

ZILE ȘI MITURI

*

ENCICLOPEDIA
A
SĂRBĂTORILOR, RITUALURILOR, FIINȚELOR FABULOASE, EROILOR
ȘI MITURILOR,
DIN
PANTEONUL POPULAR ROMÂNESC

ZILE ȘI MITURI

**ENCICLOPEDIA
A
SĂRBĂTORILOR, RITUALURILOR, FIINȚELOR FABULOASE,
EROILOR, ȘI MITURILOR,
DIN
PANTEONUL POPULAR ROMÂNESC**

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII IANUARIE

Ianuarie, luna a doua în calendarul roman cu începutul de an la 1 martie și prima lună în calendarele iulian și gregorian păstrează amintirea lui Ianus, zeu cu două fețe: una orientată spre anul care se încheie și alta spre anul care vine. Denumirile populare ale lunii se referă fie la practica magică de întocmire a calendarelor meteorologice din foi de ceapă sau din coji de nucă în noaptea Anului Nou (Cărintar sau Călindar), fie la gerurile năprasnice de la miezul iernii (Gerar).

În luna ianuarie se reluau activitățile legate de industria casnică și șezătorile întrerupte în perioada sărbătorilor de Crăciun și se deschidea, în special în mediile pastorale, un important sezon de nunți. Sărbătorile din luna ianuarie cuprind obiceiuri și practici specifice începutului de an prin care oamenii încercau să obțină, prin diferite practici magice, prosperitate, sănătate, liniște și pace.

Anul Nou

Calendarul popular este deschis de ziua nașterii divinității preistorice An, personificare a Soarelui, care poartă epitetul de Nou, așa cum Luna se numește în noaptea reapariției ei pe cer, (Lună) Nouă. În raport de cei doi aștri, Soarele și Luna, calendarele solare sau solar-lunare au fost dedicate zeilor solari (Zeus, Saturn, Siva, Crăciun, Mitra, Iisus) sau zeitelor lunare (Hecate, Artemis, Dochia). Timpul calendaristic se naște, crește, îmbătrânește și moare pentru a renaște după 365 de zile în noaptea care separă Anul Vechi de Anul Nou. „Sfinții” care apar în calendarul popular sunt mai tineri sau mai bătrâni, după șansa avută de aceștia la împărțirea sărbătorilor: Sânvăsâi, celebrat în prima zi a anului, este un tânăr chefliu care stă călare pe butoi, iubește și petrece; Dragobete (24 februarie), fiul Dochiei, reprezintă zeul dragostei pe plaiurile carpatice; Sângiorzul (23 aprilie) este un tânăr războinic înfățișat călare pe cal; Sântilie (20 iulie) și Sâmedru (26 octombrie) sunt maturi, după care urmează generația sfinților-moși, precum Moș Andrei (30 noiembrie), Moș Nicolae (6 decembrie), Moș Ajun (24 decembrie) și Moș Crăciun (25 decembrie).

Siva

Obiceiurile românești din preajma solstițiului de iarnă păstrează amintirea jertfirii violente a zeului adorat prin substituirea acestuia cu arborele sacru, bradul sau stejarul, tăiat și incinerat simbolic în noaptea de Crăciun, cu taurul, reprezentat de o mască, Capra, Brezaia, Turca sau Borița care, după ce însoțește unele cete de colindători, este omorâtă simbolic și, mai ales, cu porcul, reprezentare neolitică a spiritului grâului, sacrificat ritual la Ignatul Porcilor (20 decembrie).

Porcul a devenit, datorită prolificității ridicate (gestație scurtă, de numai trei luni, trei săptămâni și trei zile și numărul mare al purceilor fătați), simbol al spicului de grâu. În antichitate, el a fost asociat cu divinitățile vegetației: Demeter, Persefona, Attis, Adonis, Osiris, Dionysos. Adoratorii zeului Attis și, probabil, adoratorii zeului Adonis refuzau să mănânce carne de porc, întrucât acesta întruchipa zeul însuși. Atitudine ambiguă față de porc au avut și evreii, despre care grecii antici nu au putut să-și dea seama dacă aceștia detestau sau mai degrabă adorau controversatul animal. Deși porcul era considerat în vechiul Egipt un animal dezgustător, oamenii îl jertfeau și îl mâncau ritual, o singură dată pe an, în cinstea zeului Osiris. După multe milenii de la atestarea porcului ca divinitate, românii îi păstrează amintirea cultului preistoric: îl sacrifică ritual la Ignatul Porcilor (20 decembrie), din corpul lui se prepară alimente rituale (cârnatul, bundăretele, piftia), i se imită glasul cu un instrument special, numit surla, apare în folclorul de mare vechime precum jocurile de copii (De-a Poarca, Purceaua) și, mai ales, are o colindă specială, numită Siva, numele marelui zeu indian Shiva. Obiceiul Siva, structurat după modelul vechilor colinde românești, este practicat în noaptea de Revelion sau în ziua Anului Nou. Cunoscuta mască a colindătorilor, îmbrăcată și jucată de un fecior (Capra, Turca, Cerbul etc.) este înlocuită cu capul împodobit al porcului jertfit la Ignat. De remarcat este faptul că obiceiul a fost atestat în Europa numai la români și aromâni, iar în Asia, la indieni. Obiceiul, care are o bogată sinonimie locală sau zonală (Siva, Puiul Sivei sau, prin contopire cu Vasile, Vasilca, Sila), cuprinde, în esență, aceleași secvențe rituale și ceremoniale: expunerea divinității gătite cu inele, cercei, brățări, flori în fața ferestrei sau în casa colindată; colinda cântată care narează viața Sivei în Raiul din pădurile de fag și stejar, coborârea în vale pentru a bea apă; moartea violentă și incinerarea corpului; judecarea Sivei de un juriu în care apar, adesea, Bătrânul Crăciun, Maica Preceasta; urarea „La mulți ani!” și primirea darului. Colindul cu Siva a fost preluat în ultimul secol, asemănător și altor obiceiuri (Umblatul cu Ursul, Paparuda), de țigani și transformat în sursă de câștig.

Surla

Instrumentul muzical, asemănător unei trompete cu șase găuri, cu ajutorul căruia Junii brașoveni imitau glasul porcului, reprezentare preistorică a spiritului grâului, se numește surlă. Sunetele surlei, asemănătoare cu grohăitul porcului, însoțeau alaiurile junilor din Scheii Brașovului la sărbătorile echinocțiului de

primăvară „desfășurate”. La auzul lor, oamenii ieșeau în întâmpinarea alaiurilor junilor, făceau semnul crucii și mulțumeau lui Dumnezeu că le-au dat zile să mai audă o dată „Sfânta Surlă”. Surlașul, personaj important în ceata junilor, mergea în fruntea alaiurilor imitând glasul zeului jertfit și astăzi de români la Ignatul Porcilor.

Buhaiul

Buhaiul, numele popular al taurului, este un instrument care imită glasul (răgetul) taurului, substituit al zeului trac Dionysos sau al zeului iranian Mitra, purtat de ceata care colindă cu Plugușorul în ziua Anului Nou. Sunetele înfricoșătoare, lipsite de muzicalitate, păstrează amintirea scenei sângeroase a jertfei taurului la sărbătoarea solstițiului de iarnă. Instrumentul este construit dintr-un vas de lemn (putină, doniță, cofă), împodobit pe dinafară, căruia i se scot cele două funduri. Una din gurile vasului este astupată cu o piele de oaie, capră sau vițel, bine întinsă și cu un orificiu prin care trece o șuviță din păr de cal. Buhaiul este purtat de un membru al cetei sau, dacă are dimensiuni mai mari, în sania sau căruța trasă de boi sau de cai. Prin trecerea părului de cal printre degetele umezite se obține un sunet grav, asemănător cu mugetul sau răgetul taurului înfuriat. Buhaiul a fost atestat la românii din sud-estul Europei, de unde a fost preluat și de alte popoare vecine.

Ziua planetei și zeului Marte

Spre deosebire de ziua de sâmbătă, dedicată morților (postexistenței), de miercuria, joia, vinerea, duminica și luna, zile dedicate viilor (existenței), românii au rezervat o zi a săptămânii, marțea, celor care se vor naște (preexistenței). Dacă zilele „lumii de aici” pot avea un „ceas rău”, aducător de necazuri, marțea și sâmbăta, zile dedicate „lumii de dincolo”, au fiecare câte trei ceasuri rele. Sub influența mitului biblic, oamenii credeau că în ziua de marți s-ar fi urzit lumea și pământul. Dar, de cele mai multe ori, este considerată o zi rea, fără noroc, aducătoare de nenorociri în cele trei „ceasuri rele”, nefastă pentru începerea unor activități importante (aratul, semănatul, construirea casei sau fântânii etc), pentru nunți, logodne și peșit. Marțea, ziua zeului și planetei Marte, este patronată de două ciudate reprezentări mitice feminine: Marțolea și Marțiseara. În calendarul popular apar mai multe zile de marți cu statut de sărbători: Mătcălăul, Marțea Vaselor, Marțea Ciorilor, Marțea Dracului, Marțea Strâmbă, Marțea Trăsnetului, Paparuda, Marțea Țestelor.

Gogea

Practica magică de aflare a norocului, în special a ursitei, din nopțile sărbătorilor importante ale anului (Crăciun, Anul Nou, Bobotează, Lăsatul Secului de Paște, Paștele și altele) se numea, în unele zone etnografice din Banat și Transilvania, Gogea. La ceremonie participau fie numai fete și feciori necăsătoriți, fie persoane diferite ca vârstă, sex și statut social. Recuzita obișnuită se compunea din două nuiele din lemn cu coaja verde, numite vergele, substitute ale divinității prezicătoare, una pentru feciori și alta pentru fete, unul sau două vase (cofe, farfurii) cu apă neîncepută, un cearșaf sau o albie mare din lemn de salcie sau de plop.

În Bihor, la lăsatul serii, cei așteptați se adunau la gazda prezicătorului numit Gogea, Vergelator sau Vestitor de Anul Nou. După o scurtă petrecere, începea ceremonia propriu-zisă: fetele și feciorii își aruncau fiecare inelul, sau alte semne, în cofele sau farfuriile cu apă. Gogea, acoperit cu cearșaful sau băgat sub copaie pentru a fi ferit de privirea asistenței nerăbdătoare, amesteca inelele cu vergelele de lemn, timp în care invoca divinitatea pentru a da oamenilor roade bogate în noul an; tinerii interpretau un cântec ceremonial prin care cereau Gogii să scoată inelele, simbolurile căsătoriei. Gogea scotea două inele, unul din cofa fetelor și unul din cofa feciorilor; recunoașterea inelelor și prezicerea că cei doi tineri se vor căsători. Obiceiul se repeta până ce Gogea termina de scos inelele și, firește, „căsătorea” toate fetele și feciorii.

În alte zone, precum Bucovina, feciorii alegeau și ei din timp gazda Vergelului, cumpărau băutură și plăteau lăutarii. În seara Anului Nou, la sunetul buciului și al trâmbiței, se strângeau, cu mic cu mare, la Vergel. După cinstirea oaspeților, Vestitorul de Anul Nou sau Vergelatorul așeza pe masă un ciubăr cu apă neîncepută în care participanții aruncau câte un semn (inel, cercel, bumb sau nasture etc). Vestitorul de Anul Nou bătea cu vergelele, bețișoare din lemn cu coaja verde, în marginea ciubărului, precum toaca la biserică, și recita un colind-urare de bună stare în noul an. Un băiat neprihănit, de zece-treizece ani, scotea din ciubăr primul obiect și, după ce era recunoscut de proprietarul său, Vergelatorul îi proceea acestuia că norocul i-l va aduce Sfântul Vasile, prima sărbătoare a anului. Operațiunea se repeta, cu bună dispoziție și după același scenariu, până se termina de scos obiectele din apă și se terminau sfinții aducători de noroc din

Calendarul Popular. Vergelul Feciorilor se încheia cu o petrecere, joc și voie bună. Obiceiul supraviețuiește astăzi în noaptea de Revelion, sub forma jocurilor de noroc (cărți, zaruri, table, ruletă), a plăcintei cu surprize și altele.

Boboteaza

În ziua de 6 ianuarie, care corespunde cu a șasea zi a creației biblice, părinții Bisericii creștine au fixat atât nașterea materială (nașterea propriu-zisă), cât și nașterea spirituală (Botezul). Comasarea celor două sărbători creștine într-o singură zi, logică din punctul de vedere al noii credințe, a devenit, cu timpul, sursă de neînțelegere și confuzie pentru credincioși. În această situație teologii au găsit o soluție de compromis: au păstrat Botezul lui Iisus pe data de 6 ianuarie și au devansat nașterea cu două săptămâni, pe data de 25 decembrie, unde oamenii continuau să celebreze moartea și nașterea zeului Mitra. Translația datei Nașterii Domnului din ultima zi în prima zi a ciclului de iarnă, peste Anul Nou, prăznuit la Calendele lui Ianuarie, avea să producă un amestec greu de descris al sărbătorilor și obiceiurilor creștine cu cele precreștine.

Ziua de Bobotează cuprinde motive specifice tuturor sărbătorilor de Crăciun: local, se colindă; se fac și se prind farmecele și descântecelile; se află ursitul; se fac prorociri ale timpului și belșugului în noul an; se crede că se deschide cerul și vorbesc animalele și altele. O pondere deosebită o dețin însă actele rituale și practicile magice de profilaxie și purificare. La riturile creștine de sfințire a apei (aghiasma), de umblatul preoților cu botezul și de scufundarea (aruncarea) crucii în apă, poporul a adăugat altele noi, unele creștine, altele precreștine, de purificare și alungare a spiritelor malefice: stropirea, spălatul sau scufundarea rituală în apa râurilor sau lacurilor; împușcături; strigături (Chiraleisa) și zgomote; aprinderea focurilor (Ardeasca), producerea și împrăștierea substanțelor urât mirositoare; afumarea oamenilor, vitelor și anexelor gospodărești; încuratul cailor. Se credea că la această teribilă ofensivă împotriva spiritelor rele sar în ajutorul oamenilor și lupii, singurele vietăți care văd diavoli, îi aleargă și îi sfășie cu dinții. Alimentele rituale, specifice Bobotezei, sunt piftia și grâul fiert.

Iordănitul femeilor

Iordănitul Femeilor este o petrecere de pomină a nevestelor, organizată în ziua și noaptea Sfântului Ion (7 ianuarie), care amintește de anticele manifestări dionisiace. Femeile se adunau în cete de 7-30 de persoane la o gazdă, unde aduceau alimente (ouă, făină, carne) și băutură. După ce mâncau și beau din belșug, spunând că „se iordănesc”, cântau, jucau, chiuiu toată noaptea. Dimineața ieșeau pe drum, unde ridicau în sus bărbații ieșiți întâmplător în calea lor și îi duceau cu forța la râu sau la lac, amenințându-i că-i aruncă în apă dacă nu se răscumpără cu un dar, de obicei cu o vadră de vin. Unele se trăgeau, în loc de sanie, cu grapa de lemn, mergeau prin case și stropeau cu apă pe cei întâlniți etc. În această zi, numită și Tontoroii Femeilor, normele de bună-cuviință ale satului tradițional erau abolite, iar excesele de băutură și petrecerile peste măsură tolerate. Femeile se considerau mai „tari” ca bărbații și cu mai multe drepturi decât aceștia: lipseau de acasă, chefuiu, se distrau fără să dea cuiva socoteală. În unele sate, tinerele neveste erau integrate în comunitatea femeilor căsătorite printr-un ritual special care cuprindea, printre altele, udatul lor cu apă la râu, lac, fântână. Obiceiul a fost consemnat până la începutul secolului al XX-lea în sud-estul României, în județele: Buzău, Brăila, Ialomița, Tulcea, Constanța.

Ziua zeului și planetei Saturn

Sâmbăta, ultima zi a săptămânii, dedicată de romani zeului și planetei Saturn, este considerată de români nefastă pentru cei vii, fără noroc, cu trei ceasuri rele. În această zi nu se mergea la pețit sau la logodit, nu se pleca la drumuri lungi, nu se începeau activități importante. Sâmbăta este însă favorabilă pentru spiritele morților, care primeau ofrande și erau invocate în timpul vrăjilor și practicilor magice. Adesea, ziua este asemuită cu un râu, apa Sâmbetei, care ar înconjura Iadul sau ar lega lumea de aici cu lumea de dincolo. Semnificația, în general nefavorabilă pentru oameni, este generată de locul zilei în cadrul săptămânii. Timpul săptămânal de șapte zile care se scurge între două faze consecutive ale astrului lunar se naște duminica, este tânăr luni, marți și miercuri, se împlinește joi, mijlocul sau miezul săptămânii, după care îmbătrânește și moare sâmbăta. Vitele născute în această zi se numeau Sâmbotin sau Sâmbotina. Spre deosebire de surorile sale dedicate viilor și numite sfinte (Sfânta Duminică, Sfânta Miercuri, Sfânta Joi, Sfânta Vineri), sâmbăta este dedicată moșilor și strămoșilor, adică morților, motiv pentru care se numește, în preajma marilor sărbători calendaristice, Moși sau Sâmbăta Morților.

Ziua Sfântului Soare

Duminica, singura zi a săptămânii care poartă un nume creștin (Dies Dominica – Ziua Domnului), este dedicată Soarelui. În credințele și folclorul românesc aceasta apare ca personaj mitic binevoitor: „femeie sfântă”, „ființă omenească”, „cea mai mare Maică Sfântă”, „călugăriță”, „doamnă mare la care se închină toate zilele săptămânii și de la care primesc ordine, ce să facă fiecare”, „zeiță vie”, „soră mai mare a celorlalte zile”...

Sfânta Duminică ar locui dincolo de Apa Sâmbetei în palate de aur sau în păduri neumblate de oameni și este îmbrăcată în haine albe. Ea s-ar arăta oamenilor, în vis sau în realitate, pentru a-i sfătui cum să alunge bolile și să prevină pagubele. Poate să apară însă cu chip de femeie, cu picioare de găină, dacă oamenii mănâncă de dulce în zilele de post, zgâriată, împunsă, tăiată și sângerată dacă femeile au spălat rufe și au tors sau au cusut de ziua ei. Duminica își serbează ziua nelucrând, se roagă și mănâncă o dată la șapte zile, e făcătoare de minuni și aduce numai bine oamenilor. Adesea, apare ca un râu care înconjoară Raiul, spre deosebire de Apa Sâmbetei care înconjoară Iadul. În ziua de Duminică sunt interzise descântecele, cu excepția celor de dragoste și aflare a ursitei. Vitele născute în această zi se numeau Duman, Dumana.

Vergelul fetelor

Vergelul Fetelor este un act de divinație, de aflare a ursitei, în serile și nopțile marilor sărbători (Crăciun, Anul Nou, Ajunul Bobotezei, Bobotează, Lăsatul Secului de Paște, Paștele, Joimari, Ispasul, Sânzienele, Ovidenia, Sântandrei, Sânnicoară și altele). Fetele se întâlneau la casa uneia dintre ele sau la gazda unde își țineau de obicei șezătorile, încuiau ușile, astupau ferestrele și, la lumina opaițului sau a lumânării, în prezența oficiantei ceremoniei numită, local, în Moldova, Ursitoare, începeau vergelatul. După ce așezau pe masă mai multe obiecte cu valoare simbolică și matrimonială (cuțit, sare, piper, inel, piatră etc.) și un număr corespunzător de vase (blide, oale, farfurii), Ursitoarea, femeia-gază care avea autoritate deplină asupra participantelor, invita o tânără să părăsească încăperea. În lipsa acesteia erau ascunse sub vase obiectele prorocitoare. Fata ridică unul din vase iar femeia îi citea ursita interpretând obiectul descoperit: cuțitul însemna bărbat aspru, cu limbă ascuțită ca tăișul cuțitului, care rănește sufletul nevestei; sarea însemna bărbat plăcut, ca sarea în fiertură dacă nu întrece măsura; cărbunele de lemn însemna bărbat brunet, înalt și sănătos dar care nu trebuie aprins pentru că se poate stinge numai cu lacrimile soției; pieptenele însemna bărbat dârz și hotărât, dar bun la inimă; inelul însemna bărbat tânăr, frumos, subțire „tras printr-un inel”; piatra însemna fata rămasă nemăritată în casă...

Ursita se mai poate afla cu ajutorul plumbului și cerii de albine, topite la foc și aruncate în apă rece, cu albușul oului de găină scurs într-un pahar cu apă neîncepută, cu arderea pe vatră a perilor de porc, cu lumânările aprinse reflectate în apa fântânilor, cu turtițe sărate date să le mănânce pisicile, prin numărarea pe întuneric a parilor de la gard și însemnarea unuia dintre ei, scularea vitelor care dorm prin lovirea lor cu piciorul, ascultarea lătratului câinilor și aflarea direcției de unde va veni ursitul.

Calendarele meteorologice

În luna ianuarie bătrânii satelor apreciază, prin ingenioase mijloace, lunile anului bogate sau sărace în precipitații. Aceste prognoze meteorologice sunt numite calendare: din foi de ceapă, de pită, din coji de nucă, din cărbuni aprinși. Pentru prevederea timpului pe perioade mai scurte (săptămână, zi și chiar moment al zilei) se folosea un alt tip de calendar, al vietăților-oracol care își modifică comportamentul la schimbarea presiunii și umidității atmosferice: porcul, șoarecele, albinele, cocoșul, furnicile.

Carul Mare

Constelația Ursa Mare, cel mai cunoscut reper de orientare al agricultorilor și crescătorilor de animale pe timpul nopților senine, este numită de români Carul Mare. Cele patru stele ale trapezului ar reprezenta roțile carului, iar cele trei stele așezate în linie dreaptă, Proțapul, Oiștea sau Tânjaua.

Ziua planetei și zeului Jupiter

Joia, a patra zi a săptămânii dedicată de romani zeului și planetei Jupiter, este, la români, o personificare benefică: „femeie sfântă”, „fecioară frumoasă care apără lumea de ploi mari și de grindină”, o femeie sfântă și binevoitoare, soră cu Duminica, Vinerea și Miercurea etc. Joia ar locui printre nori, în ceruri sau în păduri netăiate și păzite de fecioare de unde își manifestă puterea miraculoasă asupra holdelor, vitelor, bolilor etc. În Maramureș și Bucovina erau interzise șezătorile, în schimb devenea slobodă pentru nunți și, în general, pentru dragoste. Sărbătorile și obiceiurile calendaristice sprijină ipoteza că joia a funcționat în spațiul

carpato-danubiano-pontic ca sărbătoare a săptămânii, dedicată cultului și odihnei, singură sau alături de duminică.

Ziua planetei și zeului Venus

Vinerea, ziua a cincea din săptămână, dedicată de romani zeiței Venera și planetei Venus, este una dintre cele mai cunoscute reprezentări mitice care apar în legendele, poveștile, credințele și basmele românilor. După duminică, vinerea este cea mai importantă zi a săptămânii. Ca personificare a zilei ce-i poartă numele, vinerea este „cea mai bătrână sfântă dintre surorile ei”, „soră cu sfânta Duminică”, „o femeie bună”, „o bătrână schivnică”, „zgâriată și sângerată pentru că lucrează femeile în ziua ei”...

Ea este protectoarea femeilor căsătorite, pe care le ajută la naștere, căsătorește fetele, poartă de grijă animalelor sălbatice. Sf. Vineri ar umbla îmbrăcată în alb sau negru și ar locui în munți, în păduri, în pustiu, în ostroavele mării, în cer, în lumea cealaltă.

Era invocată în rugăciuni, vrăji și descântece pentru căsătoria fetelor, pentru prosperitatea vitelor și holdelor, pentru sănătate și respectată prin post sever. Mai multe zile de vineri de peste an sunt celebrate ca sărbători: Vinerea Seacă, Vinerea Mare, Izvorul Tămăduirii, Vinerea Ciumei, altele formau cicluri de trei, nouă sau douăsprezece vineri cu diferite semnificații religioase și interdicții de muncă.

Circovii de Iarnă

Miezul sau puterea iernii pastorale de șase luni, deschisă de Sâmedru la 26 octombrie și închisă de Sângiorz la 23 aprilie, este marcat de o sărbătoare de trei zile (15-17 ianuarie) dedicată unor năprasnice divinități meteorologice numite Circovii de Iarnă. Aceștia ar fi răspunzători de manifestările violente ale naturii (viscole, vărtejuri, grindină, trăsnete etc.) și de pagubele aduse de lupi și de alte fiare sălbatice turmelor de vite. Împreună cu frații lor calendaristici, Circovii de Vară, sărbătoriți la miezul verii pastorale (15-17 iulie), cu care împart simetric anul crescătorilor de animale în două anotimpuri, iarnă și vară, provoacă diverse boli neuropsihice, numite Luatul sau Lovitul din Circovi. Deși erau considerați forțe diavolești, oamenii îi cinsteau prin severe interdicții de muncă pentru a le câștiga bunăvoința; în zilele lor nu se lucra lâna și pieile de animal.

Sânpetrul lupilor

În prima noapte a Circovilor de Iarnă (15-16 ianuarie) lupii s-ar strânge în haite la urlători, loc de trecere al lupilor, unde încep să cânte urlând, invocând o mare divinitate a lor, Sânpetrul de Iarnă, să vină pentru a le împărți tainul, adică prada ce li se cuvine pentru un an de zile. Acesta sosește la miezul nopții pe un cal alb și împarte fiecărui lup prada: un miel, o oaie, o căprioară, un om etc. Nimic din ceea ce le-a promis stăpânul nu scapă de colțul lupului, dar nici de altă pradă nu se vor atinge. În folclorul pastoral apare și motivul ciobanului curios care, dorind să vadă cum se desfășoară întâlnirea lupilor cu Dumnezeuul lor, a venit pe lumina zilei la urlătoare, locul unde se strâng lupii în nopțile de iarnă pentru a urla (a se ruga), a urcat și s-a ascuns într-un brad înalt. După adunarea lupilor și rugăciunea urlată (cântată), sosește călare pe un cal alb Sânpetrul Lupilor. În liniște, acesta nominalizează și împarte prada tuturor supușilor. Dar, înainte de încheierea întâlnirii sosește, șontâc-șontâc, un lup șchiop. Văzându-l, Sânpetrul Lupilor îi spune: „iar tu pentru că ai întârziat, să mănânci omul acela cocoțat în brad!”. Haita lupilor s-a împrăștiat așa cum a venit. Povestea spune că nu a trecut anul și curiosul cioban a fost mâncat de lupul cel șchiop.

Puțul cu Jgheab

Puțul cu Jgheab este denumirea populară pentru două importante constelații de pe harta cerului: Pegasul și Andromeda. Cele patru stele din trapezul Pegasului formează ghizdele puțului, iar stelele din Andromeda jgheabul.

Calendarul din foi de ceapă

Aprecierea lunilor ploioase sau secetoase ale anului de către bătrânii satelor după acumularea picăturilor de apă în foile de ceapă special amenajate este numită „Calendar din foi de ceapă”. Tehnica ghicitului cuprinde următoarele operațiuni: tăierea în două părți egale a unei cepe mari; alegerea unui număr de 12 foi de ceapă (cupe); numirea (botezarea) foilor de ceapă cu numele lunilor anului; adăugarea sării pisate, în cantități egale, în foile de ceapă; așezarea „lunilor” anului în rând, ca în calendar, pe o masă sau între ferestrele locuinței; citirea lunilor ploioase sau secetoase ale anului după cantitatea de apă strânsă în cupele foilor de ceapă.

Crucea

Crucea (Crucea Mică, Crucea Miezului Noptii) este denumirea populară a constelației Lebăda, reper important de orientare a țaranului pe timp de noapte. La vederea ei pe cer, oamenii se rugau și făceau semnul crucii.

Găinușa

Numele popular al Pleiadelor, grup de stele din constelația Taurului, este Găinușa. Prin datele calendaristice ale apariției și dispariției de pe firmament, prin orele de răsărit și de asfințit în nopțile senine, constelația a devenit un reper hotărâtor pentru aprecierea timpului nocturn și sezonal, pentru planificarea unor activități economice. De pildă, în satele de agricultori, oamenii neștiutori de carte, dar cititori în stele, observau răsăritul și poziția pe cer a Găinușei în nopțile de Sânziene, în Postul Sânpetrului și la Duminica Mare, pentru aprecierea norocului și a timpului favorabil pentru semănatul grâului de toamnă. Constelația este cunoscută și sub alte denumiri: Cloșca cu Pui, Cloța și altele.

Deșteptătorul

Steaua din constelația Taurului, la răsăritul căreia încep cocoșii a cânta pentru a trezi oamenii la muncă și a alunga spiritele malefice cuibărite în timpul nopții, este numită, în Vâlcea, Deșteptătorul.

Luceferii

Cele mai strălucitoare stele și planetele vizibile cu ochiul liber de pe Pământ (Venus, Marte) sunt cunoscute cu numele generic de Luceferi sau Nuceferi. Astfel, Luceafărul de Miazănoapte este denumirea populară a planetei Marte, Luceafărul de Seara este denumirea planetei Venus în momentul apariției pe firmament în timpul serii, Luceafărul de Ziuă este denumirea aceleiași planete la apariția ei pe firmament înainte de ivirea Zorilor. Luceafărul de Seară se confundă, uneori, cu Steaua Ciobanului. Dintre stelele-luceferi mai cunoscute sunt Luceafărul cel Mare de Miezul nopții sau Luceafărul cel Frumos, denumiri populare ale stelei Vega din Constelația Lira, Luceafărul Porcesc, stea din constelația Taurului, la răsăritul căreia încep a grohăi porcii, semn pentru gospodari că se apropie ivitul zorilor.

Constelația agrară Orion

Orion este constelația de pe harta cerului, care oferă țaranului variate repere pentru aprecierea și măsurarea timpului nocturn. Stelele constelației sunt grupate în diferite formații asemuite cu uneltele agricole (Rarița, Plugul, Grebla, Secera) și meșteșugărești (Sfredelul, Spițelnicul).

Povestea spânzului

Se spune că floarea a cărei rădăcină vindecă vitele bolnave de „bubă”, de „însângerare”, numită spânz, a avut o mamă vitregă și urâcioasă. Aceasta, dorind să scape cât mai repede de el, l-a trezit din somn prin luna ianuarie spunându-i:

— Scoală, spânzule, scoală, că toate florile s-au trezit, or fi și înflorit!

De frică să nu fie cea din urmă plantă care înflorește, spânzul a răsărit în miezul iernii, cu neaua în cap. Dumnezeu, care le vede și le știe pe toate, i-a dai darul Lecuirii bolilor. De atunci se spune că rădăcina spânzului, plantă care răsare iarna, salvează de la moarte pe toți bolnavii de „bubă”, dacă este scoasă din pământ vara, în marțea din săptămâna Rusaliilor, de un om în pielea goală.

Ziua astrului selenar

Lunea, prima zi a săptămânii dedicată Lunii, este patronată de sfinții Petru și Pavel sau de arhanghelii Mihail și Gavril. Ca personaj mitologic, Sf. Luni era invocată pentru vindecarea animalelor, mai ales a aceloră născute în ziua de luni și botezate Lunilă sau Lunaia. Pretutindeni, ziua de luni poartă noroc începerii activităților specifice industriei casnice, în special a aceloră de durată, care nu puteau să fie încheiate într-o singură zi (țesutul, cusutul sau brodatul iei sau cămășii). Se interzicea, în schimb, negoțul, „datul pe datorie”, împrumutul, mersul la pețit și înmormântarea morților. În schimb, lunea se considera un timp favorabil efectuării practicilor de medicină populară. Pentru sănătatea și prosperitatea oamenilor și turmelor de vite, în ziua de luni se ținea post, uneori mai sever decât miercuria și vinerea. Despre omul născut lunea se credea că este urât, dar sănătos și foarte norocos în viață.

Luna

Spre deosebire de Soare, care are în fiecare zi a anului aceeași înfățișare, Luna este un astru capricios, supus, asemenea omului, temporalității și morții. Tragedia Lunii (aparitia și, după ce a ajuns la împlinire – la Luna Plină –, disparitia ei în decursul unei luni lunare) este și tragedia omului al cărui început, nașterea, deschide perspectiva sfârșitului, momente biologice extreme, separate de miezul sau puterea vieții. Soarele întinerește și îmbătrânește zilnic fără să „moară”; Luna se „naște și moare” cu fiecare evoluție în jurul Pământului. După unele legende, „Luna e om; la început mititel ca și copilul și apoi îi tot cresc aripile împrejur până ce devin una și e rotund. Apoi începe iar a îmbătrâni și a se face tot mai mic, aripile i se taie, până rămâne ca degetul și iar se naște din nou”. Prin procesul de repetare pe care-l sugerează, luna a îndeplinit condiția esențială a oricărui orologiu. Într-adevăr, prin fazele sale diferite calitativ și prin forma schimbătoare de la noapte la noapte, Luna sugerează un veritabil proces de numărare, fiind numită chiar „mama pluralului”. De altfel, noaptea a căpătat adevărata substanță a timpului de la astrul lunar care crește, descrește și dispăre în limite constante de timp. Fără astrul lunar, bezna nocturnă nu ar fi apărut în mentalitatea celor vechi ca simbol al timpului măsurat, probabil, pe nopți și nu pe zile. O dovadă incontestabilă că în calendarul popular supraviețuiesc elemente specifice calendarelor lunare sunt cele aproximativ 20 sărbători nocturne și priveghiuri: Crăciunul, Revelionul, Lăsatul Secului de Paște, Paștele, Focul lui Sâmedru, Noaptea Strigoilor și altele.

Legenda ghiocelului

Când Dumnezeu a făcut toate câte sunt pe pământ, iarbă, buruieni și flori, le-a împodobit cu culori frumoase. Când a făcut zăpada, i-a zis:

- Pentru că tu umbli peste tot, să-ți cauți singură culoarea ce-ți place. Zăpada s-a dus mai întâi la iarbă:
- Dă-mi și mie din culoarea ta verde atât de frumoasă!

Iarba a refuzat-o. A rugat atunci trandafirul să-i dea culoarea roșie, vioreaua să-i dea culoarea albastruie, floarea soarelui să-i dea culoarea galbenă. Nici una nu ascultă rugămintea zăpezii.

Tristă și amărâtă, aceasta ajunge în dreptul ghiocelului căruia îi spune și lui necazul:

- Nimeni nu vrea să-mi dea culoarea sa. Toate mă alungă și-și bat joc de mine!

Înduioșat de soarta zăpezii, ghiocelul i-a spus:

- Dacă-ți place culoarea mea albă, eu o împart bucuros cu tine.

Zăpada primi cu mulțumire darul ghiocelului. De atunci ea poartă veșmântul alb ca al ghiocelului. Drept recunoștință, zăpada îl lasă să-și scoată căpșorul afară, de cum începe să se arate primăvara.

Ciobanul cu oile

Numele popular al constelației Lira, reper de orientare și apreciere al păstorilor pe timpul nopților senine, este Ciobanul cu Oile. Ciobanul, personificat de steaua Vega, este urmat de turma oilor formată din patru stele. În momentul răsăritului constelației pe timpul verii, ciobanii erau „dezlegați” să mănânce brânză în zilele de post. Constelația apare și ca motiv ornamental pe ouăle încondeiate.

Filipii de Iarnă

Filipii de Iarnă sunt divinități protectoare ale lupilor, cu număr variabil de la zonă la zonă, celebrați de crescătorii de oi la sfârșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie. În calendarul popular ei indică sfârșitul unei lungi perioade de împerechere a lupilor începută cu aproximativ 80 de zile în urmă, la Filipii de Toamnă.

Cei trei crai

Trisfetitele este denumirea populară pentru cei trei mari ierarhi, Vasile, Grigore și Ioan, celebrați în calendarul ortodox în ziua de 30 ianuarie. Lor le este dedicat grupul de stele din mijlocul constelației Orion, numit și Cei trei Crai, Craii de la Răsărit, Cingătoarea Regelui. În asociere cu alte stele din apropiere, Trisfetitele formează Rarița (Plugul sau Grebla), Sfredelul Mare sau Spițelnicul. Cele trei stele din constelația Orion sunt numite, în Mehedinți, Toiegele.

Calendarul viticol

Calendarul viticol este instrumentul de planificare a activităților viticole obținut din suprapunerea sărbătorilor și obiceiurilor peste momente semnificative ale ciclului vegetal al viței de vie și ale fermentării vinului în butoaie. Ciclul vegetal al viței de vie, lung de aproximativ o jumătate de an, începe la sfârșitul

lunii ianuarie și începutul lunii februarie și este marcat de sărbători și obiceiuri dedicate ursului, viței de vie și pomilor fructiferi: Martinii de Iarnă, Arezanul Viilor, Târcolitul Viei, Ziua Ursului, Ziua Omizilor, Trif Nebunul și altele. După aproximativ două luni de zile, în preajma echinocțiului de primăvară, se dezgroapă vița de vie și i se taie corzile. La Sântămărie (15 august) se angajează pândarii și se „leagă” magic ciocul păsărilor pentru a nu prăda strugurii, la Schimbarea la Față sau Probejenie (6 august) se gusta poama nouă, iar la Ziua Crucii sau Cârstovul Viilor (14 septembrie pe Stil vechi) se începea culesul strugurilor și se băteau nucii plantați la vie. Ciclul fermentării și limpezirii vinului în butoaie este viața ascunsă a viței de vie, care continuă să trăiască și „dincolo”, după uscatul și căzutul frunzelor la încheierea ciclului său vegetal. Băutura fermentată, vinul, era considerat „licoarea tinereții”, „apa vie” care alunga starea mohorâtă a omului și realiza, prin bețiile rituale, legătura mistică între participanții alaiurilor cu zeul trac Dionysos. Vinul este și astăzi o băutură rituală consumată obligatoriu în nopțile de Revelion, Iordănitul Femeilor, Sântion, îngropatul Crăciunului, Măcinici.

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII FEBRUARIE

Denumirea populară a lunii Februarie, Faur, este legată de meșterii fauri, lucrători ai fierului, care pregăteau uneltele de muncă, ascuțeau sau confecționau fiarele sau cuțitele de plug înainte de deschiderea sezonului agrar. Pentru că are numai 28 de zile, 29 în anii bisecți, Faur este considerat fratele cel mic al lunilor anului. Timpul reflectă capriciile copilului Faur: când râde și zâmbește e frumos, când plânge bate viscolul, când e supărat dă ger de crapă pietrele. În cursul lunii Februarie se încheiau șezătorile și, împreună cu acestea, distracțiile tinerilor din serile și nopțile lungi de iarnă. Apropierea sezonului agrar aducea în prim plan preocupările economice: îngrijirea atentă a vitelor de muncă, repararea uneltelor, pregătirea semințelor pentru semănat etc. Liniștea și odihna în sat erau aduse de reprezentările mitice hipomorfe – Caii lui Sântoader – feciori voinici și frumoși dar cu coadă de cal în pantaloni și cu copite de cal în opinci, care intrau în șezătoare, luau fetele la joc, zburau cu ele în înaltul cerului, de unde le-ar lăsa să cadă și altele.

Trif

Trif este o reprezentare mitică a calendarului popular, patron al omizilor, lăcustelor, viermilor și gândacilor. Pentru a le proteja holdele de stricăciunile provocate de insecte, acesta era sărbătorit, prin diferite interdicții de muncă, în ziua de 1 februarie. De altfel, în Muscel el se numea și Trifonul Viermilor. Activitatea practică obișnuită din această zi era sfințirea apelor și apoi stropirea pomilor (Bucovina, Moldova, Muntenia, Banat). În alte zone etnografice el se numește Trif Nebunul, pentru că ar fi fost un om necuviincios care ar fi speriat-o pe Maica Domnului în timp ce mergea, după 40 de zile de la nașterea Pruncului Iisus Hristos, pentru moliftă la biserică (Bucovina, Moldova).

Arezanul viilor

Cu o zi înainte de Ziua Ursului (Stretenia), în unele așezări din sudul României se desfășoară un ceremonial bahic, de origine tracică, numit Arezanul sau Gurbanul Viilor. În dimineața zilei de 1 februarie, bărbații mergeau la plantațiile de viță de vie, de obicei în săniile trase de cai. Înainte de plecarea din sat se striga: „Hai să mergem la Gurbanul!” Ajunși în câmp, fiecare proprietar își tăia, de la vița sa, câteva corzi cu care se încingea peste piept și își făcea cununii pe cap și cingătoare la brâu. Dezgropa apoi sticla sau plosca cu vin îngropată toamna și se întâlneau cu toții în jurul focului aprins pe o înălțime. Acolo se mânca, se bea, se juca în jurul flăcărilor, se sărea peste foc, se stropea vin peste jărăgaiul încins. Seara, bărbații se întorceau în sat cu făclii aprinse în mână și continuau petrecerea pe grupe de familii. Este posibil ca în vechime să se fi jertfit o oaie sau un berbec, așa cum indică numele turcesc al obiceiului, Gurban: sacrificiul unui animal întreg și împărțirea lui participanților.

Ziua Ursului

Stretenia sau Ziua Ursului este o sărbătoare cu dată fixă (2 februarie) care deschide Anul viticol și pomicol. Ziua Ursului ocupă, în Calendarul popular, ziua de mijloc a Filipilor de Iarnă (în Muntenia, Oltenia) sau a Martinilor de Iarnă (în Banat). În Calendarul creștin ortodox, la această dată se prăznuiește Întâmpinarea Mântuitorului Iisus Hristos. Ursului, dovadă a caracterului său divin, nu i se spune acum pe nume – urs – iar prin locurile lui obișnuite de trecere i se lăsa, de obicei, o pulpă de vițel. Dacă, totuși, trebuia să i se pronunțe numele, i se zicea, cu respect, ăl Bătrân, Moș Martin, Moș.

Conform tradiției, Ursul ar ieși în ziua lui din bârlog să-și privească umbra pe zăpadă. Dacă este frig, ceață și nu-și vede umbra, își dărâmă bârlogul, trage un joc, merge la râu și bea o gură de apă și-și vede de treburi prin pădure. Din contră, dacă timpul este frumos, e soare și-și vede umbra pe zăpadă, intră din nou în bârlog, pentru că iarna va mai dura 40 de zile. În credințele, basmele și legendele populare, ursul apare ca o ființă foarte ciudată a pădurii: fată puii iarna, în timp ce alte vietăți așteaptă anotimpul călduros; dacă timpul e frumos, intră în adăpost; dacă este urât, își reia activitatea prin pădure; dacă găsește puncte peste râu, o strică; dacă n-o găsește, dărâmă un copac și pune puncte, etc. Oamenii au asociat comportamentul ursului, real sau imaginar prezentat de folclorul românesc, cu timpul capricios de la sfârșitul iernii și începutul primăverii, așa cum Baba Dochia este răspunzătoare de zilele schimbătoare de la începutul lunii martie.

La Stretenie sau Ziua Ursului timpul este favorabil pentru observații meteorologice și astronomice, pentru prorocirea belșugului viței de vie și pomilor fructiferi. Oamenii satelor, necunoscând sensul cuvântului Stretenie (care este traducerea slavonă a sărbătorii creștine Întâmpinarea Domnului), au botezat cu acest nume o divinitate meteorologică a cărei fire contradictorie se reflectă în schimbările climatice ce le hotărăște de ziua ei: dacă este iarnă grea, aduce primăvara și căldura; dacă este timp frumos și primăvărat, întoarce iarna și frigul etc. (Bucovina, Moldova).

Martinii de iarnă

Primele trei zile ale lunii Februarie sunt dedicate unor ciudate divinități preistorice, numite Martinii de Iarnă, patroni ai urșilor. Cea mai puternică și mai periculoasă dintre ele, Martinul cel Mare, este sărbătorită în ziua de 2 februarie. Pentru protecția vitelor de fiarele pădurii, ei erau respectați, mai ales în mediile pastorale din Banat, prin interdicții de muncă. Filipii de Toamnă și Martinii de Iarnă formează o pereche simetrică de sărbători, despărțiți de Crăciun prin același număr de zile, 40.

Povestea ursului

Odată, ieșind Dumnezeu la plimbare și întâlnind un urs în cale, l-a întrebat:

— Ursule, de când te-am făcut eu pe tine, ai mâncat vreodată miere?

Ursul, dând din umeri, i-a răspuns că nu știe ce e mierea și nici n-ar vrea să mănânce așa ceva.

Supărat, Dumnezeu l-a trimis pe Sfântul Petre să-l ia de urechi și să-l bage puțin cu nasul într-un stup cu miere. Sfântul Petre l-a apucat pe urs de urechi să-l ducă la un stup. Ursul s-a opus și, tot trăgându-se înapoi, i s-au rupt urechile. Sfântul Petru l-a apucat atunci de gât, l-a târât până la stup și l-a vârat cu botul în miere.

Văzând că e bună, ursul a început s-o mănânce cu lăcomie, fără a mai lăsa și albinelor.

Când a văzut atâta lăcomie, Dumnezeu i-a poruncit Sfântului Petre să-l alunge de la stup. Dar ursul nu s-a dezlipit de mierea dulce a stupului. Pentru a-l îndepărta, Sfântul l-a apucat de coadă și, tot trăgând cu putere, a rămas cu ea în mână. De atunci a rămas ursul fără coadă și cu urechile scurte.

Năvalnicul

Năvalnic a fost numele unui flăcău frumos căzut din cer. Fetele, cum îl vedeau, se prăpădeau după dânsul și și făceau seama. Dacă intra undeva, în vreun sat, toate cărările se încurcau pentru fetele cele frumoase și toată partea femeiască nu-și mai ținea firea. Umblau femeile buimace, bete, nu altceva!

Băietanul cel frumos ajunsese într-o pădure. Maica Domnului, având a trece prin locurile acelea pline de copaci și de buruieni fel de fel, își încurcă și ea drumul din pricina lui și, ori încotro s-ar fi întors, tot degeaba; trei zile și trei nopți a trebuit să rătăcească Prea-Sfânta, până ce, într-o bună dimineață, drept în zori, se întâlnește în întunericul pădurii c-o babă îmbrăcată în cămașă albă, umblând după buruieni de leac, fiind și ea rătăcită de holteiul fermecător.

— Pe cine cauți bătrână a lui Dumnezeu, în zorii dimineții?

— Hei! Pe Năvalnic-voinicul, cel ce ursește fetele, răspunse baba, și am să-i fac de urât, să nu mai încurce cărările oamenilor!

Năvalnic, care pândea într-un tufiș, a și ieșit la lumină, gata să ia viața bătrânei și Maicii-Prea-Curate.

Dar aceasta, cunoscându-l, îndată l-a blagoslovit:

— Năvalnic ești, năvalnic să fii. Între buruieni de dragoste ești și buruienă de dragoste să rămâi!

Precum a și rămas: buruienă de dragoste, pentru leac. Căci și acum el crește în păduri, pe vetre anume, știute de babe făcătoare de dragoste. De Sfânta Maria-Mare, merg în zorii zilei câte o babă însoțită de fete și flăcăi care chiuie: „uiu! iu, iu, iu!” Supărat nu se cade să meargă cineva la pădure după Năvalnic: el cere veselie și voie bună. Tinerii duc în mână zahăr, iar baba îmbrăcată în curată și frumoasă cămeșă albă zice: „cum năvălește lumea la zahăr, așa să năvălească și dragostea la mine în casă !” Mai tare și mai cu foc se chiuie când tinerii dau cu ochii de buruiena dragostei, de năzdrăvanul și frumosul Năvalnic.

Povestea lui Februarie

A fost odată un moș pe care îl chema Anul. Avea 12 feciori numiți cum se cheamă pe la noi lunile anului: Ianuar, Februar, Martie și așa mai departe. Altă avere nu avea decât o vie. Dă Dumnezeu și culeg și ei via, ca tot omul, și vinul ce le-au ieșit îl pun tot într-un singur butoi. După ce au pus vinul în butoi, s-au înțeles între ei ca numai la început de an să înceapă a-l bea. Bun și făcut. Ca să se cunoască până unde este vinul fiecăruia în butoi, au tras cu tibișirul câte o linie de-a curmezișul pe fundul butoiului culcat. Apoi, ca să nu aibă neplăceri, fiecare și-a pus canaua (robinetul) lui. Oameni cumiți.

Februar, fiind cel mai mic, și-a pus canaua jos de tot, aproape de doagă; așa era pe vremuri, cel mai mic la urmă. Fiecare din frați dorea să aibă ultimul vin nebăut în butoi, ca să facă în necaz celorlalți că nu au fost economi, cum e omul nostru, care mai de care mai moțat. Februar, fire mai altfel decât ceilalți frați, a început să tot bea din partea lui. Când îl căuta omul, tot vesel și plin de vorbă îl vedea; trâncănea verzi și uscate și tot fluierând mergea. Ceilalți râdeau în sinea lor și-și spuneau:

— Repede, repede isprăvește el vinul și să-l vedem ce face.

Îi vine poftă lui Ianuar să-și guste și el vinul. Sucește de cana, vin nu curge deloc. Încearcă și ceilalți, vin nici un pic nu mai aveau; numai jos la doagă, partea lui Februar mai curgea.

Frații, necăjiți, au luat-o la goană după Februar, să-l prindă și să-i dea ceva de cheltuială pentru isprava făcută. Când îl fugăreau, Februar plângea, când îl lăsau, râdea ca un copil. De atunci se zice că luna februarie poartă numele lui Februar și e schimbătoare – aci cald, aci viscol, aci frig – după felul cum a fost când l-au alergat frații lui.

Ucigă-l Toaca

Văcarul este personificarea unui astru care paște boii (stelele) din constelația Carul Mare sau Ursa Mare (Buzău).

În alte zone etnografice, Văcarul este numit fie Cărașul, care merge pe lângă car și ar îndemna boii înjugați cu biciul, fie Ucigă-l Toaca, care ar mânca boii înjugați (Neamț).

Cornul Caprei

Numele popular al constelației Capricornul, în sudul și estul României (Muntenia, Oltenia, Moldova), este Cornul Caprei. Tunetul auzit pe timpul verii din direcția în care este văzută noaptea pe cer Cornul Caprei este semn sigur că va veni ploaia.

Fata mare din horă

Hora este denumirea populară a Coroanei Boreale. Steaua geamănă ar fi Fata Mare din Horă, stelele mici – dansatorii prinși în horă, iar steaua din mijlocul cercului – Lăutarul (Ialomița, Prahova, Botoșani).

Haralambie, patron al ciumei

Haralambie, sfântul mucenic prăznuit de Biserica ortodoxă în ziua de 10 februarie, este apărător împotriva bolilor. El ar ține bolile legate în lanț, în special ciuma, pentru a le slobozi când oamenii îi nesocotesc ziua.

Ca personaj profan, Haralambie ar fi fost păstor, motiv pentru care a fost ales patron al animalelor domestice. El apără oamenii și vitele de îmbolnăvire, dar și de fiarele pădurii. Pentru a-i câștiga bunăvoința, se efectuau, de la zonă la zonă, diferite obiceiuri: se ajuna, se împărțeau pomeni, se stropeau vitele și pomii fructiferi cu agheasmă, se făceau farmece și vrăji, erau interzise activitățile casnice legate de prelucrarea lânii și pieilor de animale etc. (Bucovina, Maramureș, Moldova, Muntenia).

Vlasie

În calendarul popular, sfântul mucenic Vlasie, celebrat în ziua de 11 februarie, este protector al păsărilor de pădure și al femeilor gravide. Începând cu ziua lui s-ar întoarce păsările migratoare, li s-ar deschide ciocul și ar începe a cânta. Sărbătoarea este respectată de către agricultori pentru a preveni stricăciunile aduse recoltelor de păsările pădurii și de către femeile gravide pentru a naște copii sănătoși (Bucovina, Moldova).

Zorilă

Steaua Sirius din constelația Câinele Mare, singurul astru nocturn vizibil cu ochiul liber după ivirea zorilor, este numită de popor Zorilă. Vara, în timpul muncilor agricole, lumina lui Zorilă se îngână cu lumina zorilor de zi (Muntenia, Moldova).

Faptul zilei

Faptul zilei este un moment pentru aprecierea timpului matinal, sinonim cu dis-de-dimineată și dimineată. Faptul zilei are durata timpului scurs între Răsărit și Prânzul Mic, când urcă o suliță pe cer.

Amiaza

Momentul culminației superioare a Soarelui este numit de români amiaza, termen cu o sinonimie zonală (nămiaza, prânz bun, la cruce, crucea-amiezii, în răscruce, în răscrucea cerului). Amiaza este miezul zilei și corespunde cu aproximativ ora 12. Conform tradiției populare, la amiază soarele isprăvește urcușul, se odihnește o clipă, mănâncă un colac sau o prescură, bea un pahar de vin și începe coborâșul. Asemănător Soarelui, truditul orogului trebuie să întrerupă și el lucrul ca să mănânce.

La toacă

Momentul diurn marcat de apropierea Soarelui de linia orizontului este numit La toacă pentru că atunci se bate toaca la biserică pentru a vesti sărbătoarea din a doua zi. La auzul toacei, țăranul făcea semnul crucii și înceta aratul sau săpatul pământului pentru a se odihni.

Ziua planetei și zeului Mercur

Miercurea, ziua a treia a săptămânii dedicată de romani zeului și planetei Mercur, este, în Panteonul carpatic, o personificare a zilei ce-i poartă numele, o sfântă mai puțin importantă ca duminica și vinerea, dar mai însemnată decât luna, marțea, joia și sâmbăta.

În credințele și folclorul românesc apare ca o sfântă bătrână (Neamț), slabă și necăjită (Iași), îmbrăcată în alb (Vaslui) sau, dimpotrivă, dezbrăcată și despletită (Suceava). Locuința ei s-ar afla în cer (Fălciu), în pustiu (Tecuci), în păduri (Botoșani, Vaslui), în chilii (Tutova, Botoșani) sau în palate mari (Neamț).

Se preocupă de hrana animalelor sălbatice, iar când apare în vis vindecă bolnavii (Vaslui). Animalele născute în ziua de miercuri se numeau Miercan, Miercana. În ziua de Sf. Miercuri nu se făceau nunți, nu se mergea în peșit, erau interzise petrecerile și distracțiile.

Ziua rituală

Ziua rituală, reminiscență a vechiului calendar lunar, este egală cu perioada de timp scursă între două apusuri consecutive ale Soarelui. Întrucât între apusul Soarelui la solstițiul de iarnă și la solstițiul de vară e o diferență de aproximativ cinci ore, ziua în calendarul popular începe, spre deosebire de ziua oficială și de ziua civilă, la ore diferite. Cele mai importante sărbători românești sunt prefăcute de ajunuri și au, ca urmare, același început ritual, apusul Soarelui.

Săptămâna

Unitatea de măsurat timpul, egală cu numărul nopților scurse între două faze consecutive ale astrului lunar și aproximativ echivalentă cu un pătrar lunar, se numește săptămână. Străvechile calendare lunare aveau timpul organizat pe luni lunare, care începeau la apariția pe cer a Lunii Noi în aproximativ același loc unde apunea Soarele, și pe săptămâni de 7 zile. Într-un an solar de 365 de zile sunt 13 luni lunare sau lunații și 52 de săptămâni sau faze lunare. Zilele săptămânii poartă numele astrilor vizibili cu ochiul liber de pe Pământ: Luna, Marte, Mercur, Jupiter, Venus și Saturn. Local, săptămânile dedicate unor năprasnice reprezentări mitice (Caii lui Sântoader, Filipii, Rusaliile) au 8 zile iar cei mai importanți colaci rituali, sacrificați la Măcinici, redau cifra opt. Multă vreme romanii nu au cunoscut săptămâna de 7 zile. Ei aveau un ciclu de 8 zile numit nundinae, iar zilele erau notate cu litere de la A la H.

De menționat că în calendarul de la Sarmizegetusa Regia sunt frecvente grupările de 8 stâlpi, presupusa săptămână a dacilor. Orice sfârșit de perioadă calendaristică (zi, săptămână, lună, anotimp, an) avea un caracter nefast. Ritualul sfârșitului și începutului de săptămână cuprinde 3 zile: sâmbăta, al cărei caracter nefast era evidențiat de „cele 3 ceasuri rele”, duminica, care celebra victoria binelui asupra forțelor malefice acumulate în săptămâna anterioară, și luna, care marca începutul săptămânii sub auspiciile cele mai favorabile activităților umane. Treptat, timpul născut duminica se împlinește joia, după care îmbătrânește, condiție obligatorie pentru renașterea lui săptămânală.

O dată cu răspândirea creștinismului, prima zi a săptămânii, duminica romană, a devenit „ziua Domnului”, realitate păstrată de întreaga cronologie medievală. Cel care a fixat duminica (dies domini, duminica) început de săptămână a fost Constantin cel Mare, în anul 321 d.H. La români și la celelalte popoare sud-est europene săptămâna începea, ca și astăzi, luna.

Noaptea

Noaptea este timpul scurs între lăsatul serii și ivirea zorilor; până la Miezul Noptii e populată de forțele malefice (Iele, Strigoii, Moroi, Rusalii, Vâlve, Muma Pădurii etc.) și apoi, până la ziuă, forțele benefice. Orele nopții sunt marcate de poziția pe firmament a diferiților aștri, iar pe timp noros de primul, al doilea și al treilea cântat al cocoșilor.

Noaptea este timpul nefast activităților productive, dar foarte favorabil pentru odihnă și practici magice (aflarea ursitei, vrăjile „de făcut”, culegerea mătrăgunei, descoperirea comorilor, destrigoirea morților în cimitire, citirea în stele și altele).

Luna nouă

Prima fază a Lunii, când este invizibilă cu ochiul liber, este numită de români Lună Nouă, Luna Tânără, Luna în Două Coarne și Crai Nou. Prin continuarea revoluției sinodice sau Lunației, apare, în direcția unde apune Soarele, o mică zonă a emisferei lunare luminată ca o seceră subțire care crește, noapte de noapte, până la faza de Lună Plină. În calendarul lunar, mai vechi decât calendarul solar, zilele se numărau pe nopți, începând cu apariția pe cer a Lunii Noi. Dintre reminiscențele lunare ale calendarului popular cea mai interesantă pare a fi numele de Duminică Tânără dat primei duminici cu Luna Nouă sau care urmează după Luna Nouă. Într-un an solar sunt 13 lunații și, ca urmare, 13 Duminici Tinere. Acum se semănau plantele care cresc și rodesc „în sus”, la suprafața solului (secara, grâul, porumbul), se efectuau vrăji și descântece, se invoca astrul nocturn, prin formule recitative, solicitându-i pâine, sănătate, nevastă:

„Crai Nou, Crai Nou, Lună Nouă, Lună Nouă,
Sănătos m-ai găsit, Taie pâinea-n două:
Sănătos să mă lași! Ție jumătate,
Fără nevastă m-ai găsit, Mie sănătate!”
Cu nevastă să mă lași!”

Prânzul mic

Reperul pentru aprecierea timpului diurn care indică, pe timpul verii, orele 8-9, este numit de țărani prânzul mic (prânzișor, prânzuț). La prânzul mic soarele urcă trei sulite pe cer, ceea ce reprezintă a treia parte din urcuș.

Anotimpurile agrare

Vechiul calendar agrar împarte anul în două sezoane: vară și iarnă. Vara începe la echinocțiul de primăvară (Măcinici în calendarul iulian sau Ziua Cucului în calendarul gregorian), are miezul la solstițiul de vară (Sfinții Mărunți în calendarul iulian sau Drăgaica, Sânzienele în calendarul gregorian) și se încheie la echinocțiul de toamnă (Ziua Crucii sau Cârstovul Viilor).

Iarna, anotimpul agrar steril, debutează la echinocțiul de toamnă, are miezul la solstițiul de iarnă (Sânnicoară în calendarul iulian, Crăciunul în calendarul gregorian) și se încheie la echinocțiul de primăvară, de unde începe un nou ciclu agrar.

Anotimpurile pastorale

Calendarul pastoral este format numai din două anotimpuri: vară și iarnă. Vara pastorală debuta, împreună cu Anul Nou pastoral, la aproximativ o lună după echinocțiul de primăvară, la Sângiorz (23 aprilie), atinge miezul verii la Circovii de Vară și Sântilie (20 iulie) și se încheia la o lună după echinocțiul de toamnă, la Vinerea Mare sau Sâmedru (26 octombrie).

Iarna pastorală începea la Vinerea Mare sau Sâmedru, miezul iernii era marcat la o lună după solstițiul de iarnă, la Circovii de Iarnă, și se încheia la o lună după echinocțiul de primăvară la Sângiorz.

Dragobete

Zeul dragostei și buneii dispoziții pe plaiurile carpatice, numit și Cap de Primăvară sau Cap de Vară, este Dragobete, fiul Dochiei. El este identificat cu Cupidon, zeul dragostei în mitologia romană și cu Eros, zeul iubirii în mitologia greacă. Local, este numit Năvalnicul, fecior frumos care ia mințile fetelor și nevestelor tinere, transformat de Maica Domnului în floarea cu același nume.

Dragobetele a fost sărbătorit de tinerii satelor până la mijlocul secolului al XX-lea la 24 și 28 februarie sau la 1 și 25 martie. În ziua de Dragobete păsările nemigratoare se strâng în stoluri, ciripesc, se împerechează și încep să-și construiască cuiburile. Păsările neînsoțite la Dragobete rămân stinghere și fără pui până în ziua de Dragobete a anului viitor. Asemenea păsărilor, fetele și băieții trebuiau să se întâlnească, să facă Dragobetele, pentru a fi îndrăgostiți pe parcursul întregului an: „O femeie, numai mâna s-o pună pe un bărbat străin și va fi drăgăstoasă în tot cursul anului”.

Dacă timpul era favorabil, fetele și feciorii adunați în cete ieșeau la pădure hăulind și chiuind pentru a culege primele flori ale primăverii, ghiocelul și brândușa de primăvară. În unele sate se scotea din pământ rădăcina de spânz, cu multiple utilizări în medicina populară. Din zăpada netopită în ziua de Dragobete, fetele și nevestele tinere își făceau rezerve de apă cu care se spălau la anumite sărbători de peste an. Se spunea că cel care lucrează de Dragobete va ciricâi, precum păsările, toată viața.

Desfășurarea ceremoniilor și actelor rituale este atestată de spusele oamenilor în vârstă și de unele zicale precum „Dragobetele sărută fetele” (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Transilvania).

Soarele

În creațiile populare soarele este personificat; el se trezește dimineața și se odihnește noaptea, are trăsături fizice și calități umane...

„Soarele, dimineața, când se scoală, e copil de șapte ani și cât umblă toată ziua și vede răutățile ce se fac pe lume, până seara capătă o barbă albă, până la brâu. Mă-sa îl scaldă în lapte dulce și iar se face copil”

„Soarele e om. Acolo, în mare, are soție. Soarele e cu aripi de foc. Aripile lui sunt așa rotunde că vin laolaltă, de se pare rotund, dar în mijloc este om cu cruce în spate”

„Soarele e flăcău, e curat și neumbat în păcate; pe dânsul tare l-a vrut Luna și ea tot se băga în sufletul lui și-l iubea. Atunci Soarele i-a zis: Nu destul ard eu lumea? Dar încă dacă m-aș însura și aș avea copii, ce ar mai fi din oameni? Ar arde lumea cu totul, ar trebui să se prăpădească norodul”.

Înclinația erotică a Soarelui, relația incestuoasă cu sora sa, Luna, sunt teme frecvente în legendele, basmele și baladele românești. Uneori, Soarele e bărbat însurat cu Luna, pe care o întâlnește numai în zilele când se primenește și nu apare pe cer; alteori, Soarele și Luna sunt frați, iar din căsătoria lor incestuoasă au rezultat stelele. De cele mai multe ori incestul astral este însă evitat.

În frumoasa baladă românească Soarele și Luna, feciorul nepământeian, Soarele, drumetind prin Rai și Iad, cunoaște foarte bine urmările nefaste ale incestului. Cu toate acestea, el nu renunță la căsătoria cu sora sa. Precum eroul din basme, împlinește toate dorințele Ilenei Cosânzene: pod de aramă peste Marea Neagră, o mănăstire dincolo de pod și o scară de fier până la cer. Neînduplecat de cuvintele Ilenei Cosânzene:

„Frate, frățioare,
Puternice soare,
Spune mie: Oare
Cine-a cunoscut,
Cine-a mai văzut,
Cine-a auzit
Cine-a pomenit,
Să ia soră pe frate
Și frate pe soră?”

pornește hotărât spre cununie. Incestul și urmările lui sunt împiedicate însă de virtuala nevastă care sare în apă de pe pod și se preschimbă într-o „mreană de mare cu solzi de zare”. Ulterior, ea este numită Lună de Moș Adam și este așezată pentru totdeauna pe bolta cerului, în așa fel încât să nu mai fie zărită și întâlnită de fratele păcătos. În cele mai multe variante ale baladei, căsătoria incestuoasă dintre Soare și Lună este oprită de intervenția lui Dumnezeu:

„Fără să știe de înrudirea lor, au vrut să se însoare, dar Dumnezeu i-a azvârlit pe fiecare în altă parte și ei se caută și acum cu dor, dar nu se pot întâlni”.

„Soarele a cerut Luna în căsătorie de la Dumnezeu. Acesta i-a promis-o, cu condiția să o prindă. Ca să nu se întâmple o astfel de nelegiuire, a pus pe unul să fugă ziua și pe altul noaptea. Iar pentru ca Luna să nu vadă frumusețea fratelui ei și să se îndrăgostească, a orbit-o”.

„Nouă ani a umblat Soarele după însurătoare și tot nu și-a găsit după potrivă. Atunci, a zis către Lună: eu o să te iau pe tine de nevastă! Dar ea se puse pe fugă și, când el era la răsărit, ea era la apus și invers. Și frații de atunci nu s-au mai putut întâlni”.

Răsăritul și apusul

Hotarele scurgerii diurne a timpului sunt marcate de răsărit, când Soarele se ridică deasupra liniei orizontului, indicând începutul zilei de muncă, și de apus, când Soarele coboară sub orizontului, moment numit, zonal, asfințit, scăpătatul soarelui.

Calea rățăciților

Constelațiile Ophiucus și Șarpele sunt cunoscute de popor cu numele de Calea Rățăciților. Pe acest drum, care șerpuiește în toate direcțiile pe cer, ar călători sufletele neliniștite ale morților în așteptarea Judecății de Apoi (Neamț).

Lună plină

Luna Plină sau Luna Veche este faza lunară care separă primul pătrar de al doilea pătrar, când astrul selenar apare în întregime luminat. Luna Plină este miezul lunii lunare, care se naște la Lună Nouă, crește și se împlinește după 14,76 zile și apoi scade și dispare de pe firmament, după alte 14,76 zile, la Luna Nouă.

Se considera un timp favorabil pentru semănatul plantelor care cresc și rodesc pe pământ (ceapa, usturoiul, ridichea și alte zarzavaturi), dar și pentru unele plante care fructifică la suprafață (cânepa, inul, grâul de toamnă), pentru vopsirea lânii cu vopsele vegetale, tăiera din pădure a lemnurilor de construcție etc.

Începând cu Sinodul de la Niceea (325 d.Hr.), creștinii calculează data mobilă a Paștelui în raport cu echinocțiul de primăvară și faza Lunii Pline.

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII MARTIE

Mărțișor

Prima lună a calendarului roman cu început de an la 1 martie și a treia în calendarele iulian și gregorian cu început de an la 1 ianuarie este dedicată lui Mars, zeul războiului.

Denumirile zonale ale lunii (Mart, Mărțișor, Martiu) păstrează rădăcina lingvistică a cuvântului originar sau exprimă trezirea la viață a naturii înconjurătoare și încolțirea seminței semănate (Germinar, Germinariu).

În luna mai se începe aratul și semănatul, se curăță livezile și grădinile, se scot stupii de la iernat și se „retează” fagurii de miere utilizați ca leac în medicina populară,... Sărbătorile cu dată fixă și cu dată mobilă, în special Măcinicii sau Sfinții, alcătuiesc un străvechi început de an agrar, ca obiceiuri de mare vechime și frumusețe.

Dochia

După nume, Dochia este un personaj creștin, Sfânta Eudochia samariteana care s-a născut în cetatea Iliopolei din Liban și a trăit în vremea împăratului Traian. A fost un personaj real, o femeie frumoasă și bogată care și-a trăit tinerețea în desfrâu. Spre bătrânețe se pocăiește, este botezată de episcopul Theodot, își împarte averea agonisită la săraci, se retrage la o mănăstire unde a făcut numeroase minuni. Biserica o sanctifică, o trece printre sfinți, Sfânta sau Mucenica Eudochia, și îi rezervă în calendar ziua de 1 martie.

Întrucât slujitorii cultului creștin i-au suprapus ziua de celebrare peste Anul Nou agrar, când moare și renaște simbolic divinitatea adorată, oamenii i-au adoptat numele dar i-au pus în spate trăsăturile divinității uzurpate ajunsă la vârsta senectuții și a morții.

Astfel, Dochia, personaj creștin mărunț, cu merite îndoielnice pentru calitatea ei de sfântă, devine, în spațiul carpato danubiano pontic, o divinitate agrară, bine evidențiat de sensul grecesc al numelui ei, Binevoitoarea. Legende de Dochie ne introduc în lumea satului românesc. Nelipsite tensiuni dintre soacră și noră, atât de bine reprezentate de cântecul epic, sunt ingenios valorificate pentru redarea metaforică a opoziției dintre Anul Vechi care moare și Anul Nou care naște, dintre iarnă și vară, frig și căldură, sterilitate și fertilitate.

Baba Dochia, personificare a Anului Vechi, vrea să-și urce oile la pășunea montană în plină iarnă, sfârșitul lunii februarie și începutul lunii martie. Ca să se convingă că a venit vara, își trimite nora, deci soția lui Dragobete, în pădure să-i aducă fragi copti. Nevasta, ajutată de Dumnezeu, travestit în moș, găsește fragi copti pe care îi aduce soacrei într-o ulcică.

În alte variante, Dochia cere nurorii sale să meargă la râu, în luna februarie, să spele lâna neagră a oilor până o va face albă și lâna albă până o va face neagră. Văzând fragii copti, aduși de noră, Dochia crede că a venit vara și începe pregătirea turmei de oi, în alte variante de capre, pentru a urca la munte. Nu ia în seamă sfaturile celorlalți ciobani, nu se sperie de răzburarea zeului Marte căruia îi atribuie cuvinte jignitoare. Își pune totuși nouă cojoace în spate (în variantele moldovenești și bucovinene douăsprezece), și pornește urcușul însoțită uneori de fiul său, Dragobete. Dar, cum începe urcușul, pornește o ploaie mocănească ce nu a încetat nouă zile și nouă nopți. Îngreunându-i-se cojoacele în spate, le dezbracă rând pe rând, câte unul pe zi, până rămâne în ie sau cămașă.

În alte legende Dochia își dezbracă cojoacele nu din cauza ploii, ci a unei călduri toride. După unele legende, în drum spre pășune ar fi tors din furca ținută în brâu firul Mărțișorului. În ziua a noua sau a douăsprezecea (reducție simbolică a lungimii anului de 12 luni), Dochia moare împreună cu turma din cauza unui ger năprasnic. Trupurile lor, transformate în stane de piatră, substanța primordială vieții pe Terra, sunt identificate de localnici în mai multe ținuturi carpatice: Ceahlău, Vama Buzăului, Caraiman, Izvorul Râului Doamnei, Semenic și altele. Conform unor legende, Marte, supărat că i s-a nesocotit puterea, împrumută câteva zile friguroase de la fratele său mai mic, Februarie, pentru a o răpune pe Dochia, înghețând-o de vie.

Dar, moartea Babei Dochia la 9 martie, Măcinicii, în ziua echinocțiului de primăvară (stil vechi) înseamnă renașterea ei, a pruncului Dochia. Peste trei luni, la solstițiul de vară, când lanurile de grâu sunt în pârg, devine zeiță fecioară, numită Sânziana în Transilvania, Banat, Bucovina și Drăgaica în Muntenia, Dobrogea, Moldova. Peste alte trei, la echinocțiul de toamnă, zeiță mumă, Maica Precesta, și, în sfârșit, spre solstițiul de iarnă și echinocțiul de primăvară zeiță babă. De-a lungul veacului ei divin de 365 de zile, natura, mediul înconjurător se întinerește, se maturizează, îmbătrânește și moare.

Divinitățile feminine ale Panteonului românesc se grupează, în raport de metamorfozele Marii Zeițe neolitice, uzurpată de Dochia, în trei generații de zeițe fecioare (Floriile, Sânzienele, Drăgaicele, Lăzărițele, Ielele etc), între echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară, zeițe mumă (Maica Precesta, Maica

Domnului, Muma Pădurii, Muma Caloianului, Muma Dracului etc), după solstițiul de vară și zeite bătrâne (Sf. Vineri, Sf. Varvara, Dochia), în preajma solstițiului de iarnă și a echinocțiului de primăvară.

Mărțișorul

Mărțișorul e funia zilelor, săptămânilor și lunilor anului adunate într-un șnur bicolor, simbolizând iarna și vara, făcută cadou la 1 martie, Ziua Dochiei și străvechi început de An Agrar.

Mărțișorul, generalizat astăzi la sate și orașe, este confecționat din două fire colorate alb și roșu, de care se prinde un obiect artizanal, pentru a fi dăruit fetelor și femeilor care îl poartă agățat în piept una sau mai multe zile. La sfârșitul secolului al XIX-lea Mărțișorul era primit de copii, fete și băieți, fără deosebire, de la părinți în dimineața zilei de 1 martie, înainte de răsăritul soarelui.

Mărțișorul, de care se agăța o monedă metalică de argint și, uneori, de aur, se purta legat la mână, uneori prins în piept sau la gât. El era scos, în raport de zona etnografică, la o anumită sărbătoare a primăverii (Măcinici, Florii, Paște, Arminden) sau la înflorirea unor arbuști și pomi fructiferi (măceș, porumbar, trandafir, păducel, vișin, zarzăr, cireș etc.) și agățat pe ramurile înflorite.

Se credea că purtătorii Mărțișorului nu vor fi pârliti de Soare pe timpul verii, că vor fi sănătoși și frumoși ca florile, plăcuți și drăgăstoși, bogați și norocoși, feriți de boli și de deochi.

După unele povestiri, Mărțișorul se confecționa din două fire răsucite de lână colorată, albă și neagră sau albă și albastră, și făcut cadou în ziua din luna martie, perioadă a echinocțiului de primăvară, când apărea pe cer Luna Nouă. Aromânii puneau Mărțișorul în ajunul zilei de 1 martie, adică în seara zilei de 28 sau 29 februarie. Sărbătorile cu ajun și calculul timpului în raport cu o anumită fază a Lunii sunt caracteristice calendarelor lunare care au precedat, atât la daci cât și la romani, actualele calendare solar-lunare.

Obiceiul Mărțișorului este o secvență a unui scenariu ritual de înnoire a timpului și anului primăvara, la moartea și nașterea simbolică a Dochiei.

După unele tradiții, firul Mărțișorului, funie de 365 sau 366 de zile, ar fi tors de Baba Dochia în timp ce urca cu oile la munte. Asemănător Ursitoarelor care torc firul vieții copilului la naștere, Dochia toarce firul anului primăvara, la nașterea timpului calendaristic.

Întrucât Mărțișorul este inseparabil de tradiția Dochiei carpatice, zeiță maternă, lunară și echinocțială, se poate afirma cu certitudine autohtonă și vechimea multimilenară a obiceiului. De la români și aromâni obiceiul Mărțișorului a fost preluat și de alte popoare din centrul și sud-estul Europei.

Obiceiul a fost atestat în toate teritoriile locuite de români și aromâni. În unele zone etnofolclorice (Transilvania, Banat, Maramureș, centrul Munteniei, vestul Olteniei, sudul Dobrogei) luna echinocțiului de primăvară și a Anului Nou Agrar se numește Mărțișor.

Pusul babelor

Repartizarea celor 9 sau 12 zile „cosmogonice” ale Babei Dochia (1-9 sau 1-12 martie) pe persoanele de sex feminin dintr-o colectivitate (familie, vecinătate, serviciu) pentru a afla, pe principiul Similia similibus, cum le va fi firea de-a lungul anului este cunoscută sub numele de Pusul Babelor.

Criteriul cel mai obișnuit pentru împărțirea zilelor este vârsta participantelor. Firea și sufletul persoanei se aprecia în raport cu vremea din ziua aleasă: însorită sau întunecoasă, frumoasă sau urâtă (Muntenia).

Casa cu ogradă

Numele popular al Coroanei Boreale este Casa cu Ogradă. Steaua geamănă a constelației reprezintă casa iar stelele din jur gardul ogrăzii (Neamț, Dorohoi).

Moșii de Iarnă

Ziua de sâmbătă care precede Lăsatul Secului de Brânză sau Lăsatul Secului de Carne, dedicată morților, moșilor și strămoșilor, se numește Moșii de Iarnă. Împreună cu Moșii de Sâmedru formează Moșii cei Mari de peste an. La Moșii de Iarnă se împart alimente (plăcinte, produse lactate, piftii) și, uneori, vase umplute cu mâncare gătită sau cu apă.

Lăsatul de clisă

Lăsatul de Clisă este o sărbătoare nocturnă, sinonimă cu Lăsatul Secului de Carne, când se întrerupea, pe perioada Postului de Paște, mâncatul clisei (slăninii), aliment de bază în satul tradițional (Apuseni).

Buruiana lui Marț

Urzica (*Urtica dioica* L.), prima plantă comestibilă a primăverii culeasă de om direct din natura, este dedicată zeului Marte. Ea reprezenta un aliment fortifiant pentru persoanele slăbite și subnutrite pe timpul iernii, de unde și zicala: „Urzica se dă în gura foamei!”.

Dar, urzica este un apreciat leac pentru vindecarea bolilor și colorant vegetal, iar din fibrele ei textile, foarte rezistente, se confecționau sacii.

Prin calitățile sale deosebite (prezența perilor urticanti, rezistența la frig și apariția ei concomitent cu topirea zăpezii, valoarea practică și terapeutică), urzica a fost asemuită cu iutele și puternicul zeu Marte.

Urzica este o plantă sacră mâncată obligatoriu în anumite zile sau perioade ale primăverii: Dochia, Săptămâna Patimilor, Sâmbăta Paștelui și altele. Pentru a fi iuți și sănătoși de-a lungul anului, tinerii se sorcoveau cu frunze ce urzicau în zilele de Sângiorz, Paște, Arminden. La fel proceda și feciorul îmbrăcat în crenguțe verzi, reprezentând zeul vegetației în ziua lui de celebrare, de 23 aprilie, care sorcovea cu un smoc de urzici prinse în vârful unei prăjini pe cei adunați în jurul său. Local, în Bucovina, prima mâncare a urzicilor era însoțită de o formulă magică: „Atunci să mă doară în pânțele, când va face femeia mânz și iapa copil!”.

Zilele Babei

Ciclu de 9 sau de 12 zile, corespunzător cu zilele de urcuș ale Babei Dochia cu oile la munte, dedicat morții și renașterii sezoniere a zeiței agrare și a timpului calendaristic în preajma echinocțiului de primăvară. Obiceiurile și practicile magice de înnoire a timpului se concentrează, în prima zi a ciclului, 1 martie, numită zonal Dochia, Marta, Mărțișor, Dragobete și în ultima zi, la moartea Dochiei, 9 martie, numită Moși, Măcinici, 40 de Sfinți.

Focurile de măcinici

Incinerarea simbolică a spiritului iernii și renașterea spiritului verii se realizează simbolic, prin aprinderea focurilor rituale, în dimineața zilei de Măcinici (9 martie), echinocțiul de primăvară pe stilul vechi.

Prin Banat copiii scormoneau și băteau cu „botele” (bețele) în foc iar mamele lor împrăștia cenușa rămasă după stingerea jarului în jurul caselor și adăposturilor de animale și păsări.

Focurile de Măcinici aveau funcții polivalente: purificatoare (curățirea spațiului de forțele malefice în ultima zi a anului vechi și în prima zi a Anului Nou); profilactică (preîntâmpinarea neplăcerilor aduse oamenilor de șerpi și de insecte pe timpul verii); fertilizatoare a grădinilor, livezilor și viilor prin împrăștierea cenușii pe pământ.

Fiind aprinse la echinocțiul de primăvară (stil vechi), este de presupus că principala funcție rito-magică a focurilor de Măcinici a fost sprijinirea Soarelui să depășească momentul critic al echilibrului perfect între lumină și întuneric (Banat, Crișana, Muntenia, Oltenia, Dobrogea și sudul Moldovei).

Măcinici

9 Martie pe stil vechi, zi numită în calendarul popular Măcinici sau Mucenici, este începutul Anului Agrar celebrat la echinocțiul de primăvară, la hotarul dintre iarnă și vară, dintre zilele aprige ale Dochiei și zilele călduroase ale Moșilor.

În ziua de Măcinici s-au suprapus două sărbători de înnoire sezonieră a timpului: ultima zi a Babei Dochia când, conform tradiției, aceasta moare și se prefăce în stană de piatră, și prima zi a Moșilor, jertfiți și transformați în cenușă pe rugul funerar pentru dreapta lor credință.

Obiceiurile din ziua de 9 martie formează un scenariu ritual specific Anului Nou: prepararea alimentelor rituale (Sfinți, Sfințișori, Bradoși); beția rituală atestată de tradiția populară, care susține că e bine să bei în această zi 40 sau 44 de pahare de vin; deschiderea lor mormintelor și porților Raiului pentru revenirea sufletelor printre cei vii; aprinderea focurilor de Măcinici prin curți și grădini, în fața caselor și în câmp; purificarea oamenilor și vitelor prin stropirea lor cu apă sfințită; protecția magică a caselor și anexelor gospodărești prin înconjurarea lor cu cenușa provenită de la focurile de Măcinici; bătutul pământului cu maiurile (ciocane mari din lemn) pentru alungarea frigului și scoaterea căldurii, așteptarea spiritelor morților cu scaune și mese întinse la focurile de Măcinici; observații și previziuni meteorologice; aflarea norocului în noul an prin preparare turtei de Măcinici; credința că este un timp extrem de favorabil prinderii vrăjilor și farmecelor; retezatul stupilor (scoaterea mierii de albine); tăierea primelor corzi de viță de vie și altele...

Baterea pământului cu maiurile

Practica magică efectuată de copii în ziua de Măcinici pentru alungarea frigului și scoaterea căldurii din pământ, pentru sănătatea și norocul oamenilor se numea baterea pământului cu maiurile sau cu botele. În timp ce copiii loveau pământul cu bețele sau ciomegele, strigau:

„Intră frig și ieși căldură,
Să se facă vreme bună
Pe la noi pe bătătură!” (Muntenia, Oltenia).

Pe arii relativ extinse se credea că pământul era bătut cu maiurile (un fel de ciocane uriașe din lemn), cu toiegele, măciucile sau botele de către Moși, spirite ale strămoșilor, identificate în Calendarul creștin ortodox cu cei 40 de Sfinți Mucenici din cetatea Sevastiei. În timp ce lovesc pământul, aceștia s-ar îndemna strigând în cor:

„Patruzeci de sfinți voinici,
Dați cu botele-n pământ,
Ca să tune (intre) frigul,
Să iasă căldura!” (Moldova).

Adesea, se bătea cu botele și ciomegele și în focurile aprinse în curți și grădini în această zi (Banat). Uneltele cu care copiii sau Moșii bat pământul ca să scoată căldura și colțul ierbii sunt frecvent modelate din aluat și mâncate sacramental în ziua de 9 martie.

Beția rituală

Obiceiul de a bea 40 sau 44 de pahare de vin în ziua de 9 martie, început de An agrar, celebrat la echinocliul de primăvară este o reminiscență a sărbătorilor bahice ale antichității.

Oamenii credeau că vinul băut la Măcinici se transformă de-a lungul anului în sânge și putere de muncă. Dacă cineva, din satele în care se practica obiceiul, nu putea bea atâtea pahare pline cu vin, trebuia să guste sau, cel puțin să fie stropit cu vin.

Numărul paharelor de vin băute ar corespunde cu numărul Sfinților Mucenici din Sevastia care poartă diferite nume zonale: Moși, Sfinți, Sfințișori, Măcinici și altele (Moldova, Muntenia).

Lăsatul secului de Paște

După apariția creștinismului, sărbătorile și obiceiurile Anului Nou agrar, prăznuit la echinocliul de primăvară, au fost îndepărtate din preajma sărbătorii centrale a calendarului festiv, Paștele. Unele au fost împinse la intrarea în ciclul pascal, la Lăsatul Secului de Paște, altele la ieșirea din ciclul pascal, la Rusalii.

Primele, desfășurate pe parcursul a două săptămâni, sunt despărțite simetric de noaptea Lăsatului de Sec în Săptămâna Nebunilor și Săptămâna Căii lui Sântoader. Sărbătoarea nocturnă a Lăsatului de Sec, cunoscută sub diferite denumiri zonale (Priveghiul cel Mare, Alimori, Hodăițe, Opaț, Refenea și altele) păstrează elemente specifice Revelionului.

În prima parte a ciclului (Săptămâna Nebunilor) timpul îmbătrânește și se degradează neîncetat: apar mascații (Măscăruși, Corni), cuvintele și expresiile licențioase, abundă elementele orgiastice (excese de mâncare, băutură și distracție), se strigă fetele nemăritate, se întorc spiritele morților care sunt îmbunate cu pomeni (Sâmbăta Părinților, Moșii de Iarnă, Moșii de Piftii, Moșii cei Mari). Dar, momentul culminant al ceremonialului nocturn era incinerarea simbolică a divinității sezoniere reprezentată de o prăjină împodobită cu panglici și haine vechi sau de o mascoidă confecționată din paie de grâu.

În a doua parte a ciclului – Săptămâna Căii lui Sântoader – viața intră în normal: spațiul este purificat cu ajutorul Cucilor, Sântoaderilor și focurilor rituale (roata de foc, Hodăițele etc), se fac urări de sănătate și rod bogat, oamenii se împacă și își cer iertare, dau dovadă de toleranță și îngăduință etc. Nu lipsesc vrăjile și descântecurile de ursită, alimentele rituale (oul fiert sau copt, piftiile, plăcintele, „cucii”, „brăduții”, coliva lui Sântoader) și altele.

Cucii – ziua cucilor

Ceremonial de fertilizare și purificare a spațiului și timpului în prima zi după Lăsatul Secului de Paște prin practica magică a bătutului ritual cu opinca, împlinită de feciori și bărbați tineri mascați, este numit Cucii.

Obiceiul Cucilor este o datină de primăvară cu valențe purificatoare numai în sudul țării. Participanții acordau o importanță deosebită mascării în cucii, în special confecționării glugii, lucrată cu multă iscusință. Îmbrăcați în fuste, ca femeile, cu gluga pe cap, cu un băț în mână și cu un clopot mare în spate, Cucii alergau în prima dimineață după Lăsatul Secului, uneori în ziua Lăsatului de Sec, după copii, fete, femei, oameni pe care îi atingeau și adesea îi trânteau. Spre mijlocul zilei, luau în mână câte o nuia de care legau o opinca și urmau alte alergături și alte lovituri la spatele curioșilor. Seara, cucii mergeau în grup, din casă în casă, pentru a face câte o horă în curte.

Interesante sunt și credințele localnicilor despre cucii: „Cel ce se face cuc trebuie să se facă de trei ori sau de nouă ori în nouă ani, căci altfel se crede că murind se va face diavol; „Fulgii luați de la gluga cucului îi întrebuințează femeile ca să afume pe cei ce suferă defrică”; „Dacă omul sau oricine nu primesc o lovitură de la Cucii în această zi, se zice că acela nu va fi sănătos peste an”.

Cucul, pasăre-oracol atestată și la vechii greci, avea un rol purificator. Masca cucului alunga spiritele malefice cu sunetul clopotului, fertiliza fetele și nevestele tinere prin atingerea acestora cu opinca, gonea bolile prin arderea fulgilor din glugă. Masca reprezenta, în totalitatea ei, scurgerea timpului anual și sezonul. Așa se desfășura acest obicei cu un secol în urmă. Fără prea mari schimbări el poate fi văzut și astăzi în satul Brănești, jud. Călărași.

Caii lui Sântoader

După alungarea spiritului iernii prin practica magică a datului câinilor în jujeu, urmează un ciclu de 8 zile dedicat Cailor lui Sântoader, reprezentări mitice hipomorfe, care purifică timpul și spațiul după Lăsatul Secului de Paște.

Aceste zile cabaline, cu multe obiceiuri, acte rituale și practici magice poartă diferite denumiri: Marțea Sântoaderului, Vinerea Sântoaderului, Joia Iepelor, Sâmbăta Sântoaderului.

Sântoaderii sunt o herghelie divină, formată din opt feciori frumoși îmbrăcați în costume populare de sărbătoare cu copite în opinca și cozi de cal în cioareci, condusă de Sântoaderul cel Mare sau de Sântoaderul cel Șchiop. Se credea că aceștia intră prin casele cu șezători și iau fetele la joc, zboară cu ele, le lovesc cu copitele etc. De aceea, nici o fată nu părăsea locuința în Săptămâna Caii lui Sântoader ca să meargă la șezătoare.

Nu este greu de sesizat consecința practică a acestor credințe care pune capăt șezătorilor începute în noiembrie, la Filipii de Toamnă. De acum începeau muncile agricole iar tinerii trebuiau să se odihnească în nopțile care se micșorează neîncetat până la solstițiul de vară.

Tradiția a fost consemnată, cu unele diferențe zonale, pretutindeni în România.

Zilele împrumutate

Zilele împrumutate este denumirea generică a timpului schimbător, cu ninsoare, lapoviță și vânt care urmează după zilele Babei.

Zilele împrumutate sunt dedicate păsărilor de pădure, în special celor migratoare (Ziua Berzei, Ziua Mierlei, Ziua Sturzului, Ziua Cucului), mieilor care se nasc în această perioadă a anului (Ziua Mieilor).

Adesea, aceste zile primesc determinativul „zăpadă”: Zăpada Berzelor, Zăpada Mieilor, Zăpada Rândunelelor etc. În raport cu condițiile meteorologice, numărul zilelor împrumutate diferă de la an la an (Muntenia, Moldova, Bucovina).

Joile nepomenite

În opoziție cu Joile Pomenite sau Joile Oprite, Joile Nepomenite sunt zile bune de muncă pentru unele activități (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova).

Zonal, acestea formează un ciclu de trei zile, nefast pentru cei care nu le respectă: joia din Săptămâna Brânzei, joia din Săptămâna Paștelui și joia din Săptămâna Rusaliilor sau Călușului (Banat).

Vinerea Sântoaderului

Ziua de vineri după Lăsatul Secului de Paște, dedicată unuia din Caii lui Sântoader, este așteptată cu mult interes de fetele nemăritate și nevestele tinere.

Dimineața de noapte, înainte de răsăritul soarelui, fetele scot rădăcina Omanului, plantă cu nenumărate întrebuințări în cosmetica și medicina populară, în vrăji și descântece. În timp ce era recoltată rădăcina și puneau sare și pâine pe locul plantei, Sântoaderul era invocat să le dea frumusețe și păr bogat:

„Toadere, Sântoadere,
Dă cosiță fetelor
Cât cozile iepelor!”

„Toadere, Sântoadere,
Dă cosița iepelor,
Ca s-o poarte fetele,
Să crească lungă ca ața,
Moale ca ața!”.

În Transilvania de sud (Platforma Luncani), unde fetele culegeau pentru scaldă rituală frunze de popelnice, invocau această plantă, cu același scop, ca pe o divinitate:

„Popelnice, Popelnice,
Eu îți dau pită cu sare,
Tu să-mi dai cosiță mare!”.

Tradiția a fost consemnată, cu unele deosebiri, în principalele zone etnografice ale României.

Ziua peștelui

Sărbătoare cu dată fixă a pescarilor (17 martie) dedicată peștelui, este sinonimă cu Alexii. În această zi, când „se zbate” știuca sau peștele în apă înainte de depunerea icrelor pentru înmulțire, pescarii nu ieșeau la pescuit, ajunau sau prindeau un pește mic, îl descântau și îl mâncau crud (Transnistria, Tulcea, Brăila, Galați).

Alexie

Sfântul, făcător de minuni pe ape, a preluat numele și data de celebrare a Cuviosului Alexie, sau Omul lui Dumnezeu din calendarul ortodox. Frecvent este atestat ca reprezentare mitică sezonieră, patron al viețuitoarelor care ierneză sub pământ, în scorburii și sub scoarța copacilor, sub pietre sau în ape.

Se spune despre el că ar încălzi și ar deschide Pământul la 17 martie pentru a slobozi vietățile care au iernat într-ânsul.

După șase luni, la Ziua Crucii (14 septembrie), Alexie încuie Pământul. Apariția și dispariția viețuitoarelor, când încuie sau descuie Alexie Pământul, sunt marcate de două importante fenomene astronomice: echinocțiul de primăvară și echinocțiul de toamnă. Astfel, sărbătorile populare de la 17 martie și 14 septembrie funcționau ca hotare calendaristice care delimitau anotimpurile de bază ale anului: vara și iarna.

Într-una din legende se spune că omul având mult de suferit de pe urma insectelor, Dumnezeu le-a strâns pe toate în ziua de 14 septembrie și le-a încuiat într-o lacră, apoi l-a cheamat pe Alexie s-o arunce în apa mării. Ajuns pe malul mării, Alexie deschide, din curiozitate, lacra. Deodată, gândacii, lăcustele, insectele se răspândesc pretutindeni: în apa mării, în nisip, pe ierburi, în copaci. De atunci, susține tradiția, „nu numai Pământul ci chiar și apa mării e plină de tot felul de jigăni și gângăni. Iar pe Alexie pentru că nu a ascultat de Dumnezeu, l-a transformat în cocostârc ca să adune, între 17 martie și 14 septembrie insectele împrăștiate”.

În satele din Câmpia Română, unde oile încetau să mai fie hrănite din această zi cu fân și otavă, fiind scoase la iarbă verde, sărbătoarea Alexie se numea Lăsatul. Timpul era, în preajma echinocțiului de primăvară, suficient de cald pentru ca insectele să „învieze”, reptilele să se „dezmorțescă”, știuca să se „zbată în apă” anunțând perioada de reproducere, albinele să iasă din stupi în căutare de hrană. De aceea, sărbătoarea era numită, local, și Ziua Șarpelui, Ziua Peștelui, Retezatul Stupilor.

La Alexie se greblau și se măturau ogrăzile, târlele și oboarele, se aprindeau focuri prin grădini și livezi, se ocoleau casele și acareturile cu tămâie și cârpă arsă pentru alungarea șerpilor și insectelor, se legau tulpinile pomilor fructiferi cu paie să nu se cațăre omizile pe crengi, se suna din clopoței sau se făceau zgomote bătând din fiare vechi pentru a speria șerpii, șopârlele, salamandrele, broaștele (Moldova, Bucovina, Transilvania, Banat).

Sântoaderul cel Mare

Sântoaderul cel Mare este o reprezentare hipomorfă temută și respectată atât de supușii săi, Caili lui Sântoader, cât și de oameni. Local, este numit Sântoaderul cel Șchiop. Prin comparație cu oamenii „însemnați”, considerați răi și periculoși, românii cred că și divinitățile de care se tem trebuie să fie șchioape: Filipul cel Șchiop, Șchioapa, numele Ursitorii care ursește rău la nașterea copilului, Sântoaderul cel Șchiop și altele (Banat).

Zăpada berzelor

Numele ninsorii care cade în luna martie, după încheierea Zilelor Babei este dedicată primelor păsări migratoare care poposesc primăvara în România, berzelor. Întrucât în luna martie pot să cadă după 9 martie mai multe ninsori, acestea poartă numele și al altor păsări migratoare (Zăpada Cucului, Zăpada Rândunelelor, Zăpada Sturzului). Tradiția este atestată în ținuturile extracarpătice (Bucovina, Basarabia, Moldova, Dobrogea, Muntenia).

Zilele moșilor

Ciclul de 9 zile care urmează după Zilele Babei Dochia, între Măcinici (9 martie) și Alexii (17 martie), cu vreme în general frumoasă și primăvăratecă, este numit Zilele Moșilor. Dacă în această perioadă apar și zile friguroase, cu ninsoare, lapoviță și vânt, acestea sunt numite, generic, zile împrumutate.

Cocoșul

Pentru a afla diferite momente ale zilei și nopții, oamenii observau Soarele și Luna, stelele și planetele. Din păcate aștrii nu pot fi observați întotdeauna din cauza timpului noros, iar aprecierea poziției lor pe bolta cerească este, fără alte instrumente de măsurat, aproximativă. Trebuia ales un orologiu terestru mai apropiat și mai ușor de observat care să indice diviziuni repetabile ale timpului diurn.

Nu era nevoie de prea mare spirit de observație pentru a constata că animalele și păsările au un comportament diferit în anumite momente ale zilei și ale nopții. În loc să-și bată capul pentru a crea o mașinărie de măsurat timpul, omul a căutat mai întâi în natură organisme vii care să-l informeze despre scurgerea vremii. Din motive practice, acest orologiu natural era de dorit să fie cât mai aproape de locuința și gospodăria omului; trebuia găsit printre animalele și păsările domestice.

Surprinzător, cu mii de ani în urmă, popoare aflate în diferite colțuri ale lumii au ales același orologiu: cocoșul. În antichitate, dar și în evul mediu, armatele de uscat purtau cu ele câte un cocoș pentru a vesti schimbarea santinelor pe timpul nopții. O funcție asemănătoare îndeplinea și cocoșul urcat cu câteva găini la stânele carpătice de către păstorii români.

Având darul de a cânta în preajma miezului nopții, moment de cumpănă, de confruntare a spiritelor bune cu cele rele, poporul l-a pus paznic la hotarul dintre forțele malefice și cele benefice. După cântatul lui, spiritele necurate își pierdeau puterea, se ascundeau pentru a intra din nou în acțiune, în noaptea următoare. Cântecele cocoșului simboliza trecerea momentului critic și anunța victoria Soarelui și a luminii asupra nopții și întunericului. El anunța nu numai orele nopții, ci și curățirea spațiului nocturn de forțele ostile omului.

În basme, cocoșul este un personaj fantastic cu forțe miraculoase: aduce bogății imense stăpânului, este sfetnicul lui Făt-Frumos, avertizează pe Ileana Cosânzeana de venirea Zmeului sau a lui Făt-Frumos.

Atmosfera enigmatică creată în jurul cocoșului, datorită faptului că acesta cântă la miezul nopții și la hotarul timpului diurn (noapte-zi), a fost folosită în diferite practici magice. Astăzi continuă să joace rol ritual la înmormântare (cocoșul dat de pomană peste sicriu sau peste mormânt) și, uneori, în ceremonialul nunții (aducerea cocoșului fript la masa cea mare simboliza apropierea zorilor, moment când invitații trebuiau să se ridice și să plece). Cocoșul continuă să fie un apreciat barometru meteorologic la îndemâna țaranului pentru a aprecia timpul ploios sau secetos, vremea geroasă sau moinoasă. Se crede că, prin cântecele lui pe pragul casei, anunță sosirea musafirilor. Deși ceasornicul a pătruns astăzi în cele mai izolate cătune, oamenii continuă să se orienteze pe timpul nopții după cântecele cocoșilor. Aceștia indică cel puțin trei momente principale ale nopții: miezul nopții la primul cântat, trei ore înainte de ziuă la al doilea cântat și crăpatul de ziuă, când cântă mai des (apune grupul de stele numit Găinușa și apare Luceafărul de dimineață).

Târ înainte-Târ înapoi

Denumirea populară a echinocțiului, fenomen astronomic marcat de intersecția eclipticii cu ecuatorul ceresc la aproximativ 21 martie (echinocțiul de primăvară) și la 23 septembrie (echinocțiul de toamnă) când ziua și noaptea devin egale, se numește, local, Târ înainte-Târ înapoi.

Gemenii și comoara

Gemeni este o constelație de pe harta cerului din care poporul a reținut pentru orientare pe timpul nopții numai două stele: Castor și Polux (Olt, Prahova, Argeș, Neamț). Steaua Polux, care străbate cerul de la răsărit la apus în timpul lunilor de toamnă, se numește Comoara (Brașov, Neamț).

Ziua șarpelui

Data de 17 martie, când se crede că ies șerpii din adăposturile în care au hibernat între Ziua Crucii și Alexii, este numită și Ziua Șarpelui. Pentru a-i câștiga bunăvoința pe timpul verii, șarpelui nu i se pronunță numele de ziua lui sau i se adresează folosind nume eufemistice (Domn, Cureau, Cel care se Târăște), nu era omorât conform obiceiului și zicalei populare: „Omoară șarpele ce-ți iese în cale!”.

În această zi erau răsfățate și alte vietăți care se trezeau la viață după somnul de peste iarnă: broaștele erau numite Iepe, gângăniile Doamne sau Cucoane, etc.

Ziua cucului

Dintre toate păsările care înfruntă rigorile iernii specifice climatului nostru temperat continental sau care poposesc aici numai pentru vărat, cucul ocupă în tradițiile populare un loc cu totul privilegiat. Nu există în ornitologia românească o altă pasăre căreia poporul să-i fi dedicat atâtea legende, povești, cântece și proverbe. Cucul nu este o pasăre cântătoare și nici nu încântă prin coloritul penelor sale. Ca înfățișare este un uliu în miniatură. Fiind o pasăre mică, aportul ei la distrugerea dăunătorilor este neglijabil. Își depune ouăle prin cuiburile altor păsări, iar puii săi, mai robuști, își răstoarnă frații vitregi peste marginile cuibului pentru a profita de un surplus de hrană și a se dezvolta mai rapid. Cucul nu-și face cuib, nu-și clocește ouăle și nu-și hrănește puii. Fiind simbolul primăverii, al timpului frumos și al dragostei pătimeșe, poporul îi iartă totul. În povestiri de o rară frumusețe, cucul apare antropomorfizat: argat, slugă, tâlhar, haiduc, părinte, soț, amant, etc. Această pasăre ar fi puțin cunoscută în folclorul românesc dacă prin comportamentul său, începutul și sfârșitul cântatului la date fixe, nu ar marca succesiunea a două importante fenomene astronomice: echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară: „Și cucul, cum a sosit și i s-a dezlegat limba, îndată începe a cânta, și cântă neconținut de la Bunavestire (25 martie, sărbătoare aflată în imediata apropiere a echinocțiului de primăvară) până la Sânziene sau până la Sânpetru (sărbători în preajma solstițiului de vară)”. Conform tradiției, la Sânziene cucul se înecă cu orz și, nemaiputând cânta, se preface în uliu până în primăvara viitoare. Cucul este o sursă de inspirație melancolică în cântecele de dor și jale, iar în creațiile a căror temă este despărțirea a doi frați sau a doi soți amplifică sentimentul de înstrăinare și singurătate. Cucul prevestește prin cântecul său nu numai venirea primăverii, ci și norocul omului pe acel an. Primul cântec al cucului era întâmpinat prin cuvinte care implorau avuția, sănătatea, fericirea, norocul. La auzul primului cântec al cucului toți doreau să fie veseli, curat îmbrăcați, bine hrăniți și cu bani în buzunar. Supremul simbol al cucului este scurgerea neîntreruptă a timpului și repetarea anuală a scenariului din ciclul vieții: nașterea (primul cântat) și moartea (ultimul cântat). De aceea, el are tainice legături cu viața omului. Locul de unde se aude prima dată cântecul (în spate, în față, în stânga, în dreapta) sau unde este așezat (pe o ramură uscată, pe o movilă, pe o grămadă de gunoi), repetabilitatea cântecului etc. reprezintă semne bune sau rele pentru om: noroc, sănătate, boală, moarte, căsătorie.

Blagoveștenia

Buna Vestire sau Blagoveștenia este ziua când Biserica creștină prăznuiește vestea adusă Fecioarei Maria de Arhanghelul Gavril că va naște Fiul fără înaintași, Iisus Hristos. Sărbătoarea, situată în imediata apropiere a echinocțiului de primăvară, când sosesc rândunelele și începe cucul a cânta este numită în Calendarul popular și Ziua cucului.

La Blagoveștenie se efectuau multe acte de purificare a spațiului, de alungare a șerpilor de pe lângă casă, a insectelor și omizilor din livezi: afumarea cu tămâie și cărpe arse a clădirilor, curților, oamenilor și vitelor (Transilvania, Banat); producerea zgomotelor de care să se sperie forțele malefice prin tragerea unui clopoțel legat de picior (Transilvania) sau lovirea fiarelor (Banat); aprinderea focurilor în grădini și livezi; scoaterea din lăzi a straielor și țesăturilor la aerisit. Fertilitatea în noul an era invocată prin stropitul rădăcinii prunilor cu țuică și amenințarea cu securea a pomilor fructiferi că vor fi tăiați dacă nu rodesc (Banat, Transilvania).

În alte zone ziua de Blagoveștenie era însă considerată neprielnică pentru rodul păsărilor, animalelor și plantelor: nu se puneau cloștile sau se credea că din ouăle ouate în această zi nu ies pui; vacile nu se „goneau”; nu se semăna porumbul (Moldova, Bucovina).

Blagoveștenia era un timp favorabil pentru aflarea norocului și rodului pomilor fructiferi, pentru previziuni meteorologice. Femeile strâneau apa provenită din neaua topită pentru a fi folosită în practicile de medicină și cosmetică populară. Importanța sărbătorii este subliniată de sacrificiul peștelui care se mănâncă, indiferent dacă ziua de 25 martie este de post sau de dulce.

Stelele ciobanului

Unul și același grup de stele din constelația Taurului este numit de agricultori Găinușa iar de păstori Stelele Ciobanului. Când Stelele Ciobanului ajung la toacă, locul pe cer al Soarelui de unde se bate seara toaca la biserică, păstorii apreciau că oile s-au săturat de păscut și, ca urmare, le aduceau la stână pentru muls (Neamț).

Barza

Barza, pasăre migratoare care sosește odată cu primăvara, este purtătoarea multor semne și simboluri privind timpul: „Dacă berzele pleacă din vreme, se spune că iarna va fi grea și lungă; dacă pleacă târziu, oamenii zic că iarna va fi scurtă și călduroasă”; sau belșugul: „Dacă un om vede multe berze primăvara, vor face multe care cu porumb”; sau norocul: „Când oamenii văd o singură barză, zic că rămân singuri, mai cu seamă fetele și băieții rămân necăsătoriți”; „Dacă cineva vede o barză dimineața sau seara până nu mănâncă, se zice că-l spurcă: și dacă a spurcat pe cineva dintr-o familie, se zice că e semn de moarte”; sau incendiul: „Dacă se aprinde undeva o casă, vestește oamenii prin tocănitul cu ciocul lor”. Dacă barza nu ar lipsi din peisajul rural pe timpul iernii, aceasta ar fi fost lipsită și de valoare calendaristică și meteorologică. Este o pasăre așteptată cu nerăbdare și primită ca un oaspete drag. Se spunea că, drept răsplată pentru îngăduința oamenilor care îi permit să-și construiască cuibul pe case sau în apropierea caselor, barza aduce un suprem sacrificiu prin omorârea unui pui.

Sulița pe cer

Unitatea populară de măsurat timpul diurn, egală cu o jumătate de oră, cu care se apreciază urcușul și coborâșul Soarelui pe bolta cerului este numită suliță. Ziua de vară are 18 sulițe lungime: nouă de la răsărit până la amiază și nouă de la amiază până la apus.

Vița de vie, tufă dătătoare de putere

Se spune că un împărat umblând prin împărăție și văzând câte pricini pornesc de la vinul tulburător de minte, a hotărât să scoată din pământ și să stârpească copăcelul blestemat al viței de vie. Împăratul a murit și alții i-au luat locul în scaun. Odată, un crai din țara aceea a pornit la vânătoare de sălbăticiuni prin codru. Și-mpușcă, și-mpușcă, până dă de un urs. S-a luat după el și l-a gonit, până a ajuns la un schit unde trăia un călugăr bătrân-bătrân, de când Tata Noe. Cum aude gălăgia, călugărul iese din chilie și vede ursul și pe cei ce-l fugăreau. Se dezbracă de haina călugărească, își suflecă mânecile, iese înaintea nămilei, îl prinde de urechi, că începuse să tremure ca un miel. S-a minunat împăratul și l-a întrebat, de unde are atâta putere în trup? Acesta i-a spus că are un butuc de vie; o tufă dătătoare de putere care face struguri la vreme de toamnă. Prisosul îl strânge și îl pune în pod, de are tot anul. Când a venit la vale, împăratul a dat poruncă tare:

— De astăzi înainte tufa de vie să aibă slobozenie să crească peste tot cuprinsul împărăției, împărțându-se oricine din darurile ei, dar numai atât, ca să fie voinic de-a apuca și ține ursul de ureche.

Legenda Brândușei

Se spune că brândușa de primăvară și brândușa de toamnă au fost două surori frumoase alungate din casă, în frig, de mama lor vitregă: pe una într-o primăvară timpurie iar pe alta într-o toamnă târzie.

Văzându-le necăjite, Dumnezeu le-a prefăcut în flori. De atunci ele se tot caută, fără să se poată întâlni vreodată. Una, floarea celor vii, înflorește primăvara, alta, floarea celor morți, înflorește toamna. Se zice că cine va aduna brândușe de primăvară și le va uni în cunună cu cele de toamnă ca ele să-și spună tot dorul, și le va da pe apă, face o faptă bună pentru care Dumnezeu îi va ierta multe păcate.

Prânzul mare

Prânzul mare este un reper solar pentru aprecierea timpului diurn, sinonim cu subamiaza are indică, pe timp de vară, aproximativ ora 11.

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII APRILIE

Prier

Aprilie este luna a doua în calendarul roman, cu început de an la 1 martie, și luna a patra în calendarele iulian și gregorian, cu început de an la 1 ianuarie.

Numele popular al lunii aprilie, Prier, înseamnă timp favorabil, prielnic holdelor și turmelor de vite. Când vremea e înșelătoare, cu timp friguros și secetos pentru semănături, luna aprilie anunță sărăcia și se numea Traistă-n Băț. În aprilie se continuau semănăturile de primăvară începute în luna martie, se închideau țarinesele pentru pășunatul devălmaș, se formau turmele, se tundeau oile înainte de-a fi urcate la munte, se construiau sau se reparau țarcurile și oboarele pentru vite etc.

Sărbătorile din luna aprilie cu dată fixă (Ziua Păcălitului, Antipa, Sângiorzul Vacilor, Sângiorz, Marcul Boilor) și cu dată mobilă (pentru un an, cu data mobilă a Paștelui la 18 aprilie: Lăzărelul, Moșii de Florii, Floriile, Joimari, Paștele, Paștele Blajinilor, Mătcălăul, Ropotinul Țestelor și altele) cuprind numeroase obiceiuri și practici tradiționale grupate în două scenarii rituale de înnoire a timpului: Paștele și Sângiorzul (Sf. Gheorghe).

1 Aprilie – Ziua nebunelor

1 aprilie e ziua păcălelilor, dată calendaristică la care românii caută prin diverse mijloace să se păcălească reciproc fără ca cel păcălit să se supere. Din acest motiv, maramureșenii o numesc și Ziua Nebunilor.

Nunta urzicilor

Ziua când înfloresc urzicile pentru a face sămânță și nu mai sunt bune de mâncat este numită, după modelul oamenilor, Nunta Urzicilor. Sărbătoarea are, de la sat la sat, dată variabilă: Buna-Vestire, Florii, Joimari (Banat).

Barba boierului

Planta ierboasă (*Ajuga laxmanii*) din familia Labiatae care crește prin fânețe, tufișuri și marginea pădurilor, numită în unele zone și avrămeasă sau creștinească, era un fel de Viagra românească. Ramurile înflorite erau considerate parte bărbătească, iar cele neînflorite parte femeiască. Din ramurile înflorite se făceau scaldători pentru bărbați iar din ramurile sterile, scaldători pentru femei. Se credea că planta favorizează lactația mamelor lăhuze.

Buruiana câinească

Buruiana câinească este o plantă ierboasă (*Mercurialis perennis* L.) din familia Euphorbiaceae cu flori verzui și miros neplăcut care crește prin păduri umbroase și poieni, cu diverse utilizări în medicina empirică.

În Oltenia, unde buruiana câinească se numește brei, rizomul lung, cules după un anume ritual, era pus de fete în scaldă pentru creșterea părului. Mamele fetelor plecau la scăpătatul soarelui, pe mutește (nu vorbeau sau, dacă era necesar, se înțelegeau numai prin semne), în căutarea breiului. Când îl descopereau, puneau pâine și sare deasupra lui, ofrandă pentru Mama Pământ care l-a născut, și îl smulgeau cu toată forța. Rădăcina (rizomul) de brei era dus acasă și pus în apă. Fetele și nevestele tinere după ce se spălau cu această plantă miraculoasă, se fereau să le vadă Soarele.

Târnoasele

În ziua de miercuri din mijlocul Postului de Paște, numită Miezul Păresimilor sau Sărbătoarea Ouălelor, se separă ouăle roditoare, bune pentru prăsilă, de cele fără rod, care vor fi vopsite sau încondeiate la Paște.

Cloștile puse pe ouă în ziua de Târnoase scoteau puii, după trei săptămâni, chiar în ziua Paștelui (Banat).

Brândușa de primăvară

Este o îndrăgită plantă care vestește primăvara. Are flori liliachii-violacee, și crește prin pajiști și rariști de pădure.

De rezistența ei fenomenală la frig se leagă obiceiul de a mânca prima brândușă găsită primăvara pentru a fi ocolit de boli de-a lungul întregului an. În Banat, se dădeau de pomană, la Moșii de Mărțișor, colaci în formă de om, cu cap, mâini și picioare, numiți brânduși sau brândușei.

Buhai

Numele popular al taurului este dat unei plante mici (*Listera ovata*) din fam. Orchidaceae care crește prin păduri și pășuni umede. Rizomul scos din pământ este măcinat și pus în tărâțele vacilor pentru a se goni. În ținuturile Neamțului buhaiul era căutat de fete pentru a-l pune în scaldă, în credința că vor fi plăcute și se vor căsători ușor.

Soarele și Luna

Buruiana de nouă daturi (*Ranunculus auricomus* L.) din fam. Ranunculaceae care crește prin fânețe umede, livezi și păduri este numită prin Moldova, datorită florilor galben-aurii și dispoziției frunzelor, Soarele și Luna. Printre alte întrebuințări în medicina populară, decoctul plantei era folosit ca leac contra eczemelor „date de dușmani”.

Floare aducătoare de urât

Garofița de munte (*Dianthus superbus* L.), floare foarte frumoasă din familia Caryophyllaceae, care crește prin poienile și livezile înalte, este considerată de femeile vrâncene, bune cunoscătoare ale farmacopeii și cosmeticii populare, „aducătoare de urât”. Se credea că era suficient s-o rupi și s-o porți cu tine pentru a te urî lumea.

Căldărușa, plantă vindecătoare de beție

Căldărușa (*Aquilegia vulgaris* L.) din fam. Ranunculaceae, cu flori albastre sau de alte culori, care crește spontan sau cultivată de om, era utilizată atât la vopsitul textilelor, pentru obținerea unei frumoase culori albastre, cât și în medicina populară, împotriva alcoolismului. Floarea, amestecată cu o altă plantă, strigoaia, se fierbea în rachiu de drojdie și se bea contra beției.

Călinul

Călinul, arbust (*Viburnum opulus* L.) din fam. Caprifoliaceae care crește prin păduri și tufișuri umede, are fructe globuloase, de un roșu aprins, acrișoare și răcoritoare, care se foloseau atât la vopsitul textilelor în roșu, cât și ca leac pentru diferite boli.

Legenda spune că arbustul ar fi crescut din sângele lui Tata Noe care, lucrând la corabie, s-ar fi tăiat la un deget. Din sângele scurs pe pământ ar fi crescut călinul cu fructele lui roșii. El apare frecvent și în alte creații populare, precum în strigături:

„Haideți fete la căline,
Că la joc nu vă ia nime!
Sunteți mute ca iarba
Și bătrâne ca mama!” (Transilvania).

Cărindarul pământului

Cărindarul sau calendarul pământului (*Orobancha* sp.) plantă parazită din fam. Orobanchaceae, cu tulpina dreaptă, frunze reduse la mici solzi și flori dispuse în raceme terminale, era căutată prin păduri, uneori cultivată în grădini, pentru aprecierea roadelor pământului.

Dacă florile erau mai dese la bază și mai rare spre vârf, era semn că va fi mai mult porumb și mai puțin grâu și invers (Bihor).

13 – Numărul cu ghinion

Numărul 13 al lunilor lunare dintr-un an solar de douăsprezece luni solare corespunde cu numărul exact al constelațiilor Zodiacului (Peștii, Berbecul, Taurul, Gemenii, Racul, Leul, Fecioara, Balanța, Scorpionul, Ophiucus care intră în componența eclipticii cu aproximativ 15 grade, Săgetătorul, Capricornul și Vărsătorul). Anul, personificare a timpului, se naște la 1 ianuarie, este copil, tânăr și matur de-a lungul celor douăsprezece lunații și constelații zodiacale, după care se degradează, îmbătrânește și moare în a treisprezecea. De altfel, cifra treisprezece apare în structura calendarelor vechi ale Lumii: calendarul dacic de la Sarmizegetusa Regia, calendarul aztec, calendarul vechilor mexicani etc.

Întrucât la sfârșitul anului, marcat de a treisprezecea lunație și de a treisprezecea constelație, murea timpul și divinitatea cu care acesta se confunda, numărul a căpătat conotație malefică, aducătoare de necazuri și

ghinioane. Semnificația malefică a numărul 13 este legată deci de moartea celei mai vechi divinități a omenirii, Anul solar, cu numărul lui exact de luni lunare și de constelații zodiacale.

Românii, deși marchează prin obiceiuri și practici magice partea sumbră a sfârșitului de an, nu asociază semnificația malefică a acestuia cu un presupus ghinion sau piază rea pe care l-ar purta numărul treisprezece.

Credința modernă și contemporană, care a pătruns de la vest spre est și de la oraș la sat, este specifică numai mediilor urbane, în special celor intelectuale.

Cicoarea

Una din florile îndrăgite de fetele nemăritate din Bucovina, care o invocau să le pună pețitorii pe jar, este cicoarea (*Cichorium intybus* L.) din fam. Cpositae, plantă ierboasă cu multiple întrebuințări în medicina populară, întâlnită prin fânețe, locuri virane, pe marginea drumurilor.

Într-o frumoasă legendă, înregistrată din Transilvania de sud, cicoarea este numită zâna florilor care se spăla cu rouă înainte de răsărirea soarelui pentru a nu fi văzută de nimeni.

Într-o dimineață a fost zărită de Soare care, îndrăgostindu-se de ea, a trimis doi luceferi s-o pețescă. Zâna îi refuză motivând că:

„Soare, soțior,
E tot călător,
Ziua peste sate,
Noaptea peste ape!”

La vestea luceferilor, Soarele o blestemă:

„Lăsa-ți-mi-o în pace,
Că mi-o voi preface
Floare de cicoare
Cu ochii după Soare,
Când oi răsări,
Ea s-o-înveseli!
Când oi asfinți,
Ea s-a ofili;
Când oi scăpata,
Ea s-a aduna”.

De atunci se spune că cicoarea stă tot cu ochii după Soare: florile ei se strâng seara, la apus, și se desfac dimineața, la răsărit, până toamna târziu.

Paparuda

Bozul (*Sambucus ebulus* L.), plantă din familia Caprifoliaceae, cu miros neplăcut, flori albe și fructe negre, care crește prin locuri necultivate, pe lângă garduri și drumuri, este un substitut fitomorf al zeiței care dezleagă ploile pe timp de secetă.

Persoana, de obicei o fetiță, îmbrăcată cu tulpini și frunze de boz, se numește Paparudă sau Paparudră, după zeul pluviometric al indienilor, Rudra. După dansul Paparudei, când este udată din belșug și invocată de participanți:

„Papa, Paparudă,
Vino de ne udă!
Cu găleata leata,
Udă toată ceata...”

costumul divin este dezbrăcat în apă (pârâu, lac, baltă) sau în holdele de grâu.

La focurile de Joimari, adevărate ruguri funerare aprinse în cimitire, pe morminte, sau pe la casele morților, sunt preferate, alături de alun, o altă plantă cu semnificație deosebită, și bozul. Fructele, florile, frunzele și tulpinile bozului erau folosite pentru colorarea firelor și fibrelor textile și ca leac pentru vindecarea bolilor.

Ramura de salcie

Salcia este simbolul castității și renașterii anuale a vegetației, substituit al zeiței Flora celebrată de romani la 28 aprilie, și ofrandă cu care evreii au întâmpinat pe Iisus la intrarea Lui triumfătoare în Ierusalim, eveniment numit de creștini Duminica Floriilor.

Ramurile înflorite de salcie, culese și sfințite în ziua de Florii, au diverse întrebuințări: împodobesc crucile, mormintele, troițele, ferestrele, ușile și porțile caselor pentru protecția magică și alungarea spiritelor malefice; sunt mâncate de vite pentru a se înmulți; sunt înfipte în pământul holdelor, atârnate în pomii fructiferi și butucii de vie pentru rod bogat; previn durerile „de șale” în timpul secerișului dacă femeile și bărbații se încing cu ele; opresc, dacă sunt folosite în diferite practici magice, vijeliile și ploile cu grindină pe timpul verii; sunt utilizate ca leac pentru vindecarea oamenilor, animalelor și păsărilor de curte; se fac cu ele vrăji și descânțece etc.

Floarea dragostei

Planta cu frunze în formă de lance și cu flori roz-purpuri care crește pe lângă pâraiele din zonele înalte este numită dragoste (*Sedum fabaria* L.) și face parte din fam. Crasulaceae.

În credința că este protectoarea dragostei și ferește casa și locuitorii ei de dușmani, planta se aducea în gospodărie unde se răsădea într-un colț ferit și curat al grădinii. Pentru a afla dacă tinerii îndrăgostiți se vor căsători, se plantau, alăturat, două fire, reprezentând fata și feciorul: plantele, crescând, preziceau prin apropierea sau îndepărtarea tulpinilor dacă tinerii urmau să se căsătorească.

Floarea focului

Frăsinelul (*Dictamnus albus* L.) din fam. Rutaceae este o plantă cu flori albe sau trandafirii și miros penetrant, care crește prin locuri aride, pe lângă păduri și tufișuri.

Întrucât uleiul degajat în zilele toride și liniștite ale verii se aprinde înconjurând-o cu o aureolă luminoasă, planta se numește și floarea focului.

În Banat, cei hălăuiți sau luați din Iele (ologii) se culcau în noaptea de Tudorusale, când se credea că Ielele rupeau vârful plantei lăsând-o fără leac și fără miros, între florile de frăsinică.

Sâmbra oilor

Prima mulsoare a turmei de oi urmată de o frumoasă petrecere câmpenească la începutul sezonului pastoral (văratul) în ziua de Sângiorz sau în altă zi de la începutul lunii aprilie și începutul lunii mai este numită Sâmbra Oilor, Ariețul, Ruptul Sterpelor, Măsurîșul Oilor.

După numeroase activități practice (închiderea țarinelor, construirea sau repararea stânilor, întărcatul mieilor, tunsul oilor și berbecilor) și juridice (asocierea proprietarilor de oi pentru formarea stânei, însemnarea lor, angajarea ciobanilor, plata pășunatului etc), la Sâmbra Oilor se măsoară și se creșta pe răbojul de lemn laptele de la oile fiecărui sâmbraș după care se calcula cantitatea de brânză cuvenită la spargerea stânei (Alesul, Răscolul). Pentru a obține o cantitate de lapte cât mai mare la „măsurîșul” oilor, proprietarii își pășuneau și păzeau ei înșiși oile în noaptea de 22/23 aprilie și apoi le mulgeau în ziua de 23 aprilie.

Din primul lapte al stânei se prepara un caș care se împărțea între proprietarii oilor.

Activitățile practice și juridice erau însoțite de numeroase acte rituale menite să apere stâna și ciobanii de forțele malefice pe timpul verii: aprinderea Focului Viu, afumarea ciobanilor și oilor, alungarea prin strigăte și zgomote a vrăjitoarelor care fură sporul laptelui, anularea puterii cucului de a lua sau de a strica laptele prin practica magică „Cucu! – Răscucu!”, purificarea oilor și stăpânilor de oi prin stropirea lor cu apă sfințită, scăldatul ritual în apa curată a râurilor sau spălatul cu roua plantelor, prepararea unor alimente rituale, sacrificarea mielului, pronunțarea formulelor magice etc.

Sâmbra Oilor se încheie cu o frumoasă petrecere câmpenească unde se mănâncă alimente specifice (balmoș, mămăligă fiartă în lapte și cu adaos de unt, mielul fript haiducește, colacii de Sângiorz, cașul de la prima mulsoare), se cântă și se joacă după melodii păstorești. Obiceiul este cunoscut, cu variante locale și în diferite stadii de evoluție, de toți crescătorii de oi.

Cucu-Răscucu

Practica magică care anulează puterea cucului de a lua mana (sporul) sau de a strica laptele oilor pe timpul văratului efectuată la Sângiorz (Sf. Gheorghe) sau într-o zi apropiată este numită cucu-răscucu.

Obiceiul se desfășoară după un scenariu ritual care are mai multe momente semnificative: prepararea unui colac mare, găurit la mijloc, numit și Colacul de Sângiorz; așezarea colacului deasupra vasului de mulș împodobit cu ramuri de salcie, frunze de leuștean și flori de câmp; mulșul oilor prin gaura colacului; ruperea colacului în două de doi copii, de obicei un băiat și o fată, care, în timp ce trag de acesta în părți opuse, pronunțau de trei ori, sub formă de dialog, formula magică: „Cucu! – Răscucu!”; mâncatul colacului rupt de copii, proprietarii oilor și de ceilalți participanți la ceremonial; frământarea și amestecarea unei bucăți de colac cu sare și dată ca leac oilor.

Aceeași practică magică este efectuată și pentru vacile cu lapte, în special a celor care au fătat primăvara, după sosirea cucului. Ceremonialul a fost atestat, în diferite variante zonale, în Banat, Oltenia, Bistrița-Năsăud

Busuiocul dragostei

Busuiocul este o plantă ierboasă inconfundabilă din familia Labiatae, originară din India și China cu miros caracteristic și foarte puternic, semănat de fete și femei în ziua de Sângiorz (Sf. Gheorghe).

Este folosit în medicina populară (pentru proprietăți febrifuge, diuretice, antispasmodice), în practicile cultice creștine, în obiceiurile din ciclul familial și ciclul calendaristic. Conform tradiției, busuiocul dragostei s-ar fi născut din mormântul unei tinere fete udat de lacrimile iubitului său, numit Busuioc.

Pentru a câștiga calități tămăduitoare și puteri divinatorii, busuiocul dragostei trebuia semănat în dimineața zilei de Sf. Gheorghe și apoi plivit, udat, cules și păstrat după anumite reguli. Acest busuioc este înzestrat cu putere miraculoasă: ajută fetele să afle cum le va fi ursitul (tânăr sau bătrân, frumos sau urât), să fie drăgăstoase și atrăgătoare flăcăilor precum în zicala populară: „A trage unul la altul, cum trage dragostea la busuioc”. Fata care purta busuiocul la brâu, în sân, în păr sau îl pune sub pernă în ajunul marilor sărbători calendaristice (Crăciun, Anul Nou, Boboteaza, Paște, Sângiorz, etc.) își visa ursitul, avea noroc în dragoste și căsătorie, era plăcută și atrăgătoare.

Busuiocul este nelipsit din obiceiurile de naștere (apare la prima scaldă, pe masa Ursitoarelor, la botezul copiilor), în obiceiurile prenupțiale (Însurățitul și Înfățățitul, în vrăjile și farmecele de aflare a ursitei) și nupțiale (împodobirea cu busuioc a vedrei miresei, stropirea de către mireasă a fetelor nemăritate cu busuioc udat cu apă, confecționarea cununilor mirilor din busuioc, etc).

Busuiocul, fără a avea o floare frumoasă, este una dintre cele mai îndrăgite plante ale românilor.

Mâncătoarea

Mâncătoarea, divinitate feminină a Panteonului românesc, soră cu Sângiorzul, celebrată la Sângiorzul Vacilor sau în noaptea de 22/23 aprilie, este invocată în vrăjile de dragoste și la furatul manei vitelor (Muscel).

Sărbătoarea nocturnă precede Sângiorzul, străvechi început de An nou, pastoral. La Mâncătoare vitele pasc libere, fără nici o opreliște, prin holde și livezi, se fură, prin farmece și vrăji, mana laptelui și rodul grâului, se pune la porțile și ușile construcțiilor gospodărești (casă, grajd, târlă, coteț, fântână) Ramura Verde, substitut al zeului vegetației și apărător al holdelor și vitelor domestice (Teleorman, Muscel, Dâmbovița).

Lăzărelul

Lăzărelul este un ceremonial al cetei de fecioare, structurat după modelul colindelor, dedicat zeului vegetației cu același nume în Sâmbăta Floriilor.

Personajul central, Lăzărița, îmbrăcată cu rochie albă și coroniță de flori pe cap se plimbă cu pași dansanți, înainte și înapoi, în interiorul cercului format din surate, pe o melodie simplă, duioasă, care povestește drama eroului vegetației: plecarea de acasă a tânărului cu oile sau cu caprele, cățărarea în copac pentru a doborî frunză animalelor, moartea lui năprasnică prin căderea din arbore, căutarea îndelungată și găsirea trupului neînsuflețit de către surioare, aducerea acasă, scaldă mortului în lapte dulce, îmbrăcarea în frunze de nuc, aruncarea scaldei pe sub nuci, învierea și metamorfozarea lui Lăzărel în flori și vegetație luxuriantă, moment culminant marcat de hora veselă a colindătoarelor.

Moartea și renașterea anuală a eroului reconstituite de textul folcloric, păstrează amintirea ceremoniilor antice dedicate zeilor vegetației (Dionysos, Adonis, Afrodita, Attis, Osiris). După unele tradiții, corpul neînsuflețit al lui Lazăr a fost găsit și bocit de sora lui mai mare, care era nevasta lui Dragobete și nora Babei Dochia.

De atunci ar fi rămas și obiceiul jelitului la mort (Dobrogea, sudul Munteniei).

Sângiorzul

Peste un vechi zeu al vegetației, protector al cailor, vitelor cu lapte și holdelor semănate, identificat în Panteonul românesc cu Cavalerul Trac, creștinismul a suprapus pe Marele Mucenic Gheorghe.

Sfântul din calendarul popular, numit Sângiorz în Transilvania și Banat și Sfântul Gheorghe în Moldova, Muntenia, Oltenia, împarte anul pastoral, împreună cu Sâmedru (Sf. Dumitru – 26 octombrie), în două anotimpuri simetrice: vara pastorală, între Sângiorz și Sâmedru, și iarna pastorală, între Sâmedru și Sângiorz. Ei poartă la brâu cheile anului cu care Sângiorz închide iarna și deschide vara la 23 aprilie, iar Sâmedru închide vara și deschide iarna la 26 octombrie.

Un sfânt înfrunzește codrul, celălalt îl desfrunzește. Între ei ar fi un rămășag pe viață și pe moarte: dacă copacii sunt neînfrunziți pe data de 23 aprilie, Sâmedru îl omoară pe Sângiorz și invers, dacă arborii sunt înfrunziți pe 26 octombrie.

Floriile

Sărbătoarea din duminica ce precede Paștele, dedicată zeiții romane a florilor, Flora, peste care creștinii au suprapus sărbătoarea Intrării Domnului în Ierusalim, este numită de români Floriile.

Importanța sărbătorii este sporită de interdicțiile de muncă și sacrificiul ritual al peștelui numit Dezlegarea la pește. La semnificația veche, de reînviere a naturii, când înfloresc florile, salcia și pomii fructiferi, s-au adăugat funcții și semnificații noi, legate de cultul moșilor și strămoșilor (pomoni, curățirea mormintelor și cimitirelor, înfigerea în morminte a ramurilor de salcie, invocarea spiritelor morților în actele de divinație etc).

Ramurile de salcie, simbol al fertilității și vegetației de primăvară, se duc la biserică pentru a fi sfințite, se împodobesc icoanele, ușile și ferestrele, se încing cu ele peste mijloc, se păstrează pentru tratarea bolilor de-a lungul anului, se folosesc la vrăji și descântece. Local, în ziua de Florii se scoate mărtișorul făcut cadou la 1 martie și se agață într-un măceș sau într-un pom înflorit, se aerisesc hainele și zestrea, etc.

Sărbătoarea este celebrată, cu mici diferențieri zonale, pretutindeni în România.

Încondeiatul ouălelor

Tehnica de înfrumusețare cu motive zoomorfe, antropomorfe, fitomorfe, schiomorfe... a ouălelor jertfite la Paște, simbol al divinității care moare anual este numită încondeiatul ouălor.

Tehnologia populară, care transformă oul în operă de artă, cuprinde mai multe faze de lucru: alegerea ouălor proaspete de găină și rață, mai rar de curcă și găscă (prin scufundarea lor în apă, ouăle proaspete cad la fund, ouăle vechi se ridică la suprafață); selecționarea ouălelor mari și frumoase, cu coaja groasă și fără denivelări; degresarea prin spălarea atentă a ouălelor cu apă caldă la care se adaugă puțin oțet pentru a „prinde” vopseaua uniform, fără pete; așezarea ouălelor în poziție orizontală într-un vas cu apă pentru a alege bula de aer pe margine, nu la capete; fierberea ouălor la foc domol, pentru a nu plesni coaja; prepararea vopselelor din plante sau produse de industrie chimică, pentru fiecare vopsea folosind un vas curat; confecționarea și pregătirea uneltelor de ornamentat, chișița și feșteleul; cele mai vechi „condeie” au fost lumânarea, cu al cărui capăt încins la foc se desenau pe ou anumite semne, și pana de găscă care avea rolul cornului de ornat al olarului; topirea cerii de albine în care se adăuga, ca adjuvant, puțin cărbune pisat; încondeierea propriu-zisă a ouălelor cu motive ornamentale măiestrit lucrate; introducerea oului încondeiat în vasul cu vopseaua dorită pentru colorarea fondului; scoaterea ouălor din vopsea și ștergerea urmelor de ceară care lasă în locul lor desenul alb, obținându-se oul încondeiat monocrom. În cazul ouălelor încondeiate policrom, cazul ouălelor necăjite sau muncite, se repetă, pentru fiecare culoare în parte, cu atenție și mult talent, operațiunile amintite de ornamentare. Local, sunt inversate unele faze de lucru sau se folosesc metode noi de decorare, mai mult sau mai puțin legate de încondeierea cu ceară a ouălor: ouăle pictate, ouăle săpate sau decorate în relief, ouăle încondeiate cu frunze de plante, ouăle împodobite cu mărgelile, ouăle din lemn sau plastic decorate sau pictate și altele.

Marcul boiler

Marcul Boiler este sărbătoarea populară cu dată fixă (25 aprilie) dedicată vitelor mari, în special boiler, principalele animale de muncă în satul vechi românesc.

În această zi boii erau lăsați să pască pe unde și cât doreau, nu erau legați și, în niciun caz, nu se înjugau la căruță sau la plug (Banat, Bucovina).

Înroșitul ouălelor

Înfrumusețarea prin vopsire și încondeiere a ouălelor la Paște, substitute ale divinității primordiale, pentru a fi jertfite și mâncate sacramental la sărbătorile pascale este un obicei preistoric preluat și de creștinism. Ouăle se spală cu grijă și se șterg cu oțet (se degresează pentru a prinde uniform vopseaua), se fierb la foc domol așezate culcat în apa vasului și apoi se introduc într-o baie de vopsea.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea vopselele se obțineau în exclusivitate prin diferite procedee, din plante, arbori și arbuști, flori, frunze, tulpini, coajă, rădăcini. Rețetele de extracție a culorilor (galben, roșu, albastru, verde și negru) și combinarea lor pentru obținerea diferitelor nuanțe, variau de la zonă la zonă și, uneori, de la sat la sat. Culoarea principală a vopsitului cu plante era galbenul; cu excepția albastrului, toate celelalte culori se obțin prin introducerea mai întâi a oului într-o baie cu vopsea galbenă. De altfel, cele mai vechi și mai frecvente culori folosite sunt galbenul, culoarea Soarelui pe bolta cerului în timpul zilei, și roșul, imaginea acestuia la răsărit și apus.

Substantivarea și feminizarea adjectivelor-culori (roșeală și roșeață pentru roșu, gălbineală, gălbinarea, gălbineața pentru galben, verdeața pentru verde, albăstreala pentru albastru și negreala pentru negru) indică haina frumos colorată a vopselei cu care femeia îmbrăca trupul oului, iar olarul trupul oalei.

Joimărița

Joimărița este una din ipostazele zeiței morții care supraveghează focurile de Joimari.

În imaginarul popular Joimărița are înfățișare înfiorătoare: cu capul uriaș și părul lung și despletit, cu dinții lați și gura căscată, o babă zmeoaică, o stafie sau un duh necurat, un animal respingător. Foarte rar este înfățișată ca sfântă. Locuința ei s-ar afla în păduri neatinse de topor și neumblate de picior de om, în păduri pustii sau în creierii unor munți înalți. Uneltele de pedeapsă și tortură pe care le poartă cu sine sunt, în exclusivitate, legate de foc: căldărușe sau oală de lut cu foc sau jar, vătrași etc.

Ca supraveghetore a cultului morților, moșilor și strămoșilor, Joimărița vizitează focurile aprinse la Joimari pentru fiecare mort în parte pe podeaua de lut a locuinței, în curte sau grădină, pe morminte sau lângă morminte și, pentru toți morții laolaltă, în cimitir sau în curtea bisericii. Treptat, din divinitate a morților, probabil legată de ritul funerar de incinerare a morților, specific populației autohtone înainte de apariția și generalizarea înhumării creștine, devine un personaj justițiar, foarte temut, care controlează și pedepsește fetele și femeile leneșe, mai ales pe acelea care nu și-au terminat de tors până la Joimari cânepa, inul și lâna. Neiertătoare, aceasta folosește mijloace cumplite de tortură: arderea degetelor și mâinilor fetelor și femeilor leneșe, pârlirea părului, unghiilor și degetelor, incendierea cânepii, câlților și fuioarelor netoarse etc. Uneori, pedepsește și flăcării care, până la ziua ei, nu au reparat gardurile sau nu au îngrijit bine vitele pe timpul iernii.

Vechimea și semnificația Joimăriței în spiritualitatea românească sunt confirmate de apariția ei frecventă în folclorul românesc: credințe, superstiții, povești, zicale populare (Oltenia, Muntenia, Banat, Dobrogea, Moldova, sudul Transilvaniei).

Ospete funerare

Mesele din cimitirele sătești în nopțile de Joimari sau de Paște, când se crede că se deschid mormintele, sunt o întâlnire simbolică între cei vii și cei morți.

Oamenii aduc în cimitir, fiecare după puterea economică, diferite ofrande (colaci, mâncăruri gătite, băutură, lumânări etc.), le așază pe mesele din adăposturile special construite, numite șetre, sau puse direct pe pământ, lângă mormintele unde își au morții fiecare familie.

După sfîntirea sau binecuvîntarea de preot a mesei, urinează, la lumina lumînărilor, ospățul propriu-zis. La acest ospăț participă întreaga suflare a satului: săraci și bogați, bătrâni și tineri. La încheierea ospățului, oamenii săraci primesc bogate ofrande alimentare (Maramureș, Munții Apuseni).

Vinerea Paștelui

Ultima vineri din Postul Paștelui, când a fost răstignit și omorât Iisus este numită de români, în raport de zona etnografică, Vinerea Paștelui, Vinerea Seacă, Vinerea Patimilor.

În această zi credincioșii, pătrunși de durere, priveghează trupul neînsuflețit al Domnului simbolizat de Aerul scos din Sfântul Altar și așezat în mijlocul bisericii, fac băi purificatoare, țin post negru și severe interdicții de muncă privind torsul, cusutul, țesutul.

Postul negru, extrem de sever, era ținut pentru sănătate, în special pentru „secarea” gușii și bolilor de piele. Tradiția a fost consemnată, cu unele deosebiri zonale, pretutindeni în România.

Oul de Paște

Oul este un substitut al divinității primordiale, înfrumusețat (gătit) prin vopsire și încondeiere în Săptămâna Patimilor, jertfit și mâncat sacramental în ziua de Paște.

Izvoare istorice și arheologice certe atestă, cu multe secole înainte de Hristos, obiceiul de a se face cadou ouă colorate la marile sărbători sezoniere, în special la Anul Nou: la sărbătorile de primăvară, vechii perși își dăruiau ouă de diferite culori; tinerii romani își trimiteau ouă vopsite în roșu, împreună cu alte cadouri, la sărbătoarea zeului Ianus etc.

Apariția frecventă a oului, în special a oului colorat, în ceremoniile antice de înnoire a timpului se bazează pe concepțiile lor cosmogonice care comparau universul cu oul generator de viață. De pildă, chinezii credeau că Cerul și Pământul formează un uriaș ou de pasăre: Cerul ar fi învelișul Pământului, asemănător cojii de ou care învelește gălbenușul. Imaginea arhetipală a oului a fost preluată, ulterior, și de creștinism: oul, colorat și împodobit, este simbolul Mântuitorului, care părăsește mormântul și se întoarce la viață, precum puilul de găină ieșit din găoace.

La început ouăle se vopseau cu plante în galben - culoarea Soarelui pe bolta Cerului, și în roșu - culoarea discului solar la răsărit și apus. Ulterior, ouăle au fost decorate cu chipul lui Hristos, cu figuri de îngeri, cu un miel, cu motive astrale, fitomorfe, zoomorfe, antropomorfe. După milenii de evoluție a credințelor și ideilor religioase, românii înroșesc și încondeiază ouăle primăvara, la sărbătoarea centrală a calendarului festiv creștin, Paștele.

Înroșitul și încondeiatul ouălor, meșteșuguri populare de un rar rafinament artistic, se îmbină cu numeroase credințe și obiceiuri precreștine. Pentru a juca rolul de substitut ritual al personajului sacru, oul este ales la Miezul Păresimilor, ziua de miercuri din mijlocul Postului Mare, este gătit (colorat și încondeiat) în Săptămâna Patimilor, pentru a fi ucis, prin lovire violentă în cap (Ciocnitul ouălor) și mâncat sacramental în ziua de Paște.

Prin acest scenariu ritual, cei vechi credeau că timpul și spațiul înconjurător moare și renaște anual, împreună cu divinitatea adorată. Bogata terminologie zonală a ouălor încondeiate reflectă tehnica încondeiatului (ouă închistrite, împistrite, picurate, pictate, împuiate) și instrumentele folosite (ouă încondeiate). Alte denumiri, precum ouă necăjite și ouă muncite, se referă la chinul ouălor în timpul complicatului proces de încondeiere: desenarea cu ceară încinsă, și introducerea lor de mai multe ori în apă fiartă.

Obiceiurile și credințele legate de cojile acestora pot aduce frumusețe și sănătate, belșug și rod bogat, pot să lege sau să îndepărteze oamenii, să grăbească căsătoria fetelor, să înmulțească vitele etc.

Paștele

Timpul deschis de Duminica Floriilor, închis de Duminica Tomii și intersectat de Noaptea învierii Mântuitorului Iisus este, din punct de vedere etnologic, un scenariu ritual de înnoire anuală a timpului.

Paștele se încadrează în modelul preistoric de renaștere simbolică a timpului și spațiului prin jertfa divinității adorate substituită de o efigie (statuie, steag, mască, totem), un om (conducător, oștean, fecioară, prizonier), un animal (berbec, țap, miel, cal, taur), pasăre sau ou de pasăre, arbore, plante alimentare. Moartea și renașterea divinității adorate celebrate de precreștini au fost dissociate de creștini; ei au fixat Nașterea Domnului la solstițiul de iarnă (Crăciunul), iar moartea la echinocțiul de primăvară și în raport cu faza lunară (Paștele).

Deosebirea fundamentală între creștinism și alte dogme religioase constă în faptul că jertfa prin substituție a zeului precreștin a fost înlocuită cu jertfa Domnului Iisus săvârșită o singură dată pe Golgota, în numele tuturor oamenilor și reactualizată ritual, la aceeași dată și în fiecare an, de credincioși. Creștinii au receptat moartea urmată numai la trei zile de învierea Domnului Iisus cu moartea și renașterea zeului detronat (Mithra, Crăciun).

Timpul, se degradează neîncetat în Săptămâna Patimilor, când se închid mormintele și se întorc spiritele morților la Joimari, iar Iisus este trădat, chinuit, umilit și omorât prin răstignire. După trei zile de haos și întuneric în care omenirea a rămas fără protecție divină, urmează miracolul învierii Domnului din noaptea Paștelui și actele de purificare din săptămâna Luminată care readuc echilibrul și armonia.

Asemănător celorlalte scenarii de înnoire sezonieră sau anuală a timpului calendaristic (Anul Nou Civil, Anul Nou Agrar, Anul Nou Pastoral, Anul Nou Dacic și altele), la Paște se fac sacrificii violente (tăiatul mielului și, în unele zone, a purcelului, ciocnitul sau moartea violentă a oului), se prepară alimente rituale

(pasca, colacii), se aprinde ritual lumina, se crede că se deschid mormintele și cerurile, că vorbesc animalele, ard comorile etc, etc.

Ciocnitul ouălelor

Sacrificiul divinității primordiale, înfrumusețată prin vopsire și încondeiere, și simbol al jertfei Domnului Iisus supraviețuiește în obiceiul numit Ciocnitul Ouălor.

Actul ritual, așteptat cu nerăbdare de credincioși după slujba de înviere a Mântuitorului în noaptea Paștelui, este permis până la Ispas, înălțarea Sa la ceruri, în special în zilele de duminică și Sângiorz.

Sacrificiul se săvârșește solemn de doi officianți ai cultului după reguli precise: persoana mai în vârstă, de obicei bărbatul, lovește violent „capul” oului său de „capul” oului ținut în mână de partener în timp ce pronunță formula cunoscută „Hristos a înviat!” la care i se răspunde „Adevărat a înviat!”; oul a cărui coajă a plesnit este primit în dar de cel care l-a spart sau este mâncat sacramental de persoanele care l-au sacrificat. Jertfa ouălor numită „cap în cap” poate continua, după același ritual, „în coaste” sau în „burtă”, „în spate” sau „în fund”.

Local, în Transilvania, tatăl familiei jertfa singur un ou slujit în biserică în noaptea învierii, îl curăța, îl împărțea egal la membrii familiei pentru a fi mâncat sacramental. Deși regulile ciocnitului ouălor pot varia de la zonă la zonă, respectarea lor este obligatorie: cine are prima lovitură, ce părți ale ouălor să fie lovite, ciocnitul să fie „pe luate”, „pe schimbate”, „pe văzute”, „pe nevăzute” etc.

Cojile ouălor erau aruncate pe pământ pentru fertilizarea holdelor, viilor și livezilor sau în apele curgătoare pentru a da de veste Blajinilor că a sosit Paștele, se puneau în hrana animalelor și păsărilor, se păstrau pentru vrăji și descântece etc.

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII MAI

Florar

Luna a treia în calendarul roman și luna a cincea în calendarul iulian și gregorian, cu început de an la 1 ianuarie indică, prin denumirile populare, timpul florilor (Florar, Florariu) și exuberanța vegetației (Frunzar). Zicala populară „Mai e Rai” caracterizează cel mai propice timp pentru agricultură: suficient de călduros, precipitații abundente, lipsite de grindină și piatră. Pe ogoare, în livezi, grădini și podgorii activitatea este în toi, iar turmele de oi, cirezile de vite și prisăcile dau randament economic maxim. Sărbătorile populare din luna mai, puține cu dată fixă (Arminden, Constandinu Puilor și Ioan Fierbe-Piatră) și mai numeroase cu dată mobilă (pentru un an cu dată mobilă a Paștelui 1 Mai: Paște, Pastele Blajinilor, Ropotitul Țestelor, Mătcălăul, Joile Verzi, Todorusale) cuprindeau obiceiuri și practici sezoniere specifice primăverii.

Arminden

Ziua dedicată zeului vegetației, protector al vitelor, cailor, holdelor semănate, viilor și livezilor se numește Armindeni în Transilvania, Banat, Bucovina și Moldova, unde este celebrat la 1 mai, și Sângiorz (Sf. Gheorghe) în Muntenia și Oltenia, unde este prăznuit la 23 aprilie. În Țara Lăpușului el este sărbătorit la Rusalii. Obiceiurile specifice acestei zile sunt: împodobirea cu ramură verde (substituit al zeului vegetației) a stâlpilor porților și caselor, a intrărilor în adăposturile vitelor și în alte anexe gospodărești pentru protecția oamenilor și animalelor de forțele distrugătoare ale spiritelor malefice; implantarea în curte, în mijlocul satului, la stâna de oi, în țarină, între hotare a unei prăjini înalte cu ramuri verzi în vârf sau chiar a unui arbore întreg curățat de crengi până spre vârf și împodobit cu cununi de flori și spice de grâu numit Arminden, Maial, Pomul de Mai; organizarea petrecerilor câmpenești, la iarbă verde, la pădure, la vii și livezi unde se mânca miel fript și se bea vin roșu amestecat cu pelin, pentru schimbarea sângelui și apărarea oamenilor și vitelor de boli, în special de ciumă, așa cum rezultă dintr-o veche strigătură populară:

„Frunză verde de pelin,
Iată-ne la Armindeni,
Beau mesenii și mănâncă,
Și de ciumă nu li-e frică!”

Rostogolirea (tăvălitul) prin iarbă, spălarea pe mâini și pe față cu rouă; strigarea pe nume a strigoilor pentru a-i împiedica să fure mana vitelor cu lapte și a holdelor semănate; purtarea pelinului la pălărie, în sân, în buzunare, împodobirea ferestrelor și icoanelor cu ramuri sau frunze de pelin; semănarea primelor cuiburi de fasole și castraveți. Local, Armindeni se considera început de vară și limită calendaristică până când se mai putea semăna porumbul. Obiceiul prinderii ramurii verzi sau implantării Pomului de Mai a fost amestecat cu tradiția inspirată de episodul din Noul Testament al omorârii copiilor de Irod. Conform legendei, după ce ar fi tăiat o zi întreagă capetele copiilor, mergând din casă în casă, ar fi pus seara, ca semn, o ramură verde la locuința unde au ajuns și de unde urma să înceapă a doua zi măcelul. Dar, în timpul nopții, oamenii au pus ramuri verzi la toate casele, înșelând pe Irod și salvând pe pruncul Iisus.

Ziua pelinului

Pelinul, (*Artemisia absinthium* L.), plantă cu miros specific din familia Compositae, era considerat un antidot, cu puteri miraculoase, împotriva lelelor și relelor produse de acestea („lovitul de Iele”, „luatul din Rusalii”). El devenea foarte îndrăgit la Armindeni și Rusalii când se purta la pălărie, la brâu, în sân sau se punea pe mese și în paturi pentru a alunga spiritele și duhurile rele. Pentru protecția magică a cetei de călușari, pelinul se lega în vârful steagului călușarilor și se mesteca în gură în momentele cheie ale Călușului: Legatul Călușului, Doborârea Călușarilor.

În medicina populară pelinul, mai ales cel recoltat în ziua de Armindeni, era un leac apreciat pentru tratarea malariei, durerilor de stomac, umflăturilor, bolilor de ochi iar vinul amestecat cu pelin pentru „subțierea sângelui”.

Lioara

Dialogul purtat între membrele cetei feminine împărțită inegal, reprezentând „lumea de aici” și „lumea de dincolo”, purtat pe mormintele din cimitire, prin care suratele trec simbolic „dintr-o parte” în „altă parte”, este menit să potolească dorul celor vii de cei morți într-una din sărbătorile care urmează după deschiderea mormintelor la Joimari (Paște, Duminica Tomii sau Paștele Morților, Rusalii). Ceremonialul se compune din două părți:

- împărțirea suratelor (fetelor) în două grupe inegale (5-6; 7-8; 9-10), legătura simplă a celor două lumi, și trecerea lor dintr-o parte în altă parte, câte una, în ordinea precizată de textul rostit sau cântat de participante sub formă de dialog în vederea refacerii echilibrului;
- formarea perechilor, reprezentând sufletele celor vii și ale celor morți, care se țin de mână, de o nuia, de o batistă sau feleguță și formarea „podului”, prin ridicarea brațelor pe sub care trec alegoric, din viață în moarte și din moarte în viață, celelalte perechi.

Ceremonialul începe în cimitir, pe morminte, motiv pentru care este numit și Jocul pe Morminte, înconjoară biserica și este continuat pe ulițele satului, peste câmpuri, spre satele învecinate prin antrenarea și a altor persoane. Textul, rostit sau cântat pe o melodie caracteristică folclorului copiilor sau specifică numai Lioarei, are versurile penta- și hexasilabice, caracteristice poeziei de ritual și, ca urmare, de mare vechime. Melodia este considerată de etnomuzicologi un gen muzical aparte, bine încheșat și sensibil diferențiat de alte categorii de texte folclorice. Surata moartă, plecată în lumea cealaltă, poartă numele unei flori de primăvară (lioară, liliuță, milioară, vioreaua). Dansurile rituale executate la Paște, Duminica Tomii și Rusalii poartă diferite nume (Lioara, Gardul, Moara, Mioara, Luminioara, Încâlcita, Jocul felegii și altele) și este atestat în Bihor, iar ca joc al copiilor în majoritatea județelor României:

„La noi mai puține
Și la voi mai multe
Dorul Mărioarelor,
Surioarelor!
— Pofțiți și v-alegeți...
— Care cum vă place!
— Nouă ne mai place
Pe Mariana-ncoace!”

Băutul Mărțișorului

Petrecere câmpenească la Armindeni (1 mai) sau într-o duminică apropiată ocazionată de scoaterea mărțișorului legat la mână sau agățat în piept la 1 martie. La ospățul organizat în pădure, vii sau livezi și la care participă rude și prieteni, tineri și bătrâni, se mănâncă miel fript și se bea vin pelin pentru înnoirea sângelui (Bacău, Neamț).

Cățeaua

Joc ritual al Junilor Brașoveni, care se desfășura pe întuneric, în noaptea de joi spre vineri din Săptămâna Junilor. La comanda vătafului, junii se dezbracă în grabă până la brâu. Feciorul care întârzia era lovit cu curelele pantalonilor de ceilalți membri ai cetei. Urmau apoi mișcări tumultuoase și amețitoare în jurul unui loc central (Scheii Brașovului). Acest ciudat joc a fost consemnat și în ceremonialul nupțial unde era executat de feciori pe furiș, la Masa Mare, în timpul nopții (Moldova).

Numele de Cățeaua este purtat și de un act de inițiere agrară a tinerilor în nopțile de Crăciun sau de Anul Nou. Participanții, așezați în linie dreaptă, unul în spatele celuilalt, executau diferite mișcări, intercalate cu sărituri, și răspundeau pe rând, în ritmul muzicii, la întrebările puse de primul dansator pe probleme de agricultură (Bucovina).

Fântânița

Ziua de vineri din prima săptămână de după Paște este rezervată căutării izvoarelor de apă, construirii și curățirii fântânilor din moșia satului. Se credea că izvoarele și fântânile amenajate în această zi vor avea apă abundentă și nu vor seca în verile secetoase (Moldova).

Călcatul ursului

Practică terapeutică care constă în masarea spatelui bărbaților prin călcarea lor de urs la începutul Anului Pastoral (aprilie-mai). Țigani ursari mergeau prin sate, cu ursul legat în lanț și colindau din casă în casă. După un joc în bătătura casei executat în ritmul tobei și strigăturilor:

„Joacă bine Moș Martine
Că-ți dau pâine și măslina!”

bărbatul, în mod obligatoriu capul familiei colindate, se culca pe burtă pentru a fi călcat de urs pe spate. La comenzile ursarului, ursul se lăsa mai greu sau mai ușor, se așeza în șezut pe „pacient” etc. Bărbații călcați de urs aveau convingerea că devin mai puternici și că sunt feriți de dureri de șale de-a lungul anului. Cu acest prilej femeile smulgeau, dacă puteau, fire de păr din blana ursului pentru afumarea copiilor bolnavi de sperietură.

Obiceiul, practicat în sudul României până în anii '70, a fost preluat de la români de către țigani, care l-au transformat într-o sursă de câștig.

Duminica Tomii

Prima duminică după Paște dedicată Apostolului Toma în calendarul ortodox și sufletelor morților în calendarul popular, este numită Pastele Morților sau Pastele Blajinilor. Toma din Galileea, unul din cei 12 apostoli aleși de Iisus, cel care s-a îndoit de învierea Domnului dar s-a încredințat după ce i-a pipăit rănila provocate de piroane, este prăznuit toamna, în ziua de 6 octombrie, nu primăvara, după Paște. Credincioșii, după ce participă la slujbă, depun ofrande bogate pe mormintele rudelor din cimitir (vase, ouă roșii, colaci, lumini aprinse) și se ospătează în curtea bisericii. Ospățul funerar se prelungește până la apusul soarelui în sunetul clopotelor (Beiuș și alte zone din Transilvania).

Paștele Blajinilor

Sărbătoarea populară cu dată mobilă, numită și Paștele Morților sau Lunea Morților este dedicată spiritelor moșilor și strămoșilor. Blajinii, oameni blânzi și pașnici, incapabili de a face rău, s-ar afla într-o lume îndepărtată, la vărsarea apei Sâmbetei în Sorbul Pământului.

Ei sunt anunțați că a sosit Paștele de către oamenii de aici care pun pe apele curgătoare cojile de ouă sparte în timpul înroșitului sau la prepararea alimentelor rituale (cozonaci, pască). Când sosesc cojile de ou în țara lor îndepărtată, în general după o săptămână de opt zile, se serbează separat, „aici” și „acolo”, Pastele Blajinilor sau Pastele Morților. În această zi, credincioșii depun ofrande pe morminte, bocesc morții, împart pomeni, fac libațiuni, se întind mese festive (rituale) în cimitir, lângă biserică, sau în câmp, la iarbă verde. „Acolo”, după un an de post și izolare, bărbații (blajinii) se întâlnesc cu femeile (blajinele) pentru procreare, se ospătează cu resturile de alimente trimise pe apă, căzute pe pământ și în iarbă, sau date de pomană de rudele lor de „aici”.

Astfel, oamenii își imagină că pot petrece Paștele împreună cu moșii și strămoșii „aici”, prin venirea spiritelor morților când se deschid mormintele și cerurile la Joimari sau separat, fiecare în lumea din care face parte, oamenii „aici” și blajinii „acolo” dar cu alimente și băutură expediate prin diferite tehnici de rudele de „aici” (Moldova, Bucovina, Dobrogea, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Banat).

Blajinii

Blajinii sunt reprezentări mitice ale oamenilor primordialii, ale moșilor și strămoșilor, celebrați primăvara, la Paștele Blajinilor, de obicei în ziua de luni după Duminica Tomii. Ei ar trăi la hotarul dintre „lumea de aici” și „lumea de dincolo”, pe malurile Apei Sâmbetei, la vărsarea acesteia în Sorbul Pământului.

Deși duc o viață austeră, cu posturi severe, ei nu știu să țină evidența sărbătorilor și să calculeze data Paștelui. Ca înfățișare, ar fi oameni de statură mică, umblă goi și au corpul acoperit cu păr. Băieții sunt crescuți de mamele blajine până când aceștia pot să meargă și să se hrănească singuri, după care trăiesc, în izolare și asceză, împreună cu bărbații. (Moldova, Bucovina, Dobrogea, Maramureș, Bistrița-Năsăud).

Ropotinul Țestelor

Una din sărbătorile importante ale femeilor este marțea a treia după Paște, numită Ropotinul Țestelor și dedicată confecționării țestelor pentru coacerea pâinii, turtei și mălaiului de-a lungul unui an.

Femeile, adunate mai multe laolaltă, pe părți de sat sau pe neamuri, frământau lutul, îl înmuiau cu apă și îl amestecau cu pleavă, îl modelau sub forma unui clopot sau platoșă mai bombată. După zvântarea țestelor la soare, femeile le netezeau lipindu-le cu lut fin pentru a nu se crăpa la temperaturi înalte, le împodobeau cu ramuri verzi și flori de câmp, le așezau pe foi de lipan să se usuce la dogoarea Soarelui. În această zi femeile confecționau din lut și capacele cu care astupa gura sobelor și cuptoarelor de copt pâine. După terminarea lucrului femeile petreceau, cu mâncare și băutură, fără să neglijeze stropitul țestelor cu vin.

Ropotinul Țestelor era ziua când femeile credeau că au dreptul să se poarte mai aspru cu bărbații. Tehnica primitivă a prelucrării lutului cu mâna, numai într-o anumită zi a anului, în exclusivitate de femei, obiceiurile și credințele legate de confecționarea și apoi de folosirea țestului etc. sunt reminiscențe ale neoliticului ceramic și agricol când dreptul de a prelucra și modela lutul aparținea în exclusivitate femeii (Oltenia, Muntenia, Dobrogea).

Însurățitul și Înfrățitul

Este legământul juvenil legat până la moarte de tineri (9-14 ani), pe criterii de prietenie, sex și afinitate sufletească la Sântoader, Moșii de Vară, Mătcălău sau în altă zi de primăvară sau vară. Ceremonia, care are o bogată sinonimie zonală (Prinsul Verilor și Văruțelor, Datul de-a Verișoarele, Însoțirea, Mățuțatul Fetelor, Mătcălău și altele), se desfășoară cu sau fără martori, în câmp, în cimitir, în casă, în jurul unui brad împodobit, în grădină, în jurul unui pom care înflorește și rodește, pe grupe mici, de doi copii (două fetețe sau doi băieți), sau pe grupe mari, de 10-20 de copii, fete și băieți laolaltă.

Legământul cuprinde mai multe momente rituale și ceremoniale: pronunțarea cu voce tare a jurământului, schimbul colacului și al altor obiecte cu valoare simbolică, de obicei o oală sau strachină din lut, însoțite întotdeauna de o lumânare aprinsă, îmbrățișarea frățescă, ospătarea cu alimente rituale (colaci, grâu fiert), joaca sau zbenguiala copiilor. Ceremonia se repetă, în unele zone etnografice, anual, la aceeași dată, până la intrarea în joc (horă) a fetelor și băieților. Persoanele legate, veri, văruțe, surate, frați de cruce etc. se întâlneau anual, după căsătorie, de obicei la Rusalii.

După încheierea solemnă a legământului, copiii și apoi oamenii, tineri și bătrâni, își spun pună la moarte, surată, vere, fârtate, șoală (verișoară) și se comportă unul față de altul ca adevărați frați și surori: se sfătuiesc în cele mai intime și grele probleme ivite în viață, își împărtășesc tainele, nu se căsătoresc cu sora sau fratele suratei sau fârtatului, se ajută și se apără reciproc până la sacrificiul suprem etc. La moartea suratei sau fârtatului, sora sau fratele de legământ purta doliu și, local, împlinea un ritual de dezlegare. Obiceiul este atestat, cu variante și diferențieri zonale, la românii de pretutindeni.

Sulul

Zeul vegetației substituit de un butuc de lemn împodobit ca un om, care fertilizează în prima joi după Paște lanurile de grâu, se numește Sulu.

Ceata de fete confecționa din sulul războiului de țesut, o păpușă cu cap, gură, ochi și mâini, o îmbrăca în haine frumoase, îi punea floare la ureche etc. În după-amiaza zilei de miercuri din Săptămâna Luminată Sulul era condus în câmp, la lanurile de grâu, pe o melodie tânguitoare, asemănătoare Caloianului și bocetelor de înmormântare, care-l prezenta în dublă ipostază, a bătrâneții și tinereții:

„Sulule, bătrânule,
Și nepetrecutule,
Și neîmbobocitul!
Sulule, tinerelule,
Și nepetrecutule,
Și neîmbobocitul!”.

Acolo, în câmp, „zeul” fertiliza holdele: era culcat peste lanul de grâu, era băgat pe sub grâul verde, se rupeau fire de grâu și i se băgau prin buzunare, era jucat și apoi adus acasă. A doua zi, dimineața, se mergea din nou în procesiune în câmp, dar și în pădure unde se zăbovea mai mult. Fetele se întorceau în sat, împreună cu Sulul, pe la ora prânzului, unde erau așteptate cu „pomana Sulului”, masă comună, cu mâncare gătită pentru toate participantele.

În final, Sulul este stricat, adică este dezbrăcat de haine (satele de pe valea Mostiștei, jud. Călărași). La românii din Transnistria este atestată a sărbătoare câmpenească numită Sulica, iar substantivul feminin de la sul, sula, denumește o unealtă meșteșugarilor (cizmari, cojocari), devenită simbol al virilității.

Gherman

Ziua de 12 mai este dedicată unei reprezentări mitice, răspunzătoare de sănătatea vitelor și belșugul holdelor, care a preluat numele Sfântului Gherman, patriarhul Constantinopolului din Calendarul ortodox (Banat, Hațeg).

Credințe despre stele

Puzderia stelelor de pe cer ar reprezenta numărul oamenilor care s-ar fi născut după Adam. După alte credințe, stelele se nasc și mor o dată cu oamenii cărora le sunt dedicate. Ca urmare, stelele și oamenii formează două lumi egale ca număr de „locuitori”, una pe Cer, alta pe Pământ.

Conform unei legende, stelele sunt turma de oi supravegheată de Lună. Ele ar fi lumânări sau făclii aprinse, lipite de cer sau de un policantru uriaș, făcute de Dumnezeu din foc sau din pietre prețioase pentru a lumina noaptea și a le indica oamenilor timpul și drumul de mers. Unele stau pe loc, altele se învârt în jurul altora sau joacă în nopțile cu ger puternic.

Pornind de la credința că fiecare om are o stea proprie care îl călăuzește de-a lungul vieții, se făceau vrăji cu steaua bolnavului pentru însănătoșire și cu steaua fetei necăsătorite pentru aflarea ursitului etc.

Mătuțatul fetelor

Legământul juvenil până la moarte între fete, sinonim cu Însurășitul și Înfărășitul, Datul de-a verii și Verișoarele, Însoțirea este numit – în Banat – Mătuțatul Fetelor.

Ceremonia se desfășoară în casă, în jurul unei mese, sau în grădină, în jurul unui pom fructifer, de obicei un măr înflorit. În cazul în care legământul se face în casă, acesta se compune din următoarele secvențe: înțelegerea între fetele care doresc să se prindă mătuțe sau surate, prepararea unei turte din făină de grâu de către o femeie iertată sau o fată curată; alegerea unei gazde care oficiază și legământul; așezarea fetelor în jurul mesei împodobite cu turta coaptă și presărată cu sare; decuparea unei cruci în turtă și înmuierea ei cu atâtea picături de vin câte fete se prind Mătuțe sau Surate; tăierea și Împărțirea crucii înmuiate în vin cu un ban de argint, în atâtea bucăți, câte fete se prind surate; mestecarea și înghițirea turtei sacre primită după tăierea ei cu moneda de argint; invocarea solemnă a zeului:

„Mătcălău, Mătcălău!
Roagă-te lui Dumnezeu
Să ne ferească de rău
Că și noi cât vom trăi
În tot anul te-om cinsti
Te-om cinsti cu chiți de flori
L-aste mândre sărbători!
Te-om cinsti și pomeni
Cum Mătuțe ne-om numi
Până-n lume vom trăi!”.

Ceremonia se încheie, după îmbrățișarea și sărutarea suratelor, cu un ospăț la care participă părinții și rudele lor apropiate. Banul de argint este tăiat în atâtea bucăți câte fete s-au legat mătuțe. Bucata primită de o surată este păstrată cu mare grijă întrucât la înmormântare i se pune în sân pentru a fi recunoscută de celelalte surate pe „lumea de dincolo”. În timpul vieții suratele se vizitează, an de an, la Mătcălău, cu care prilej își aduc daruri și buchete de mătuțe (flori de primăvară).

Local, în ziua de Mătcălău, se-mpărțeau, după un scenariu asemănător, și feciorii (Banat).

Țestul

Cuptor preistoric pentru coacerea pâinii și turtei sacre, modelat din lut de femei în ziua de Ropotin (Râmotin, Râmotin, Cerină), în marțea a treia după Paște. Prelucrarea și modelarea lutului se făcea numai de femeile căsătorite adunate mai multe laolaltă, pe părți de sat sau pe neamuri.

Întrucât această activitate era interzisă în alte zile ale anului, iar cuptorul mobil din lut se putea sparge sau crăpa, fiecare femeie își modela două sau mai multe țeste.

Pentru cei vechi, țeștul forma laolaltă cu vatra pe care se așeza, o pereche divină: Zeița Mamă, Pământul, simbolizată de vatra focului, și Zeul Tată, Soarele, simbolizat de țeștul semisferic încins de foc. Împreună zămisleau pâinea sacră.

Mesele zilei

Momente ritmice de întrerupere a activităților economice, determinate de înălțimea Soarelui pe bolta cerească și de fiziologia umană, pentru alimentație și, uneori, pentru odihnă și relaxare.

Mesele zilei împart ziua de muncă a țaranului în trei părți inegale: prânzul, amiaza și cina. La ziua de vară se adaugă încă o masă, cina mică sau chindia.

Joile oprite

Ciclul de 9 joi, cuprinse între Paște și săptămâna a doua după Rusalii, când erau interzise anumite activități casnice, agrare, pastorale etc, este numit Joile Oprite. La începutul secolului al XX-lea se ținea, însă, un număr variabil de joi: 3 și multiplul lui 3, 9 în Banat, Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova și Bucovina, 7 în Muntenia centrală și, mai rar, 1, 2 sau 4. Joile Oprite, numite Joile Verzi în sudul țării și Joile Pomenite în est, erau potrivnice omului: aduceau ploile însoțite de grindină și piatră, furtunile și vânturile puternice, trăsnetele și incendiile provocate de acestea, brumele și înghețurile târzii etc.

În speranța că ele vor fi îmbunate și transformate din forțe malefice în forțe benefice, Calendarul popular a instituit unele interdicții de muncă, de unde și numele lor de Joi Oprite.

Astronomia populară

Capitolul științei populare care cuprinde observații și reprezentări despre aștri, obținute pe cale empirică și transmise prin canale folclorice, este numit de etnologi Astronomie populară. Reglementarea vieții sociale s-a efectuat prin observarea fenomenelor repetabile aflate în continuă mișcare pe Cer (răsăritul și apusul Soarelui, fazele de evoluție ale Lunii, echinocțiile și solstițiile) și pe Pământ (succesiunea sezonelor friguroase sau călduroase, ploioase sau secetoase, ciclurile vegetale și de reproducere ale animalelor etc).

Cunoștințele de astronomie populară, izvorâte din nevoi practice de orientare în timp și spațiu, de planificare a activităților umane pe anotimpuri, luni, săptămâni și zile au format un sistem eficient de cronometrie care a stat la baza inventării calendarului popular, creație de excepție a românilor.

Constandinu puilor

În ziua de celebrare a Sfinților Constantin și Elena în calendarul popular apare o sărbătoare dedicată păsărilor de pădure, numită Constantin Graur sau Constandinu Puilor. În această zi păsările de pădure, după ce li s-au dezlegat glasul la Vlășie, s-au împerecheat și și-au construit cuiburile la Dragobete, își învață puii să zboare. Pentru preîntâmpinarea distrugerilor holdelor și strugurilor de către păsările cerului, în special de grauri, mulți agricultori și podgoreni, nu lucrau în ziua dedicată acestora.

În sudul României ziua de Constandinu Puilor era considerată limită calendaristică pentru semănatul porumbului, ovăzului și meiului.

Ojină

Reperul pentru aprecierea timpului diurn situat între amiază și apusul soarelui, între orele 14-16, sinonim cu chindia, se numește, în Transilvania, ojină.

Marțolea

Reprezentarea mitică feminină, personificare a zilei de marți, este Marțolea. Aceasta era imaginată ca o femeie bătrână „cu putere diavolească”, sau ca o „femeie-strigoi” cu locuința în păduri, codrii pustii și în văzduhuri. Umblă prin sate în noaptea de marți spre miercuri, din care cauză se numește și Sfânta Miercuri, pentru a surprinde femeile lucrând. Dacă nu găsește ușa deschisă, intră în casă folosindu-se de diferite șiretlicuri. Ca și Joimărița, folosește diferite metode de tortură pentru pedepsirea femeilor.

A fost atestată sub denumirea de Marțolea sau Marți Seara în Transilvania și Banat. Apare, sporadic, și în Muntenia (Muscel, Argeș, Dâmbovița, Ialomița, Brăila), în Dobrogea (Constanța) și Moldova (Neamț, Tecuci, Covurlui, Botoșani), dar numai în zonele de contact cu Transilvania și de-a lungul unor vechi drumuri pastorale frecventate de oierii ardeleni.

Strat de rusalii

Ziua de naștere a Călușului, zeu protector al cailor și sezonului călduros al anului, celebrată în miercuri a patra după Paște, la Legatul Călușului, se numește Strat de Rusalii, Strodul Rusaliilor sau Todorusale. În această zi s-ar întâlni Căii lui Sântoader, flăcăi voinici pentru a petrece cu Rusaliile sau Ielele, fecioare frumoase (Muntenia și Oltenia).

Jurământul călușarilor

Legământul cetei ierarhizate de Călușari (Vătaf, ajutor de Vătaf, Călușari) față de zeul cabalin substituit de Mut, Ciocul și Steagul Călușului, desfășurat la Strodul Rusaliilor sau, înainte de pornirea Călușului, în Sâmbăta Rusaliilor sau în Duminica Mare, este numit jurământ.

Ceremonia, desfășurată într-un cadru ezoteric și în condiții solemne, în fața Mutului și sub conducerea Vătafului, poate fi de două tipuri: jurământul noilor călușari care se angajează că vor intra în ceată și vor juca Călușul un număr fix de ani (3-5-7-9), când poate părăsi ceata sau, dacă dorește să mai joace, reînnoiește lagământul; jurământul anual al călușarilor că vor respecta Legea Călușului. Mutul, care întruchiează divinitatea cea mare, primește și nu depune jurământ. Foarte rar în unele cete, Mutul jură că nu va vorbi pe perioada cât se va juca Călușul. În timp ce călușarii repetă jurământul după Vătaf, pe uscat sau cu picioarele în apa unui lac sau râu, țin mâna pe Ciocul Călușului, pe Steagul Călușului sau își ating mâinile pe sub nivelul apei. Uneori, și dezlegarea de jurământ se efectuează, înainte de Spargerea Călușului, printr-un alt jurământ, că au respectat Legea Călușului în timpul jocului. Formule obișnuite de jurământ:

„Jur cu Zău, pe sufletul moșilor mei, pe căii și vitele mele, să respect Călușul și legea lui până la dezlegarea Steagului!”

„Jur că voi sluji Călușului în credință, cinste, supunere și-n frica lui Dumnezeu!”

„Jur în frica lui Dumnezeu că voi asculta întru totul pe Vătaf, mă voi supune la tot ce mi se va cere și nu voi ascunde nimic de ceilalți!”

„Jurăm pe Zău, că am respectat Călușul așa cum îi este legea!” ...

Legământul între Călușari și Vătaf, pe de o parte, între ceata de Călușari și divinitatea Căluș, al cărui rol îl joacă Mutul, pe de altă parte, a fost atestat, pretutindeni unde s-a jucat Călușul. În forme evoluat, el este depus și astăzi în cetele de călușari din Oltenia și Muntenia de sud-vest.

Bătaia rituală

Practica magică menită să aducă sănătate, să alunge spiritele malefice, să fertilizeze timpul și spațiul, să exprime prietenia, atașamentul și solidaritatea dintre oameni (bătutul pe umăr) etc. este numită bătaie rituală. Aceasta apare în zilele de Anul Nou (Sorcovă), Măcinici (bătutul pământului cu bețele sau maiurile), Lăsatul Secului de Paște (bătaia cucilor cu opinca, baterea alviței, târbacul căinilor), Ziua Crucii (bătutul nucilor pentru a face rod și anul viitor), Crăciun (bătaia sau scormonitul colindătorilor cu bețele în foc) etc. Bătaia rituală este și secvența cheie a oricărui scenariu de întemeiere a adăpostului (casa, satul, statul, mormântul), cunoscută sub numele de „bătutul parului” sau „stâlpului”, și care își are originea în instinctul înnăscut de întemeiere a „casei copilului” prin actul nupțial.

Credințe despre apa Sâmbetei

Pe dinaintea împărăției Sâmbetei, trece un râu mare, numit apa Sâmbetei. Pe malurile ei trăiesc rugmanii (blajinii), oameni ca noi românii, dar mici la făptură și puținți la minte. Sunt și ei creștini, dar n-au învățatură creștinească de la Hristos ca noi, ci de la fiul oii, cum avem și noi de la fiul Măriei.

Țin și ei Paștele și Crăciunul, dar precum sunt așa despărțiți de lume, nu știu nici când e Crăciunul, nici când este Paștele. Și numai noi, de-aici, le dăm de veste, când au să ție rugmanii sărbătorile. Că la Crăciun azvârlim coji de nuci pe râuri, ca să le ducă râurile până în apa Sâmbetei și să știe rugmanii (blajinii) că la noi e Crăciunul și să-l ție și ei. Și tot așa știu ei că la noi sunt Paștele, după cojile de ouă roșii, pe care le azvârlim noi în râuri, ca să meargă la ei.

Se spune că apa asta a Sâmbetei ocolește de trei ori pământul, ca un șarpe făcut de trei ori colac, după care intră în pământ și merge până în Iad și duce acolo sufletele păcătoșilor. Așa e scris, ca sufletele păcătoșilor să s-adune pe fața apelor iar apele să le ducă spre apa Sâmbetei. Și de aceea e bine să faci cruce și să suflă peste apa din râuri, când te scalzi și peste apa din doniță și să verși puțin din ea înainte să bei, ca să fugă și să se scurgă sufletele păcătoșilor care s-au adunat pe fața apei.

Femeia iertată

Persoana în vârstă, de obicei necăsătorită sau văduvă ajunsă la menopauză care oficiază, la limita de demarcație dintre sacru și profan, numeroase acte rituale în satul tradițional se numește femeie iertată (de

păcate). Aceasta este, de obicei, bună cunoscătoare a obiceiurilor, a tradițiilor și regulilor stricte la prepararea alimentelor rituale (colaci, prescură, pască, măcinici, colivă etc), a plantelor de leac, a vrăjilor și descântecelor.

Pâca

Reprezentarea mitică populară care trebuia pomenită „de tot omul care pipă” sau fumează se numea, în Transilvania, Pâca sau Pafa și era asociată, de obicei, cu Mama Dracului.

Într-o legendă populară se spune...

„Când a primit Domnul Hristos moarte și s-a îngropat în pământ, i-a răsărit tămâie pe mormânt. Pe mormântul Diavolului a răsărit tutun și Diavolul i-a zis:

— Să vedem Doamne, la care aleargă lume mai multă: la tămâie sau la tutun.

Când veni lume, a alergat mai mult la tutun, la mormântul Diavolului. Acesta, văzând multă lume la tutun, a zis:

— Să-mi dai mie, Doamne, pe toți care or bea tutun!

— Ai tăi să fie care or bea tutun!”

Legătura dintre tutun și Diavol apare și în alte genuri folclorice, precum chiuitura:

„Câte fete la strânsură,
Toate stau cu pipa-n gură.
Iese Dracul de sub râpă,
Și le pune foc în pipă!”

Marțile oprite

Ciclurile de trei zile (în Vâlcea, Argeș, Buzău, Olt, Teleorman, Constanța), de șase zile (în unele sate din Dobrogea) și de nouă (în nord-estul Munteniei, centrul și nordul Moldovei) formate din zilele de marți din săptămânile de după Paște se numesc Marțile Oprite. Aceste zile erau cinstite prin diferite interdicții de muncă pentru sănătatea oamenilor, prosperitatea turmelor de vite, ferirea semănturilor, viilor și livezilor de furtuni, brume, grindină și înghețuri târzii.

Cobilița ciobanului

Numele popular al constelației Lira, Cobilița Ciobanului, exprimă, ca de altfel și numele altor stele și constelații, importanța de altădată a economiei pastorale și bogatele cunoștințe de astronomie. Cobilița Ciobanului răsare și apune în același timp cu o altă constelație pastorală, Ciobanul cu Oile (Prahova, Neamț).

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII IUNIE

Cireșar

Luna a patra în calendarul roman înainte de Caesar și luna a șasea în calendarele iulian și gregorian este dedicată zeiței Iuno, soția lui Jupiter și protectoarea femeilor măritate. Întrucât în iunie se coc cireșele, primele fructe ale anului, luna se numește, local, Cireșar sau Cireșel. Acum, în perioada solstițiului de vară, când ziua devine cea mai lungă și insolația cea mai puternică din întreg anul, timpul calendaristic și vegetația ajung la maturitate.

Totuși, recoltele, oricât de promițătoare ar părea în luna iunie, sunt numai o făgăduință, nu o certitudine; orice furtună, vijelie, ploaie torențială însoțită de grindină poate distruge lanurile de grâu, rodul livezilor și viței de vie.

În războiul dintre forțele naturii, benefice sau malefice, omul, neștiind de partea cui va fi în final victoria, a preamărit, dedicându-le sărbători și obiceiuri, atât sfinților creștini îmbrăcați în haine păgâne (Timoftei, Vartolomeu, Onofrei, Elisei, Sânpetru), cât și divinităților păgâne îmbrăcate în haine creștine (Drăgaica, Sânzienele).

La acestea se adaugă într-un an cu dată mobilă a Paștelui la 30 aprilie, Joile Verzi, Moșii de Ispas, Moșii de Vară, Duminica Mare, Călușul, Rusaliile, Marțea Ciocului, Lăsatul Secului de Sânpetru și altele. Târgurile Drăgaicei și Sânzienelor, organizate în a doua jumătate a lunii iunie păstrează amintirea unei divinități preistorice a agriculturii, celebrată la solstițiul de vară.

Zău

Zău este numele divinității preistorice invocate de unele cete de călușari în formulele lor de jurământ pronunțate la Legatul (nașterea) și la Dezlegatul (moartea) Călușului:

„Jur cu Zău, pe sufletele moșilor mei, pe caii și vitele mele, să respect Călușul și legea lui până la dezlegarea steagului!”

„Jurăm pe Zău că am respectat Călușul așa cum îi este legea!”.

În zonele în care s-a jucat sau se mai joacă Călușul, pronunțarea cuvântului Zău este echivalent cu Dumnezeu și are valoare de jurământ, cuvânt de onoare, înlocuind sau alcătuiind de la caz la caz, expresiile: „Așa să-mi ajute Dumnezeu!”; „Pe cuvânt!”; „Zău că spun adevărul!” etc.

Mutul Călușului

Mască tăcută în ceata Călușarilor care joacă rolul Călușului, zeu protector al cailor și sezonului călduros al anului, opus Filipului cel Mare, protector al lupilor și sezonului friguros.

Mutul, personaj ciudat și misterios, este îmbrăcat în haine peticite, poartă la brâu un phalus cioplit în lemn, iar pe cap o mască din piele de capră, barbă de țap, căciulă de ied sau se mânjește pe față. Este înarmat cu un paloș din lemn sau o altă armă primitivă: băț, arc cu săgeți, topor, bici sau gârbaci. În traistă poartă Ciocul Călușului, totem al divinității cioplite în lemn, care se naște la Legatul Călușului și moare simbolic la Dezlegatul Călușului, precum și numeroase leacuri pentru vindecarea bolilor.

Bărbatul care joacă rolul mutului nu este ales; el se impune prin calități excepționale înnăscute sau dobândite de dansator, atlet, acrobat și artist desăvârșit. Autoritatea indiscutabilă a Mutului se manifestă atât la nivelul cetei Călușarilor, cât și al obștii sătești, în perioada Rusaliilor și a întregului an. Prin modul de a se îmbrăca și, mai ales, prin ceea ce face sau știe să facă, el polarizează atenția și interesul asistenței: joacă pe mâini, cu picioarele în sus, pe pământ și pe coama caselor, se cațără în vârful arborilor înalți și fără crengi, pe acoperișul clădirilor, execută acrobații de care se tem și artiștii sub cupola cercului. Pentru spiritul divin pe care îl întruchipează, Mutul este, în egală măsură, temut și respectat. În timpul jocului se amuză, joacă, se desfătă, face, după legea lui, tot ceea ce își dorește: nu răspunde la comenzile Vătafului, iese și îi pedepsește pe călușari, lovindu-i cu paloșul pe spate, îmbrățișează și sărută fetele și femeile căsătorite, execută tot felul de năzdrăvănii cu phalusul etc.

El e prototipul zeului de altădată. Un singur lucru îi este interzis: să vorbească în zilele când se joacă Călușul. Încălcarea interdicției se pedepsea aspru, uneori cu moartea. Mutul Călușului a fost atestat la toate cetele de Călușari.

Ciocul Călușului

Efigie a zeului cabalin purtată în timpul jocului călușarilor de către Mut sau Vătaf, confecționată la Legatul Călușului și înhumată sau dată pe apă la Dezlegatul Călușului se numește Ciocul Călușului, Iepurele, Căluș. Ciocul Călușului este un ciudat totem confecționat de Mut sau Vătaf dintr-un lemn răsucit sau cioplit în formă de cioc și gât de pasăre de baltă, de cap și gât de cai, de cap de lup, de bot de câine și cap de om, îmbrăcat împreună cu diferite plante de leac și măsura călușarilor luată pe fire de ață într-o piele de iepure și înfiptă într-un băț s-au purtată în traista Mutului.

În zilele în care se joacă Călușul, efigia lui este purtată de Mut sau Vătaf, niciodată de un alt călușar, în traistă sau în brațe. În timpul jocului, Ciocul este așezat în fața lăutarilor sau lângă steagul călușului, ca și cum ar asista la spectacolul dat în cinstea lui. El este ascuns privirilor profanilor sau li se arată numai în anumite momente, măbind misterul, capul scos din traistă. Pretutindeni unde apare, Ciocul Călușului este considerat ca ceva diavolesc, mai temut și respectat decât crucea creștină, care, numai prin simpla atingere poate îmbolnăvi și lua mințile oamenilor. De altfel, el este folosit, de unele cete, în practica magică de doborâre a călușarilor.

La Marțea Ciocului substitutul zeului este înmormântat într-un loc tainic, de obicei în locul unde a fost confecționat (movilă, tumul funerar etc). Ceremonia funerară, numită Spartul Călușului, Dezlegarea Steagului, Veșnica Pomenire cuprinde gesturi și acte rituale de un rar arhaism. După trecerea unui an de zile, în ziua de Strodul Rusaliilor, Ciocul era dezgropat. Dacă pielea iepurelui care îmbracă Ciocul era putrezită, se înlocuia cu alta nouă (Oltenia și Banat).

Căluș

Zeul cabalin, protector al cailor care se naște și moare simbolic la Rusalii se numește Căluș.

La apariția creștinismului moartea și nașterea simbolică a zeului Căluș, care se desfășurau la echinocțiul de primăvară, în perioada fătutului și împerecherii cailor (martie-aprilie), au fost împinse în afara ciclului pascal, Caii lui Sântoader la Lăsatul Secului de Paște, iar Călușarii la Rusalii, pentru a lăsa loc liber comemorării de către creștini a Morții și învierii Mântuitorului.

Rolul zeului cabalin este jucat în ceremonialul Călușului de Mut și are ca efigii Steagul și Ciocul Călușului. Anturajul său divin este format din ceata ierarhizată a călușarilor (Vătaf, ajutor de Vătaf, Stegar, călușari obișnuiți), bărbați viguroși care, prin piesele de port, nume, imitarea tropăitului și galopului, gesturi etc, caută să semene sau să se confunde cu caii.

Pe ansamblul calendarului popular, zeul cabalin are vârste și înfățișări variate, în consonanță cu scurgerea timpului: Sântoaderul este un fecior îmbrăcat în straie țărănești dar cu coadă de cal în cioareci și cu copite în opinci; Sângiorzul este un tânăr călare care alungă spiritele malefice, în special strigoi; Sântilie este matur și lovește, din carul său ceresc tras de telegari voinici, dracii întâlniți în cale; Mutul călușarilor, deși poartă pe față mască de om bătrân sau de țap are legat la brâu un phalus cabalin.

În timpul Rusaliilor zeul cabalin își trăiește, după un scenariu ritual păstrat în parte și astăzi, fulgerător viața: Nașterea Călușului, numită Legarea Steagului, Alegerea Steagului, Ridicarea Steagului, Jurământul; Jocul Călușarilor în zilele de Rusalii, când petrece și se desfată împreună cu anturajul său divin; moartea Călușului, în ziua Marțea Ciocului, numită Spargerea Călușului, îngroparea Călușului, Veșnica Pomenire, Dezlegarea Călușului sau Frângerea Călușului.

Actele și practicile magice ale Călușului au diferite finalități: luptă împotriva Ielelor sau Rusaliilor, vindecă bolile provocate de acestea (Luatul din Iele), fertilizează holdele de grâu, cirezile de vite și femeile sterile. Călușul, numit în unele zone Zău (Zeu) a fost atestat, ca emblemă și notă distinctivă a românilor, în întreg spațiul carpato-danubiano-pontic. Aria lui de răspândire, la nord și la sud de Dunăre, se suprapune peste o parte a teritoriilor locuite de traci, ramură importantă a indo-europenilor.

Legatul călușului

Nașterea simbolică a Călușului, divinitate cabalină sezonieră, substituită de o mască tăcută (Mutul, Blojul) sau de o efigie (Steagul Călușului, Ciocul Călușului) în zorii zilei de Strodul Rusaliilor, în Sâmbăta

Rusaliilor, înainte de asfințitul Soarelui, sau în dimineața Duminicii de Rusalii se numește Legatul Călușului.

Călușarii mergeau, împreună cu lăutarii, în moșia satului, la o movilă care, de obicei, este un tumul funerar din epoca Bronzului sau Fierului, la o apă curgătoare sau stătătoare (lac, baltă), într-un loc tainic din pădure sau câmpie unde se desfășura, în condiții ezoterice, ceremonia numită și Jurământ, Ridicarea Steagului, Legarea Steagului sau Săritul Călușului.

Calendarul culegerii plantelor de leac

Repartiția zilelor favorabile recoltării florilor, frunzelor, semințelor, fructelor, rădăcinilor, bulbilor și rizomilor plantelor tămăduitoare de boli de-a lungul anului este numită, după regula altor activități umane, calendar al culegerii plantelor de leac.

Spre deosebire de recoltarea plantelor alimentare care variază de la an la an cu câteva zile, în funcție de condițiile meteorologice și alți factori locali, plantele de leac se culegeau după un calendar exact, cu zile și momente ale zilei și nopții riguros fixate de tradiție. Zilele în care plantele de leac aveau calități tămăduitoare erau sărbătorile din preajma echinocțiilor de primăvară și de toamnă și, mai ales, cea care marca solstițiul de vară, Sânzienele. Dar, tradiția preciza nu numai zilele, ci și momentele diurne sau nocturne cele mai favorabile (noaptea, dimineața în zori, la răsăritul Soarelui) aveau tâlcul lor. Se considerau neeficiente plantele culese la Rusalii sau în preajma Rusaliilor, întrucât acestea ar fi „pișcate de Iele”.

Culesul plantelor este un ritual care se desfășura în anumite condiții de timp și de loc: terenuri curate, neumblate de animale, păsări și oameni, unde nu se aud câinii lătrând etc. Persoanele care le rupeau trebuiau să fie curate trupește și sufletește, să spună anumite cuvinte și formule magice, să aibă o anumită ținută vestimentară (îmbrăcate, dezbrăcate până la brâu sau de tot, cu capul descoperit), să răsplătească Pământul pe care a crescut floarea ruptă sau smulsă cu pâine, sare, semințe etc.

În practicile de medicină populară se foloseau în special plante culese la Sânziene întrucât sărbătoarea este situată la mijlocul verii. Puterea ciclului vegetativ la 45^{grd} latitudine nordică o reprezintă, fără îndoială, ziua de 24 iunie (Sânziene) din imediata apropiere a solstițiului de vară, cu ziua cea mai lungă și insolația cea mai puternică din întreg anul. Acum, în natură, în special în mediul vegetal, se produc fenomene biologice spectaculoase: înfloresc, se pârguiesc și se coc recoltele și plantele. Culegerea plantelor de leac în noaptea de Sânziene, oricum înainte de răsăritul Soarelui, este o operațiune incomodă, care nu ar fi fost efectuată de nici un inițiat în medicina populară dacă nu ar fi așteptat de la această acțiune anumite avantaje, reale sau imaginare.

Zilele marcate de sărbători când, printre alte practici tradiționale, se culegeau și anumite plante de leac și tincturi se aflau în perioada echinocțiului de primăvară (Săptămâna Căii lui Sântoader, Florii, Joimari, Sângiorz, Sângiorzul Vacilor), în preajma solstițiului de vară (Todorusale, Ispas, Sânziene, Cărcovii de Vară, Ilie Palie, Foca) și la echinocțiul de toamnă (Sântămărie Mare, Sântămărie Mică, Ziua Crucii).

Moșii de Ispas

Pomenile pentru sufletul morților date în ajunul sau în ziua de Ispas se numesc Moși. Se spune că merindele de drum, de obicei caș, azimă, ceapă verde și rachi, sunt mâncate de spiritele morților în ziua de Înălțarea Domnului (Ispas), în timp ce se înalță la cer. Local, în Dobrogea, femeile mergeau pe ulițele satului cu alimente pentru a ospăta sufletele morților care, înainte de a se ridica la cer, plutesc prin aer (Banat, Muntenia, Dobrogea, Bucovina).

Ispas

Personajul mitic care ar fi asistat la Înălțarea Domnului și la ridicarea sufletelor morților la cer, celebrat în ziua de joi din săptămâna a șasea după Paște, se numește Ispas.

Întrucât Ispas ar fi fost un om vesel, credincioșii caută să fie și ei bine dispuși de ziua acestuia. Este prăznuit ca un adevărat sfânt și, adesea, ca patron al casei (Muntenia, Moldova, Oltenia). Asemănător marilor sărbători de peste an, la Ispas se săvârșesc, local, sacrificii sângeroase (mielul), se taie părul din vârful cozilor la vitele cornute, se țineau renumitele târguri și nedei, cel mai important fiind Târgul de Fete de la Blaj, sunt sărbătoriți oamenii cu numele Ispas etc.

În drumul lor spre cer, unele spirite ale morților se pot rătăci. Rămânând pe pământ, ele devin moroi sau strigoi care provoacă rele animalelor, în special vacilor cu lapte și oamenilor. De aceea, în noaptea și ziua de Ispas se efectuează numeroase obiceiuri și practici magice de apărare: culegerea și sfințirea florilor, frunzelor și ramurilor plantelor apotropaice (care apără de rele) de alun, nuc, leuștean, paltin, lovirea vitelor

și oamenilor cu leuștean, sunatul din buciume, încingerea peste mijloc (brâu) a fetelor și femeilor cu leuștean, îmbunarea spiritelor morților cu ofrande bogate, vrăji și descântece.

Ziua de Ispas este considerată hotar pentru diferite activități economice: se încheie semănatul plantelor, în special al porumbului, se urcă boii și juncanii la pășunile montane, se însemnează mieii prin crestarea urechilor.

Formula de salut din ziua de Ispas este creștină: „Hristos S-a înălțat!” și „Adevărat S-a înălțat!”. Cu unele variante locale, sărbătoarea este cunoscută pretutindeni în România.

Paștele cailor

Sărbătoarea cabalină cu dată mobilă (ziua de joi din a șasea săptămână care urmează după Paște), sinonimă cu Joia Iepelor, când se crede că, pentru un ceas și pentru o singură dată pe an, se satură caii de păscut iarbă, se numește Pastele Cailor.

În această zi, în exuberanța vegetației de primăvară, caii erau slobozi să pască pe unde doreau, iar boii și juncanii se urcau la pășunea alpină. Se pare că în vechime, sărbătoarea Paștele Cailor a fost o zi a sorocelor, termen limită când se încheiau sau se lichidau diferite înțelegeri și afaceri.

Spre deosebire de Sângiorz (23 aprilie) și Sâmedru (26 octombrie) care sunt sărbători ale sorocului cu dată fixă în calendarul popular, Ispasul avea dată mobilă, care varia, de la an la an, cu un număr mare de zile. Din acest motiv importanța sărbătorii s-a diminuat treptat, căpătând un înțeles peiorativ: zicala populară Paștele Cailor înseamnă a nu înapoia ceea ce ai împrumutat, a amâna până la „Sfântu' așteaptă”, a nu te ține de cuvânt.

În legendele nativității și în unele colinde, sensul nou al sărbătorii este pus pe seama blestemului cailor, animale nerumegătoare în permanență nesătute, de către Maica Domnului care ar fi fost incomodată de tropytul, nechezatul, mâncatul și ronțăitul nutrețului în timpul nașterii lui Iisus în ieslea din grajdul lui Crăciun. Cu variante și credințe locale, sărbătoarea a fost atestată pretutindeni în România.

Bâlciurile de Ispas

Târgurile și bâlciurile anuale, ținute cu o săptămână înainte de Rusalii, unde se vindeau, oale, străchini și câni de lut, linguri de lemn pentru Moșii de Vară, se numesc târguri sau bâlciuri de Moși (în sudul și estul României).

În această zi, la târgul de la Blaj, fetele de măritat veneau cu zestrea și podoabele mai importante pentru a fi cunoscute și pețite de băieți.

Sfinte mărunți

Grupul de patru sfinți creștini celebrați: Sfântul Mucenic Timofte, Sfântul Apostol Vartolomeu, Preacuviosul Onufrie și Sfântul Prooroc Elisei, responsabil în Calendarul popular cu împârguirea și coacerea lanurilor de grâu, este numit Sfinți Mărunți. Pe măsură ce timpul civil și ritual din Calendarul iulian (stilul vechi) rămânea, an de an, în urmă față de timpul astronomic exact, „atribuțiile” de altă dată ale „sfinților” de a băga bob spicului de grâu și de a fertiliza holdele semănate nu mai corespundeau cu stadiul de dezvoltare al cerealelor. Astfel, importanța lor calendaristică s-a diminuat treptat, devenind mai puțin însemnați pentru aprecierea și planificarea timpului agrar.

Fără să-i uite, poporul i-a făcut răspunzători de provocarea unor fenomene meteorologice negative, frecvente în luna iunie: grindina, vijeliile, furtunile și ploile torențiale. Credințe despre aceste divinități și procesul de decădere a importanței lor în Calendarul popular au fost atestate în Moldova, Muntenia, Oltenia, Banat, Sudul Transilvaniei.

Vartolomeul grâului

Sărbătoarea grâului, ziua solstițiului de vară în calendarul iulian când se spunea că începe să se usuce rădăcina grâului și să se coacă grâul în spic a preluat numele și ziua de celebrare ale Sfântului Apostol Vartolomeu din calendarul ortodox.

Când corespundea ca dată calendaristică cu solstițiul de vară, se credea că de la acest hotar astronomic vara se întoarce cu fața la iarnă, că ziua și insolația încep să scadă, în pădure se răsucesc frunza pe ulm, plop și tei, iar pe cer apare constelația Găinușa. Ca personificare a zilei ce-i poartă numele, Vartolomeul Grâului avea trăsăturile unui aprig zeu care îi pedepsea pe cei care îi nesocoteau ziua: bătea piatră, stârnea furtunile și vijeliile.

Onofrei

Sărbătoarea cu dată fixă (12 iunie), dedicată Sfântului Onofrei, care marca în calendarul iulian perioada solstițiului de vară, a împârguirii și coacerii lanurilor de grâu și orz se numea Onofrei.

Sărbătoarea, numită și Ziua Șoarecilor, era considerată nefastă pentru rozătoare, mai ales în anii ploioși, și se considera ultimul termen calendaristic când se mai putea semăna hrișca, porumbul, cartofii și legumele.

După reforma calendarului importanța acestei divinități calendaristice s-a diminuat și a intrat, împreună cu Timoftei, Vartolomeu și Elisei, în categoria Sfinților Mărunți (Bucovina).

Brazdă înierbată

Bucata de pământ înierbată, de formă pătrată sau dreptunghiulară, decupată dintr-un loc curat și pusă la intrarea în casă, pe masă sau pe fereastră, pe stâlpul porții sau pe streșina construcțiilor în ajunul sau într-o anumită sărbătoare a anului (Sângiorz, Paște, Ispas, Duminica Mare, Rusalii) pentru paza manei câmpului și vitelor cu lapte, pentru sănătatea și belșugul oamenilor, se numește Brazdă înierbată.

După trecerea sărbătorii brazda înierbată este așezată în locul de unde a fost decupată, ori este păstrată în casă, fiind considerată ca aducătoare de leac pentru boli, sau se pune în cuibul cloștilor pentru a scoate cât mai mulți pui (Bucovina, Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia).

Elisei

Sărbătoarea cu dată fixă (14 iunie) dedicată în calendarul ortodox Sfântului Prooroc Elisei, care indica, pe stil vechi, solstițiul de vară, este numită în calendarul popular Elisei sau Eliseiul grâului. Ca divinitate populară, aceasta „bagă bob” spicului de grâu, îl împârguiește și îi grăbește coacerea. Cei care îi nesocotesc ziua sunt însă pedepsiți cu furtuni și grindină.

În calendarul pe Stil nou importanța calendaristică a zilei este minoră și formează, împreună cu Timoftei, Vartolomeu și Onofrei, categoria „sfinților mărunți” (Oltenia, Muntenia).

Ielele sau Rusaliele

Reprezentările mitice feminine care apar noaptea, înainte de cântatul cocoșilor, în perioada cuprinsă între Paște și Rusalii, se numesc Iele sau Rusalii. Acestea au o bogată sinonimie zonală: Zânele, Măiestrele, Frumoasele, Miluitele, Dânsule, Șoimanele, Vântoasele, Cele Sfinte, Cele Nemaipomenite, Cele Frumoase, Doamnele, Puternicele, Fetele Câmpului, Împărătesele Văzduhului, Ursoaicele și altele.

Rusaliele sunt spirite rebele ale morților care, după ce au părăsit mormintele la Joimari și au petrecut Paștele cu cei vii, refuză să se mai întoarcă în lăcașele lor subpământene și încep să facă rele oamenilor. Pentru a le îmbuna, oamenii, care evitau să le spună Rusalii, le-au dat nume eufemistice (Zâne, Frumoase, Șoimane etc.) sau nume provenite din pronume personale (ele, pronunțate „Iele”, Dânsule) și demonstrative (Cele).

Spre deosebire de Strigoii morții care apar și provoacă necazuri oamenilor în anotimpul friguros al anului, Ielele populează peisajul mitic românesc pe timpul verii.

Conform tradiției populare, Ielele sunt fecioare îmbrăcate în alb, copile frumoase, sfinte, fecioare bătrâne, spirite sau duhuri rele în număr fără soț (3-5-7-9), mai rar în număr cu soț (2-4-12). Asemănător Filipilor, Sântoaderilor, Circovilor, Călușarilor, Ielele apar numai în cete. Prin Banat fiecare membră a cetei poartă câte un nume (Rudeana, Ruja, Păscuta, Trandafira, Consânzeana, Sânziana, Magdalena, Tiranda, Ana, Todosia, etc), adesea invocate în vrăji și descântece.

Locuința ielelor s-ar afla prin codrii neumblați și neatinși de topor și de picior de om, prin văzduh, pe câmpii, pe ostroave pustii, pe ape mari. Ele pot fi văzute plutind și fâlfâind prin aer, pe la fântâni, prin pomi, pe sub streșinile caselor. Umblă însoțite de lăutari (fluierași, cimpoieri), sună din clopoței, bat din tobe și trâmbițe, joacă (hora, brâul etc), întind mese pe iarbă, beau, petrec, chiuie și cântă în cor:

„Dacă n-ar fi lăsat Dumnezeu

Leușten și Odolean,

Avrămeasă, Cărtăneasă,

Ar fi lumea toată a noastră!”

Pe unde joacă Ielele, pământul rămâne ars și bătătorit, iarba înnegrește și încetează a mai crește. Ielele ar pedepsi oamenii făcători de rele, pe cei care nu le respectă zilele, care dorm noaptea sub pomi sau sub cerul liber, care ies noaptea la fântână să aducă apă, prin ridicarea lor pe sus, în vârtejuri, prin pocire și slujire.

Diferite forme de reumatism și boli neuropsihice se numesc „luatul din Iele”, „lovitul de Iele”, „apucat de Iele”, „luat din Rusalii”, „rămas șoimărit”, „ologit de Dânsule”.

Local, Ielele urseau copiii la naștere și preziceau moartea oamenilor.

În nopțile când deveneau extrem de periculoase (Sfredelul Rusaliilor, Rusalii, Sânziene, prima zi din Postul lui Sânpetru și altele), oamenii purtau usturoi sau pelin la brâu. Dacă se întâmpla să le vadă sau să le audă, nu trebuiau să se miște sau să vorbească.

De bolile provocate de Iele se putea scăpa prin diferite procedee: descântece de Ielele sau de Dânsel, „cetanie la mănăstire”, intrarea în hora Călușului, sărirea bolnavului de Călușari și altele.

Coasa

Denumirea populară a constelației Cefeu este Coasa. Cele șapte stele ale constelației desenează pe cer coada (coporâia), mânerul (piciorul) și fierul (lama) cunoscutei unelte agricole, coasa (Dorohoi).

Moșii de vară

Sărbătoarea populară cu dată mobilă dedicată morților, moșilor și strămoșilor, în sâmbăta dinaintea Rusaliilor este numită în Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Banatul de est, Moșii de Vară. Denumirile zonale ale Moșilor de Vară indică fie importanța zilei (Moșii cei Mari), fie poziția ei în calendarul popular (Moșii Duminicii Mari, Moșii Rusaliilor).

Se credea că sufletele morților, după ce au părăsit mormintele la Joimari și s-au plimbat nestingherite printre cei vii, se întorc supărate, la Moșii de Vară, la lăcașele lor subpământene. Pentru a fi îmbunate li se dădeau de pomană vase din lemn sau din lut, cumpărate în sudul țării de la Târgurile Moșilor, pline cu vin, apă, lapte, cu mâncare gătită, pâine, flori și lumânări aprinse. Aceste pomeni, făcute după un ritual respectat cu strictețe (pronunțarea formulelor consacrate, împărțirea mâncărilor și băuturilor cu vase cu tot, înainte ca vreun membru al familiei să guste din acestea), se numeau Moși. În unele zone ale Moldovei, împărțirea vaselor se continua în prima și a doua zi de Rusalii. La Moșii de Vară se primeau și se împărțeau atât de multe vase, încât gospodinele nu mai aveau nevoie să procure altele noi pentru uz propriu. Cumpărau însă vase din lut sau din lemn (donițe, blide) pentru a le da de pomană.

În această zi se efectuau și alte practici dedicate morților: curățirea și udarea mormintelor, bocirea morților (Muntenia, Oltenia), se făcea plata simbolică a apei ce urma să fie dată de pomană (nordul Moldovei) și altele. De respectarea cu strictețe a ritualului și de abundența ofrandelor depindea împăcarea și întoarcerea morților, fără incidente, în lumea lor subpământeană.

Jocul călușarilor

Ceremonialul de mare spectacol, precedat de Legatul Steagului și urmat de Spargerea Călușului, în care zeul Căluș petrece și se desfătă împreună cu anturajul său divin, ceata călușarilor, în săptămâna Rusaliilor este cunoscut sub numele de Călușari.

Ceremonialul cuprinde practici și formule magice, dansuri și acte rituale executate de o ceată masculină strict ierarhizată: Mut, Vătaf, ajutor de Vătaf, Stegar, Călușari de rând. Starea euforică și coeziunea mistică între participanți, legați prin jurământ de credință și complicate rituri de consacrare, sunt obținute prin executarea, până la epuizare fizică și psihică, a dansurilor sacre după melodii de joc cântate de lăutari. Muzicanții nu fac parte din ceată și, ca urmare, nu depun jurământ de credință în fața Mutului și Vătafului. Astfel, dansurile călușărești au același efect cu al bețiilor rituale de la Anul Nou (Revelionul, îngropatul Crăciunului, Iordănitul Femeilor). Jocul călușarilor poartă cu sine funcții și semnificații diferite ca vechime și semnificație:

- desfătarea zeului cabalin substituit de o mască purtată de Mut, de o efigie (Steagul Călușului), un totem (Ciocnitul Călușului) în care apar excese, urme ale unor practici orgiastice;
- transferul magic al fertilității divine prin vrăjirea, în timpul jocului, a bolovanului de sare, dat apoi vitelor pentru prăsi și înmulțire, și a blidului cu semințe pentru însămânțarea și rodnicia ogoarelor;
- grăbirea căsătoriei fetelor și fertilizarea simbolică a tinerelor neveste prin intrarea lor, la încheierea jocului, în hora călușarilor și prin atingerea phalusului purtat de Mut;
- vindecarea persoanelor „luate din Rusalii”, „luate din Căluș” etc. prin transferul magic al sufletului sănătos de la oala de lut spartă cu bățul de Mut sau Vătaf, de la puilul de găină sacrificat violent sau de la călușarul supus unei morți rituale, numită Doborârea călușarilor, la omul bolnav;
- jucatul copiilor purtați în brațe în hora Călușului sau săritul lor, întinși pe pământ, de către călușari pentru alungarea bolilor, în special a „frigurilor”;

- alungarea Ielelor sau Rusaliilor prin amenințarea lor cu diferite arme preistorice (bețe, săbii din lemn, arcuri cu săgeți), prin scenele războinice (Războiul), prin plantele vrăjite (pelin, usturoi), prin impetuoșitatea dansurilor călușărești care imită, uneori, mersul la trap sau în galop al cailor, prin formule indescifrabile și zgomote produse de zurgălăi și clopoței.

Surate

Formula de adresare între persoanele feminine legate prin jurământ în perioada copilăriei la Sântoader, Moșii de Vară, Mătcălău, este surată. Termenul corespondent pentru băiat este de frate de cruce sau fârtate. Fetele care intră în alaiurile sacre ale Paparudei, Caloianului, Drăgaicei, Lăzărelului se numesc și își zic una alteia, surată. Cât timp sunt în viață, suratele se întâlnesc, petrec și își fac diferite daruri în ziua anului când s-au însurățit.

În Oltenia, la moartea unei surate se efectuau, înainte de închiderea mormântului, diferite rituri de separare și despărțire, iar în Bihor, suratele rămase în viață se întâlneau simbolic într-o zi a morților cu suratele intrate în moarte, în ceremonial numit Lioara sau Jocul pe morminte.

Ceremonia de potolire a dorului dintre surate s-a desacralizat, dar este amintită de cunoscutul joc al copiilor Dorul Mărioarelor (nume generic pentru femeile moarte) și al Surioarelor (nume generic pentru fetele și femeile în viață). În sudul Transilvaniei și centrul Munteniei suratele se numesc verișoare iar fărtații veri.

Licurici

Insecta din ordinul Coleoptelor, licuriciul, a cărei femelă emite o lumină fosforescentă, ar fi rânduită de Dumnezeu sau de Sfântul Petru să lumineze calea celor rătăciți noaptea prin pădure. Licuricii, numiți și făcliile pădurilor, apar în preajma solstițiului de vară și luminează noaptea, de la apusul soarelui până dimineața, când începe cucul a cânta (Oltenia).

Leușteanul

Leușteanul este o plantă din familia Umbeliferae, cu puteri miraculoase, care asigură împreună cu pelinul, usturoiul, odoleanul, avrămeasa și carstineasa, protecție magică împotriva Ielelor. La Rusalii, în sudul României, la Ispas, în Transilvania, leușteanul are funcție apotropaică, de alungare a Ielelor și Strigoilor, a bolilor și relelor aduse de aceștia: se agăța la ferestrele și ușile caselor; se lega de coarnele și cozile vitelor cu lapte; se amesteca cu tărâțe sau cu turte și se da să-l mănânce animalele.

Oamenii, în special femeile, se încingeau cu tulpinile peste mijloc; copiii se atingeau, se „băteau” sau se „sorcoveau” cu leuștean; crucile din hotarul satelor se împodobeau cu coroane din leuștean și flori; feciorii împodobeau caii cu care ocoleau în ziua de Ispas crucile din sat (Sibiul, jud. Sibiu).

Mănunchiul din flori și leuștean sfințit la Ispas și păstrat la icoană era folosit în diferite practici pentru depășirea momentelor de cumpănă ivite de-a lungul anului. În același scop era folosit și pentru împodobirea Steagului Călușarilor la Rusalii și Steagului Drăgaicei la Sânziene.

În medicina populară, leușteanul se folosea pentru tratarea durerilor de cap, tusei convulsive, indigestiilor, junghiurilor oamenilor, iar în amestec cu odolean și aișor, pentru vindecarea vitelor.

Arderea comorilor

Credința populară spune că în nopțile marilor sărbători calendaristice (Sângiorz, Anul Nou, Crăciun, Paște, Sânziene), ard comorile „curate”, nevrăjite și neblestimate. Pentru a descoperi locurile unde „joacă” sau se „spală” banii îngropați, oamenii privegheau cu atenție în speranța că vor vedea „flăcările fără căldură”, de culoare albăstruie ale comorilor. Timpul cel mai favorabil pentru descoperirea lor sunt nopțile marilor sărbători de peste an.

Se aprecia că puține comori puteau fi descoperite iar din acestea și mai puține puteau fi săpate întrucât erau vrăjite, închinat diavolului, legate sau necurate. Credința în comorile îngropate și în puțința omului de a le descoperi și săpa este atestată pretutindeni în România.

Drăgaica sau Sânziana

Zeița agrară, protectoare a lanurilor înspicate de grâu și a femeilor măritate, sinonimă cu Sânziana, se numește, în Muntenia, sudul Moldovei și Dobrogea, Drăgaica. Aceasta se naște la 9 martie, echinocțiul de primăvară în calendarul iulian, la moartea Babei Dochia, crește și se maturizează miraculos până la 24 iunie, ziua solstițiului de vară în calendarul gregorian, când înflorește planta ce-i poartă numele, sânziana sau

drăgaica, și este invocată de fecioare la vârsta căsătoriei și de neveste cu copii în brațe în timpul dansului ei nupțial, Jocul Drăgaicei.

În obiceiurile, credințele și folclorul românesc Drăgaica păstrează amintirea Marii Zeițe neolitice, divinitate lunară, echinocțială și agrară, identificată cu Diana și Iuno în Panteonul roman și cu Hera și Artemis în Panteonul grec. Drăgaica sau Sânziana, numită în diferite zone etnografice Dârdaica, împărăteasa, Stăpâna Surorilor, Regina Holdelor, Mireasă, ar umbla pe Pământ sau ar pluti prin aer în ziua solstițiului de vară și s-ar desfăta, cântând și dansând, împreună cu alaiul său nupțial format din zâne fecioare și fete frumoase, peste câmpuri și păduri.

În cetele de Drăgaica din sudul Munteniei, fata care joacă rolul zeiței este îmbrăcată ca o mireasă, cu rochie albă și cu cunună împletită din flori de sânziene (drăgaică) pe cap, însemn al cununiei. În timpul ceremoniei nupțiale zeița bagă bob spicului de grâu și miros plantelor de leac, vindecă bolile și suferințele oamenilor, în special bolile copiilor, apără holdele de grindină, furtuni și vijelie, ursește fetele de măritat etc. Dar, când i se nesocotește ziua, ea stârnește vârtejuri și vijelii, aduce grindină, ia oamenii pe sus și îi îmbolnăvește, lasă florile fără leac și miros.

După Dansul Drăgaicei din ziua când și Soarele joacă pe cer la amiază, apar primele semne că vara se întoarce spre iarnă: începe să scadă lungimea zilelor și să sporească nopțile, se usucă rădăcina grâului paralel cu coacerea bobului în spic, răsare pe cer constelația Găinușei (Cloșca cu Pui), florile își pierd din miros și din puterea tămăduitoare de boală, cucul încetează să mai cânte, apar licuricii în păduri, se întoarce frunza pe ulm, plop și tei etc.

Manifestările cultice de altădată, de cinstire a zeiței agrare, au devenit ocazii de întâlnire și cunoaștere a tinerilor în vederea căsătoriei și, apoi, vestite târguri, bâlciuri și iarmaroace de Drăgaica, Sânziene și de Fete. Zeița agrară la vârsta fecundității și maternității a fost atestată cu numele de Drăgaica în Muntenia, Dobrogea, sudul și centrul Moldovei și cu numele de Sânziana în Oltenia, Banat, Transilvania, Maramureș, Bucovina.

Amușitul cucului

Ziua fenomenului astronomic al solstițiului de vară, când încetează cucul a cânta, este numit, în calendarul popular, Amușitul cucului.

Cântecul cucului, orologiu pentru măsurarea timpului în calendarul popular și sursă de inspirație melancolică de dor și jale, începe să fie auzit la Blagoveștenie sau Ziua Cucului (25 martie) și încetează brusc, după trei luni, la Sânziene sau Amușitul cucului (24 iunie) când, conform tradiției, s-ar îneca cu un bob de orz. Oamenii au observat că, an de an, cântecul scurt și răsunător al acestei păsări migratoare începe și sfârșește la două fenomene astronomice stabile, indispensabile pentru calculul oricărui calendar: echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară. Fără acest comportament cucul ar fi avut puține șanse să devină o pasăre atât de îndrăgită de români.

Indicând nașterea și moartea unei subdiviziuni a anului (primăvara astronomică cuprinsă între echinocțiul de primăvară și solstițiul de vară) cucul a devenit o pasăre oracol care îi ursește omului, prin modul diferit de a cânta (locul, numărul de câte ori cântă, pe ce stă când cântă etc), norocul, sănătatea, căsătoria, moartea.

Târgurile Drăgaicei

Târgurile, bâlciurile și iarmaroacele de Drăgaică erau prilejuri nimerite pentru negoț, petreceri și distracții organizate în a doua jumătate a lunii iunie, în perioada solstițiului de vară, când se celebra Drăgaică, zeiță agrară, protectoare a holdelor semănate și a femeilor măritate.

Din manifestările cultice câmpenești la care participau locuitorii din aceeași zonă geografică, zilele Drăgaicei sau Sânzienelor au devenit, de-a lungul timpului, renumite târguri, bâlciuri și iarmaroace. Numele lor amintesc evoluția istorică a scopului întrunirilor: prăznuirea divinității agrare (Drăgaică, Sânziană), ocazii de întâlnire și cunoaștere a tinerilor în vederea căsătoriei (Târgul de Fete de pe Găina) și de vânzare a unor produse (Târgul Cireșelor din Blaj, Târgul Cepselor din Lăpuș).

Spre deosebire de nedeiile sau săntiliile carpatice care erau dedicate în luna iulie unui zeu solar și pastoral, târgurile Drăgaicei erau dedicate în luna iunie Marii Zeițe neolitice, lunară și agrară. Cele mai vestite târguri de Drăgaică sau de Sânziene se țineau la Buzău, Focșani, Buda (jud. Vrancea), Ipătești (jud. Olt), Pitești, Câmpulung Muscel, Cărbunești (jud. Gorj), Broșteni (jud. Mehedinți), Giurgeni (jud. Ialomița), Colentina (jud. Ilfov), Blaj, Asuajul de sus (Maramureș), Muntele Găina (Apuseni) și altele.

Cununa de Sânziene

Coroana împletită din floarea de Sânziană (Drăgaică) și din spice de grâu, reprezentare fito-morfă a zeiței agrare, în dimineața zilei de Sânziene sau de Drăgaică (24 iunie) se numește Cununa de Sânziene.

Aceasta este o efigie divină cu puteri miraculoase: purtată pe cap de o fecioară în ceremonialul numit Dansul Drăgaicei simbolizează zeița agrară; agățată la fereastră, în stâlpii porților, în crucile din hotar și din cimitir are funcția apotropaică, de apărare a oamenilor, animalelor și holdelor de stihiiile naturii (grindină, furtună, vijelie, inundație); aruncată pe acoperișul casei sau al șurii indică, prin anume semne (dacă va cădea sau se va fixa pe acoperiș), dacă cel căruia i-a fost menită, sau cel care a confecționat-o sau a azvârlit-o va trăi sau va muri, dacă fata se va căsători în cursul anului și cum îi va fi ursitul (tânăr sau bătrân, frumos sau urât), dacă va fi sănătos sau bolnav, dacă va avea noroc sau pagubă în casă.

Cununa de Sânziene care împodobește capul Drăgaicei în timpul dansului său nupțial are aceeași semnificație cu colacul din făină de grâu pus de nașă pe creștetul miresei în timpul colăcării (înainte de pornirea alaiului nunții la biserică) și cu cununile împărătești puse de preot pe capul mirilor în timpul cununiei creștine și anume transferul fertilității, considerat un dar divin, de la un substitut al sacrului (colacul, cununa) la omul profan.

Împletirea Cununii de Sânziene și obiceiurile legate de acestea au fost atestate la românii de pretutindeni.

Spartul Călușului

Ultima secvență a ceremonialului Călușarilor în care Călușul este omorât, de obicei în același loc unde s-a născut (măgură, movilă, malul unei ape, poiană izolată în pădure), în Marțea Ciocului, poartă mai multe denumiri zonale: îngroparea Călușului, Frângerea Steagului, Dezlegarea Steagului, Veșnica Pomenire.

Perioada cuprinsă între Strodul Rusaliilor, ziua când se naște Călușul, și Marțea Ciocului, ziua când este înmormântat și jelit de călușari, este un timp ritual egal cu o lună lunară sau cu a 13-a parte dintr-un an solar. Spre deosebire de Legatul Călușului desfășurat înainte de a răsăritul soarelui, Spartul Călușului este efectuat seara, după apusul soarelui. Divinitatea Căluș, substituită de recuzita rituală a Mutului (paloș, phalus din lemn), efigia (Steagul Călușului) și totemul acestuia (Ciocul Călușului), este jertfit și supus unui complicat ceremonial funerar, din care nu lipsesc actele și dansurile rituale, gesturile și formulele magice.

Ceremonia funerară poate cuprinde: executarea unui dans complet însoțit, uneori, de doborârea unui călușar sau chiar a Vătafului; „culcarea” steagului pe pământ și săritul, ca peste cal, al călușarilor; desfacerea Steagului, pe mutește, de către Vătaf; frângerea prăjinii Steagului în atâtea bucăți câți călușari au intrat în componența cetei; aruncarea pe pământ a bucăților rupte din Steag, datul pe apă sau înhumarea lor împreună, uneori, cu masca și cu paloșul din lemn ale Mutului; săparea unei gropi orientată pe direcția E-V sau N-S, înhumarea Ciocului, împărțirea căpățânilor de usturoi care au fost legate în Steagul Călușului.

Ceremonialul ezoteric se încheie cu fuga rituală urmată, uneori, de ascunderea călușarilor prin lanurile de grâu, regruparea lor la un semnal al Vătafului și mimarea unui dialog din care rezultă, din întrebările și răspunsurile care și le pun unii altora, că vin de la târg, că au făcut negoț, că s-au rătăcit și nu știu unde sunt etc, ca și cum „nici usturoi nu au mâncat, nici gura nu le miroase”, expresie populară a cărei origine se pare a fi acesta probă rito-magică de păstrare a unui mare secret.

Locul unde se Sparge Călușul, în special groapa unde se înmormântează Ciocul, devine un mormânt sacru. De aceea, el se alege de Vătaf acolo unde nu se ară, nu se sapă, nu se trece cu carul. După un an, Ciocul se deshumează; dacă pielea este putrezită, se îmbracă cu alta nouă, iar la trei ani, se confecționează un Cioc nou, cel vechi rămânând pentru totdeauna înhumat.

Moșii de Sânpetru

Pomenile abundente date de pomană pentru spiritele morților în ziua de Sânpetru care sunt, în raport de profilul economic al zonei, fructe (mere vâratice sau zarzăre), produse lactate (lapte, caș, brânză, urdă), miere de albine și însoțite, fără excepție, de lumânări, se numesc Moșii de Sânpetru.

Ziua care preceda Sânpetrul prilejuia și alte practici legate de cultul morților: bocitul morților în cimitire, tămâierea, curățirea și plantarea florilor pe morminte etc. (Banat, Oltenia, Muntenia. Moldova, Dobrogea, Bucovina).

Sânpetru de vară

Divinitatea care marchează în calendarul popular miezul verii agrare și perioada secerișului, Sânpetru de Vară, a preluat data (29 iunie) și numele Sfântului Apostol Petru din calendarul creștin. În Panteonul românesc Sânpetru de Vară este despărțit de fratele său, Sânpetru de Iarnă, patron al lupilor, de aproximativ o jumătate de an.

În tradiția populară Sânpetru apare fie ca personaj pământean, fie ca divinitate cerească. În vremurile imemorabile, când oamenii erau foarte credincioși, Sânpetru de Vară umbla pe Pământ, singur sau însoțit de Dumnezeu. Adesea, Dumnezeu îl consulta la luarea unor decizii. În povestirile și snoavele populare Sânpetru este un om obișnuit: se îmbracă în straie țărănești, se ocupă cu agricultura, creșterea animalelor și, mai ales, cu pescuitul; i se întâmplă lucruri hazlii pentru calitatea lui de „sfânt” (i se fură caii sau boii chiar în vremea aratului, petrece și joacă la cârciumă, are o drăguță pescărită, se îmbată și este bătut de oameni); intră slugă la Diavol; este iscoada lui Dumnezeu pe Pământ și altele.

Fiind credincios, foarte harnic și bun sfetnic, Sânpetru este luat de Dumnezeu în cer unde îi încredințează porțile și cheile Raiului. Acolo, fiind mai mare peste cămările cerești, împarte hrană animalelor sălbatice, în special lupilor, fierbe grindina pentru a o mărunți prin topire și a deveni mai puțin periculoasă etc. La marile sărbători calendaristice (Crăciun, Anul Nou, Bobotează, Măcinici, Sângiorz, Sânziene) Sânpetru poate fi văzut de pământeni la miezul nopții, când se deschide pentru o singură clipă cerul, stând la masa împărătească în dreapta lui Dumnezeu.

Sânpetru este cel mai cunoscut „sfânt” al calendarului popular. Importanța sărbătorii este subliniată de postul care o precede, Postul lui Sânpetru, care, spre deosebire de Postul Paștelui, Postul Crăciunului și Postul Sântămăriei, are număr variabil de zile. Local, sărbătoarea era anunțată de anumite repere cosmice și terestre: apariția licuricilor, amușitul cucului, răsăritul constelației Găinușei și altele.

Datul de-a vere și verișoare

Este un legământ juvenil, încheiat de puberi până la moarte, pe criterii de prietenie, sex și afinitate sufletească, sinonim cu Înșurățitul și Înfiartățitul. Jurământul, care se desfășura în afara gospodăriei și fără martori, era însoțit de un schimb de alimente (pâine, colac, fructe) și, uneori, de vase de lut și alte cadouri. Asocierile pe sexe, fetele separate de băieți, după alt criteriu decât cel de rudenie ca de altfel și intrarea ulterioară a tinerilor în instituțiile premaritale ale satului, cetele feciorilor și șezătorile fetelor, prefațau constituirea cuplurilor bisexuate și întemeierea viitoarelor familii (Muscel, Dâmbovița, Argeș).

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII IULIE

Cuptor

Luna a cincea în calendarul roman și luna a șaptea în calendarul iulian și gregorian este dedicată reformatorului vechiului calendar roman de 10 luni, Iulius Caesar. Întrucât luna Iulie era perioada când se înregistrau cele mai mari temperaturi din întregul an, se coceau și recoltau lanurile de grâu, poporul a numit-o și luna lui Cuptor. Calendarul popular cuprinde mai multe sărbători și obiceiuri dedicate secerișului și forțelor potrivnice omului (furtuni, grindină, trăsnete, incendii, secetă etc): Cosmandinul, Ana-Foca, Pricopul, Panteliile, Ciurica, Circovii de Vară, Marina, Sântilie, Ilie-Pălie, Foca, Opârlia, Sf. Ana, Pantelimon, Pintilie Călătorul. În anii secetoși peisajul spiritual al agriculturii este completat cu alte obiceiuri (Paparuda, Caloianul), ceremonii și procesiuni religioase.

Ana-Foca

Sărbătoarea Ana-Foca este prăznuită, în calendarul popular, în prima zi a lunii lui Cuptor.

Numele zilei provine din amalgamarea sărbătorii Adormirea Sfintei Ana (25 iulie) și a Sfântului Mucenicul Foca (23 iulie).

Ea este aducătoare de arșițe solare care pârjolesc și usucă recoltele, în special vița de vie (Transilvania și Banat).

Târgul de fete

În ultimele două secole, Târgul de pe Muntele Găina a fost un subiect obișnuit de defăimare a românilor transilvăneni de către falsificatorii istoriei lor.

În lucrări publicate în limba maghiară și în limbi de circulație europeană, locuitorii Munților Apuseni au fost prezentați ca o populație primitivă, venită din sudul Dunării, care își vând la târg fetele precum animalele.

La aceste teorii jignitoare, locuitorii Apusenilor – moții, topii și crișenii – care extrăgeau aurul pentru înfrumusețarea palatelor și catedralelor defăimătorilor, ori nu au avut cunoștință de clevețirile puse pe seama lor, ori nu le-au luat în seamă, și-au păstrat tradiția multimilenară de a urca odată pe an, la solstițiul de vară, pe Muntele sfânt Găina.

Sărbătoarea numită Târgul de Fete păstrează amintirea unei ceremonii dedicată fie zeiței Iuno, protectoare a femeilor măritate și a lunii iunie, fie Sânzienei sau Drăgaicei, zeiță agrară care împarte rod holdelor semănate și femeilor măritate, înmulțește păsările, stropește cu miros și leac florile pentru vindecarea bolilor etc. Spațiul ritual de desfășurare al târgului este muntele Găina, hotar între două străvechi zone etnografice, Țara Moșilor și Țara Crisurilor, între moții din Vidra de Sus și crișenii din Bulzești. Zeița agrară de origine neolitică, Gaea, identificată de arheologi în spațiul românesc cu Artemis, Iuno, Diana și de etnografi și folcloriști cu Sânziana, Maica Precesta, Sântămăria, Dochia, Drăgaica, are în calendarul popular mai multe sărbători, unele desfășurate pe munți, altele pe câmpii.

Manifestarea de pe Găina aparține, în ciuda aparențelor, calendarului agrar, așa cum Sântiliile montane, dedicate Zeului Tată indo-european, aparțin calendarului pastoral. Sărbătorile miezului verii agrare (Sânziene, Drăgaica) și miezului verii pastorale (Sântilia) se numesc astăzi fie nedei, fie târguri (Târgul de pe Muntele Găina, Târgul Drăgaicii de la Buzău și altele). Unele au coborât din munte în vale (Sântilia pastorală din Munții Muscelului la Câmpulung, Drăgaica agrară din Munții Buzăului în orașul cu același nume etc), altele și-au păstrat peste milenii locul montan de desfășurare (Târgul de pe Muntele Găina, pelerinajul de Sântămărie de pe Muntele Ceahlău și mai multe Sântilii carpatice).

Perioada Târgului de Fete se situează într-un timp ritual, de manifestare plenară a fertilității și fecundității naturale la care aderă, firesc, și omul. Manifestarea preistorică, la care se înălțau probabil rugă divinităților celebrate în luna iunie a asimilat de-a lungul timpului funcții noi: schimb de produse (oale aduse de crișeni vândute pe unelte și vase din lemn lucrate de moți), petrecere, distracție. Târgurile care au funcționat la

început ca ceremonii de invocare a divinității protectoare a căsătoriilor și femeilor măritate au fost atestate și în alte localități: Hălmagiu (Bulciul Sărutului sau Târgul Nevestelor), Teiuș, Blaj, Recea (Târguri de Fete). La acestea se adaugă vestitele Târguri ale Drăgaicei din sud-estul României.

Găinușa, numele popular al Pleiadelor, grup de stele din constelația Taurului, răsare, la solstițiul de vară, deci când se ține Târgul de pe Găina. Legende despre Găina, pasăre cu aripi și ouă de aur, numele muntelui, Găina, care adăpostește târgul, desfășurarea manifestării religioase la data când răsare pe cer constelația ce-i poartă numele și alte argumente pledează pentru originea preistorică a ceea ce numim astăzi Târgul de pe Muntele Găina.

Sărbătorile solstițiului de vară, inclusiv manifestarea de pe Muntele Găina, fac parte din patrimoniul cultural și istoric al Vechii Europe în care divinitatea adorată este Zeița Mamă.

Iarba verde

Ziua de luni din a doua săptămână care urmează după Duminica Mare, când oamenii merg la câmp, unde mănâncă obligatoriu ceapă verde, beau vin amestecat cu pelin și petrec până seara târziu, se numește Iarbă Verde.

În zorii acestei zile, înainte de răsăritul soarelui, se scoate Frunzarul (ramura verde) prins în streășină sau stâlpul casei în Sâmbăta Rusaliilor. Local, această sărbătoare câmpenească se numește Sulica (valea Nistrului de Jos).

Bătaia toacei

Practica magică prin care se obține glasul divin prin lovirea ritmică, cu unul sau două ciocane din lemn, a unei scânduri, de obicei din paltin, este cunoscută sub numele de bătaia toacei sau Colindul cu Toaca.

Feciorii și copiii chemau, prin sunetele toacei, spiritele morților care-și părăseau mormintele la Joimari pentru a petrece cu cei vii sărbătorile echinoctiului de primăvară. Obiceiul era practicat și pentru alungarea norilor amenințatori, aducători de grindină și vijelie pe timpul verii, pentru aflarea ursitei în timpul Vergelatului, în noaptea Anului Nou.

Toaca, al cărui nume în limba română reprezintă chiar sunetul produs în timpul bătăii, apare în numeroase obiceiuri și practici magice, în toponimia sacră a Carpaților, în basme și expresii populare. În cultul Bisericii Creștine Orientale glasul celui mai simplu instrument construit din lemn mângâie și cheamă credincioșii la închinăciune, anunță începutul zilei rituale și principalele momente liturgice. Asemănător plăcilor percutante ale budiștilor și șintoșiștilor din Extremul Orient, bătaia rituală a toacei de lemn este practică astăzi de români, greci, armeni, bulgari, ruși, letoni, sârbo-croați și estoni. Arealul creștin oriental al bătăii toacei se suprapune, în mare parte, peste arealul Vechii Europe delimitat de arheologul, paleolingvistul și etnologul american de origine lituaniană, Marija Gimbutas.

Este de presupus că acest instrument, care emoționează sufletele credincioșilor, își are originea în neoliticul agrar și păstrează amintirea Marii Zeițe în ipostaza fitomorfa. Bătaia toacei se delimitează categoric de bătaia rituală a tobelor a cărei geneză trebuie căutată mai târziu, la populațiile pastorale indo-europene.

De la bătaia rituală cu sorcova la Anul Nou pentru sănătatea și prosperitatea celor sorcoviți la pământul bătut cu maiurile de lemn pentru scoaterea căldurii și alungarea frigului la Măcinici, de la bătaia rituală a grâului înspicat cu Sulul din lemn ca să prindă rod, la bătutul nucilor la Ziua Crucii cu prăjina de lemn pentru a le transmite rod în anul următor, de la bătaia vergelelor din lemn verde în noaptea de Vergelat pentru aflarea ursitei la cunoscuta bătaie a toacei de lemn sunt supraviețuiri ale ideologiei neolitice, când se considera că divinitatea adorată își avea reședința aici, pe Pământ, în tot și în toate.

După transferul reședinței (Raiului) zeiței de pe Pământ în Cer în Epoca Bronzului sau în Epoca Fierului, toaca din lemn, a devenit o personificare celestă care cântă acolo, sus, la miezul nopții ca să trezească cocoșii de pe Pământ la primul lor cântat, indică poziția soarelui pe cer, numită „la toacă”, când începe slujba de seară la Dincolo de simbolismul contemporan creștin-ortodox, toaca are o certă protoistorie precreștină.

Chindia

Momentul diurn pentru aprecierea timpului scurs între amiază și apusul soarelui, care indică orele 14-16, este numit chindia în Muntenia, ojină sau cina mică în Transilvania.

Blestemul Sfântului Petru

Demult, pe vremea când umbla Sf. Petru pe pământ, spun bătrânii c-ar fi trecut și pe la Roșia Montană. Ca orice călător a nimerit într-o crâșmă. Roșienii fiind tare îmbietori din fire l-au înconjurat ca pe un străin ce era și au vrut să-l omenească cu vinars.

Sf. Petru n-o vrut să primească îmbieturile roșienilor. Atâta le-o trăbuit, să fie refuzații de un moș. S-or luat la bătaie.

— Cum tu nu vrei să bei cu noi, te ții măreț, mai măreț ca noi? Noi te-am îmbiat din toată inima!

Și dă-i și dă-i bătaie ca la hoții de cai.

După ce-o scăpat din mâna băieșilor, Sf. Petru i-o blestemat și el cu năduf:

— Voi, roșienii, să umblați tăt cu straițele goale pe baie după aur și oricât de mult găsiți, să nu-l puteți ține. Ce câștigați, la crâșme să dați.

Se zice că sfinții știu blestema tare frumos și că se împlinește tăt ce spun. Și de atunci roșienii tăt beau și îmbie pe orice străin cu băutură din uiaga lor. Blestemul îl cunosc numai bătrânii care or umblat cu straițele tăt goale. Ȃia tineri rād și nu-i cred (Munții Apuseni).

Paparuda

Paparuda românească, invocată de ceata feminină pentru a dezlega ploile în zilele caniculare ale verii, poartă numele zeului indian Rudra, stăpân al fenomenelor meteorologice.

În credințele populare Paparuda este închipuită ca „o sfântă înaltă și subțire”, „o zeiță”, care „diriguieste ploile”, „sparge” sau „urnește norii”, „o femeie care umblă cu ploile” etc. Ea a fost atestată în întreg spațiul geografic în care arheologii au scos la iveală urmele civilizației trace.

Pe teritoriul României, Paparuda poartă mai multe denumiri zonale: Păpăluga, Păpăruga, Bărbăruță, Peperuie, Dodoloaie, Dodoluță, Mătăhulă și altele. Rolul ceremonial și ritual al zeiței este jucat de o persoană pură (o fetiță sau o fată nemăritată, un băiat, un flăcău) sau de o femeie gravidă, care se îmbracă întotdeauna la o fântână sau pe malul unei ape (râu, pârâu, lac, iaz) în frunze de boz, brusture, mai rar în frunze de alte plante. Uneori se împodobeste cu flori sau coronițe din flori. Izolat, poartă în mâna o cruce din lemn.

Paparuda joacă în admirația alaiului său divin și este întâmpinată cu respect pe la casele oamenilor.

Inițial, obiceiul se desfășura la o dată fixă, probabil la echinocțiul de primăvară. Ulterior, sub presiunea creștinismului a fost împins în a treia joi după Paște, iar în vremurile recente a devenit un obicei ocazional, practicat vara, la apariția secetei. Ceremonialul cuprinde trei secvențe rito-magice:

- Nașterea zeiței: alcătuirea cetei sau alaiului Paparudei din persoane pure, de obicei fetițe sau fete nemăritate; alegerea persoanei care va juca rolul personajului sacru; confecționarea măștii sau costumului vegetal din frunze de boz, brusture sau din alte plante; îmbrăcarea „zeiței”, de obicei pe trupul gol, cu costumului vegetal; împodobirea Paparudei cu flori sau coronițe din flori;
- Desfătarea zeiței: pornirea alaiului alcătuit din Paparudă și ceata sa divină pe ulițele satului pentru a vizita fântânile și gospodăriile oamenilor; dansul executat de „zeiță” pe o melodie simplă, cântată și ritmată de participanți prin bătaia palmelor; udarea Paparudei și a alaiului său cu apă, uneori cu lapte sau zer; primirea darului (alimente, bani, vase de lemn). Textul Paparudei invocă, prin formule poetice, ploaia și, uneori, efectul practic așteptat, roadele bogate, urări de sănătate și referiri la darurile ce le va primi de la gazdă;
- Moartea și ritul funerar: dezbrăcarea măștii vegetale, de obicei pe același loc unde a fost îmbrăcată (râu, pârâu, lac, fântână); depunerea în apă a măștii vegetale; petrecerea cu cântece de Paparudă a „mortului” dus de apa curgătoare; scaldă rituală a membrilor cetei; împărțirea darurilor și, uneori, ospățul funerar.

Obiceiul a fost atestat în diferite stadii de evoluție și disoluție, pretutindeni la români.

Pricupul

Sărbătoarea populară cu dată fixă, Pricupul (8 iulie), este dedicată reprezentării mitice cu același nume care „pricopește” sau coace cerealele semănate primăvara (Moldova) și ferește holdele, mai ales cânepa, de grindină și vijelie (Muntenia, Oltenia, Transilvania, Bucovina).

Dacă nu-i este respectată cum se cuvine ziua, Pricupul dă arșiță care „pripește” și uscă cerealele înainte ca acestea „să bage” bob în spic.

Caloianul

Solul, substituit de o păpușă confecționată din lut, cârpe, paie sau crenguțe de lemn îmbrăcată cu hăinuțe din cârpe, inițiat și trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege sau să lege ploile este numit Caloian.

Caloianul poartă o bogată sinonimie locală și zonală feminină (Ploaia, Moașa Ploii, Mama Caloiana, Maica Călătoarea, Maica Domnului, Zâna, Scaloiana, Seceta, Mama Secetei) și mai rar masculină (Scaloian, Tatăl Soarelui, Sfântul Soare, Sântilie). În unele cete de Caloian mesagerii perechi, Caloian și Caloiana sau Mama Ploii și Tatăl Soarelui sunt expediați la divinitate printr-un rit funerar (înhumare sau scufundare în apă) cu mesaje diferite: Ea să aducă, El să oprească ploile pe pământ.

Din informațiile etnografice și textele „cântate” (bocite) de cortegiul funerar în timpul înmormântării rezultă că „mortul” este un copil dispărut în condiții necunoscute, găsit de mama sa, după îndelungate căutări, prin vâlcele, colnice, păduri, grădină, curtea casei sau la „Fântâna Mare”, probabil înecat. Sufletul neprihănit este inițiat și trimis la divinitate în secvența centrală a ceremonialului, înmormântarea Caloianului, prin diferite rituri funerare: distrugerea violentă a corpului și abandonarea lui pe pământ sau aruncarea în apă, incinerarea, înhumarea, scufundarea sau „datul” pe apă.

Frecvent, aceeași păpușă este supusă biritualului funerar: înhumarea urmată de înviere (dezgroparea ei după trei zile), distrugerea violentă, abandonarea sau scufundarea în apă sau „dată” pe o apă curgătoare. Când apar două păpuși, una să aducă ploaia, alta s-o alunge, sunt supuse, de obicei, la câte un singur rit funerar. Data fixă a ceremoniei, de obicei în a treia săptămână după Paște, a devenit în vremurile recente, o practică ocazională, efectuată primăvara sau vara în perioada secetelor sau ploilor prelungite.

Scenariul ritual începe, de regulă într-o zi de marți, cu „nașterea” Caloianului (confecționarea unei păpuși) și înmormântarea lui. Ritul funerar se continuă după trei zile, joia, cu dezgroparea Caloianului și ciopârțirea cadavrului urmată de abandonarea pe pământ sau în apă (scufundarea sau depunerea pe o scândură în apă) și de ospățul funerar.

Ceremonialul funerar reconstituit după informația etnografică și textul folcloric, cuprinde mai multe secvențe rituale: formarea cetei din fetițe sau fete nemăritate, cu rare apariții de femei măritate, de obicei gravide; nașterea (confecționarea) Caloianului, frecvent, din lut; moartea năprasnică a copilului sau copilei departe de casă; căutarea îndelungată și găsirea copilului mort de către mama sa; înmormântarea Caloianului după un scenariu sobru, identic cu înmormântarea unui tânăr, într-un loc secret (la crucile și răscrucile drumurilor, la hotare, pe malul unei ape, etc.); dezgroparea (învierea) Caloianului după trei zile; scufundarea lui în apă sau așezarea lui pe o scândură care plutește pe apa curgătoare; pomana Caloianului, cu mâncare și băutură, care se încheie, uneori, cu hora Caloianului. Obiceiul a fost atestat, în numeroase variante locale și zonale, pretutindeni în România.

Barba lui Dumnezeu

Ultimele spice de grâu lăsate intenționat netăiate de secerători pe ogor în care să se ascundă spiritul grâului din fața gurii morții, reprezentată de seceră sau coasă, pentru a putea rodi și în anul viitor, se numește Barba lui Dumnezeu, Barba Ogorului sau Barba Pământului (Câmpia Română, Moldova, Transilvania, Basarabia - zona Orheiului, Cetatea Albă).

Mițuitul mieilor

Tunderea mieilor la stânele carpatice de nevestele proprietarilor de oi în preajma zilei de Sântilie, era o activitate practică dar și o întâlnire mult așteptată de ciobani cu soțiile și drăguțele lor.

Spre deosebire de oi și berbeci, care se tundeau în sat, înainte de urcarea lor la stână, între Sângeorz și Rusalii, mieii se tundeau la miezul verii pastorale, la pășunile montane. Mițuitul mieilor era prima întâlnire a ciobanilor cu nevestele și drăguțele lor după urcarea turmelor la munte.

Spre deosebire de Mărginimea Sibiului și Țara Oltului de la nord de Carpați unde femeia a ajuns, începând din secolul al XIX-lea, chiar să conducă treburile stânei, la stânele de pe latura sudică a munților ciobanii nu aveau voie să coboare în sat și nici să fie vizitați de parte femeiască până la Sântilie. Pentru prosperitatea turmei, ei trebuiau să rămână „curați” și să nu vadă trup de femeie.

Zilele de pețit și logodit

Conform tradiției, zilele favorabile pentru pornit la pețit, logodit, încredințare și cununie erau joia și duminica.

Miercurea este o reprezentare mitică văduvă și stingheră, deci nefastă pentru căsătorie, iar sâmbăta este ziua morților.

Din zicalele populare rezultă că marțea și vinerea sunt și ele potrivnice ceremoniilor nuptiale: „Toate pe dos și nunta marțea!”; „După ce nu erau tineri, se logodiră și vineri!” și altele.

Panteliile

Năprasnicele reprezentări meteorologice care pârjolesc și ard recoltele în luna lui Cuptor, surori cu Sântilie, celebrate în zilele de 13 și 27 iulie se numesc Panteliile.

Forța lor distrugătoare putea fi diminuată prin diferite interdicții de muncă, instituite cu 7 zile înainte și cu 7 zile după 20 iulie, ziua de celebrare a zeului focului, Sântilie.

Chiric șchiopul

Ziua nelucrătoare, aducătoare de foc, dedicată unei divinități populare, Chiric Șchiopul, a preluat numele și data de celebrare a Sfântului Mucenic Chiric (15 iulie) din calendarul ortodox.

Tradiția a fost consemnată la românii din valea Nistrului de Jos.

Ciurica

Ciurica este o năprasnică reprezentare mitică ce dădea dreptul femeilor să-și pedepsească bărbații în ziua ei de celebrare, 15 iulie.

În această zi se evitau loviturile de orice fel, certurile și neînțelegerile din familie pentru a nu avea parte de ele în cursul anului. Amintirea ei este păstrată de unele expresii populare: „Astâmpără-te că vine Ciurica!” sau „Stai cuminte! Capeți Ciurica!” adresate, ca amenințare cu bătaia, copiilor neastâmpărați (Muntenia, Oltenia).

Circovii de Vară

Circovii de Vară este o sărbătoare de trei zile la mijlocul lunii lui Cuptor (15-17 iulie sau 16-18 iulie) dedicată forțelor diavolești aducătoare de boli neuropsihice în casa oamenilor („luatul din Circovi” sau „lovitul din Circovi”), de grindină în holde, incendii în gospodărie, lupi și alte fiare sălbatice în turmele de vite.

În aceste zile se instituiau severe interdicții de muncă, singura activitate admisă fiind culegerea tulpinilor de pelin și peliniță pentru confecționarea măturilor.

Circovii de Vară indică miezul verii pastorale și împart, împreună cu Circovii de Iarnă (16-18 ianuarie), anul calendaristic în două anotimpuri egale: vara și iarna (Oltenia, Muntenia, Dobrogea).

Păliile

Ziua de 17 iulie este o sărbătoare respectată de femei pentru prevenirea incendiilor, frecvente în satul vechi românesc, cu case din lemn și acoperiș din paie (Țara Hațegului).

Zâna Neagră

„Demult, pământul acesta era locuit de zâne. Dar ele or pierit pe rând, odată cu credințele oamenilor. Care or mai fi rămas, se ascund prin văgăuni și locuri neumbrate. Dansează pe crestele munților neostenite până în zori, când teama de oameni le împrăștie.

Într-o noapte, în vârtejul dansului, o zână o căzut într-o gură de mină. Suratele, văzându-i lipsa, au socotit-o moartă, au bocit-o și apoi au uitat-o. Dar, zâna n-a murit. A găsit-o un miner care i-a spus:

— Te-aș duce acasă, dar ești prea frumoasă pentru coliba mea sărăcăcioasă. Ce să mă fac cu tine?

Îi dete Dracul un gând: s-o mânjească cu cărbune, să n-o recunoască nimeni, și s-o scoată la lumina zilei. Zâna s-o învoit. După ieșirea din mină o întrebă:

— Acum unde să te duc?

— Așteaptă până când ziua face cruce cu noaptea și du-mă la suratele mele.

Când au ajuns sus, pe crestele munților, minerul a lăsat-o singură să-și aștepte suratele.

Dar zânele, care n-au recunoscut-o, au omorât-o cu pietre și cu bolovani. Abia după aceea și-au dat seama că e surata lor. A fost atunci mare jale pentru zâne. Au plâns-o zile și nopți la rând apoi s-au hotărât s-o îngroape. Au dus-o la Jiu s-o spele de cărbune. De atunci o tăt spală și plâng”.

Moșii de Sântilie

Ofrandele pentru morți reprezentând fructe, covrigi, mâncăruri preparate și însoțite de lumânări aprinse date în ajunul sau în ziua de Sântilie, zeu al focului și soarelui în Panteonul românesc, se numesc Moșii de Sântilie.

Se crede că în această zi sufletele morților, în special sufletele copiilor, s-ar întoarce acasă pentru a fi ospătate de cei vii. Familia care avea de pomenit copii morți chema acasă fetițe și băieți unde li se scutura un măr ale căror fructe nu au fost încă gustate în acel an, curăță mormintele din cimitir, împarte vase de lut pline cu mâncare sau cu apă.

Sântilie

Zeul focului și Soarelui din Panteonul românesc, identificat cu Helios din mitologia Greacă și cu Gebeleisis din mitologia geto-dacă, a preluat numele și data de celebrare (20 iulie) ale Sfântului Prooroc Ilie.

Sântilie este, în calendarul popular, miezul verii pastorale, când pe munți se organizau vestitele Nedei și Sântilii. În această perioadă ciobanii separau berbecii de oi, „mițuiau” miei, efectuau observații astronomice și meteorologice.

Ca divinitate solară și meteorologică, Sântilie provoacă incendiile în verile toride, produce tunetele, fulgerele și trăsnetele în timpul furtunilor, leagă și dezleagă ploile, hotărăște unde și când să dea grindina.

Ca personaj profan, Sântilie este un om obișnuit: soldat, vânător, agricultor, crescător de animale, negustor de vite. Fiind ispitit și înșelat de Drac, Sântilie își omoară unul s-au mai mulți membrii ai familiei (tată, mamă, fiu, fiică sau soră). Păcatele sunt ispășite în diferite moduri: stă închis 40 de ani într-un beci sau bordei; cară apă cu gura, mergând în genunchi, pentru a uda un lemn putred; adună lemne din pădure 9 ani pentru a clădi un rug imens în care se aruncă și arde de viu; păzește o turmă de oi în vârf de munte, etc.

Dumnezeu îl iartă, îl trece printre sfinți și îl înalță la cer într-o trăsură cu roți de foc la care sunt înhămați doi sau patru cai albi înaripați. Acolo, pe cer, aleargă printre nori, tună (durduie, duduie, huruie, bubuie), fulgeră și trăsnește dracii cu biciul de foc. Speriați, dracii se ascund pe Pământ: prin pomi, pe sub streșina caselor, în turlele bisericilor și chiar în corpurile unor animale, în special câini și pisici. Dorind să nu-i scape nici unul, Sântilie trăsnește și arborii, oamenii, vitele, casele, bisericile în care s-au ascuns dracii.

În tinerețe Sântilie ar fi tunat și ar fi trăsmit atât de puternic încât plesnea copilul în pântecul mamei și vițelul în burta vacii. Pentru a nu distruge lumea, dar nici să stârpească sămânța dracilor, Dumnezeu sau Maica Precesta l-a lăsat ciung de mâna dreaptă, l-a ologit, luându-i piciorul drept, l-a asurzit sau i-a scos un ochi. El continuă, însă, să alunge și să omoare dracii, alergându-i cu trăsura și lovindu-i cu biciul de foc ținut în mana stângă.

Simbolurile prin care Sântilie se definește ca un autentic zeu solar sunt ușor de recunoscut: trăsura cu roțile de foc și caii înaripați; biciul și săgețile de foc, tunetele, trăsnetele și fulgerele cu care luminează cerul înnorat; subordonarea și ierarhizarea divinităților aducătoare de arșiță și foc în luna lui Cuptor multe din acestea fiindu-i surori (Pârliile, Panteliile), frați (Ilie Palie, Pantelimon), sau simpli vizitii la carul lui ceresc (Foca). Conform escatologiei populare, moartea lui Sântilie, singurul sfânt cu trup și suflet, va aduce urgia apocalipsului: dracul va reuși, în final, să-i taie capul, iar din sângele scurs s-ar aprinde Pământul care va arde 9 stânjani în adâncime.

După purificarea prin foc a Pământului, va apărea o nouă generație de oameni, mai mici decât cei de astăzi, asemănători cu Blajinii care ar fi trăit înaintea Uriașilor. Dintr-o imensă movilă funerară ar ieși apoi sufletele tuturor morților sub formă de oi și capre: oile l-ar urma pe Dumnezeu în Rai, caprele pe drac în Iad.

Sântilie, zeu al Soarelui și focului, este atestat, prin numeroase tradiții, la românii de pretutindeni, în special în mediile pastorale.

Pârliile

Pârliile sunt trei divinități feminine, surori cu zeul focului, Sântilie, care distrug (pârlesc) recoltele oamenilor care nu le țin zilele lor de prăznuire: 20-22 iulie (Banat).

Foca

Reprezentarea mitică a Panteonului românesc care pedepsește cu foc, arșiță solară și grindină oamenii care nu-i respectă ziua de celebrare (23 iulie) se numește Foca.

Sfântul Mucenic Foca, personaj real care a trăit în timpul împăratului Dioclețian, când era respectat și ca patron al corăbierilor, a devenit la români, prin simpla schimbare de sens a numelui, o zeităte aducătoare de mari primejdii, în primul rând de incendii (Moldova, Dobrogea).

Opârlia

Reprezentare mitică a Panteonului românesc care provoacă incendii și arsuri pe corp dacă nu i se prăznuiește ziua (23 iulie). În Moldova și Dobrogea Opârliia se numea Foca.

Obiceiul prenupțial din ziua de Sântilie, miezul verii pastorale, când feciorii ciobani, coborâți de la stâne, își „băgau drăguțele în joc” se numește Hora Sântiliei.

În zonele pastorale fetele câștigau statut de „fete mari” și puteau fi pețite în vederea căsătoriei numai după trecerea acestui prag. Fetele așteptau cu neliniște Hora Sântiliei întrucât cele neintrate acum în joc aveau să aștepte importantul eveniment încă un an.

Cu o zi înainte de Hora Sântiliei ciobanii făceau cadou drăguțelor câte o furcă de tors crestată cu dorul aprins în singurătatea și liniștea munților (Zăbala, jud. Covasna) sau câte o cocuță de caș modelată în tipar de caș (Voinești, jud. Covasna), simboluri ale afecțiunii și intențiilor de căsătorie.

Racul

Racul, unul dintre motivele ornamentale străvechi desenat pe oul de Paște, reprezintă constelația cu același nume, cunoscută și folosită de oameni pentru orientare pe timpul nopții (Muntenia).

Rarița

Rarița este denumirea populară dată unui grup variabil de stele din constelația agrară Orion. Răsăritul Rariței indică, pe timp de vară, începutul dimineții (Moldova, Muntenia, sudul Transilvaniei).

Pintilie călătorul

Divinitatea Panteonului românesc celebrată în ziua de 27 iulie, Pintilie Călătorul sau Pantelimon, este un important hotar în scurgerea timpului calendaristic.

După unele tradiții, la Pintilie Călătorul se sfârșește vara și începe toamna: păsările, în special berzele sau cocostârcii, se cârduesc pregătindu-se pentru plecare în țările calde, se întoarce crugul cerului spre toamnă și iarnă, cerbul iese din râu vestind răcirea apei etc. (Moldova).

În sâmbăta dinaintea acestei zile se făceau praznice pentru morți (Bucovina), iar la Câmpulung Muscel se încheia vestitul Bâlcii de Sântilie cu obiceiul numit Nunta sau împerecherea Rudarilor.

Împerecherea rudarilor

Ultima zi a Bâlcii de Sântilie de la Câmpulung Muscel, numită Pantelimon sau împerecherea Rudarilor este dedicată, în exclusivitate, rudarilor din satele și cătunele de rudari de pe laturile de nord și de sud ale Carpaților Meridionali (judetele: Argeș, Dâmbovița, Vâlcea, Brașov și Sibiu) care soseau aici, în număr mare, pentru a face cunoștință și a se căsători.

Ceremonialul se compune din mai multe secvențe: sosirea rudarilor în seara sau în dimineața zilei de 27 iulie; gătitul fetelor candidate la căsătorie prin îmbrăcarea lor în costume populare românești; cunoașterea și distracția tinerilor în cursul zilei de 27 iulie; „împerecherea” (căsătoria) tinerilor care se fac nevăzuți în noaptea de 27/28 iulie; consfințirea colectivă a căsătoriilor de către obștea lărgită a rudarilor pe platoul pieței din centrul vechi al orașului Câmpulung unde se joacă în special brâul după fluier. Acum, în dimineața zilei de 28 iulie, participanții la târg văd cine cu cine s-a legat.

Cu acest prilej se rezolvau și divorțurile: soții plecau, în noaptea de Pantelimon, în compania altor parteneri. În condițiile speciale în care au trăit rudarii de-a lungul Evului Mediu, grupuri izolate, organizate pe familii și neamuri, care se ocupau cu extragerea aurului prin spălarea nisipului aurifer și apoi cu confecționarea produselor specifice din lemn, obiceiul reglementa selecția maritală, evitând căsătoriile incestuoase.

În anii '70, când a fost atestat obiceiul în forma descrisă, căsătoriile oficiale, la primărie, și religioase, la biserică, aveau mai puțină importanță ca împerecherea Rudarilor. Deși fetele și familiile lor și-ar fi dorit căsătorii oficiale, care reglementează soarta viitorilor copii, se supuneau încă unei legi nescrise.

Zână

Caloianul, păpușa confecționată din lut, cârpe, crenguțe de pom îmbrăcată în hăinuțe din cârpe, substituit al solului inițiat de ceata feminină pentru a fi trimis, pe apă sau pe sub pământ (înhumat sau „dat” pe apă), la divinitatea adorată să dezlege ploile este numită Zână (Dorohoi), Mama Ploii (Oltenia), Maica Călătoare și altele.

Seara

Seara este timpul scurs între lăsatul întunericii și culcatul oamenilor la sate.

Primele stele și constelații care răsar seara (Găinușa, Luceafărul de Seară, Steaua Ciobanului și altele) erau orologii importante pentru aprecierea și măsurarea timpului nocturn.

Tatăl Soarelui

Păpușa Caloianului confecționată din lut, substitut al solului inițiat de ceata feminină pentru a fi trimis, printr-un rit funerar (înhumare sau „dat” pe apă) la divinitatea adorată să „lege” sau să oprească ploile de lungă durată se numește Tatăl Soarelui (Dolj, Gorj, Mehedinți).

Ursul Mare

Ursul Mare este denumirea populară a constelației Ursa Mare.

Cele patru stele așezate în trapez alcătuiesc corpul, iar stelele în linie dreaptă formează gâtul și capul ursului. Pe timp de vară, Ursul Mare indică miezul nopții (Olt).

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII AUGUST

Gustar

A șasea lună în calendarul roman cu început de an la întâi martie și a opta în calendarele gregorian și iulian cu început de an la 1 ianuarie, este dedicată, încă din anul 8 î. Hr., împăratului ce-i poartă numele, Augustus. În graiul popular luna august are mai multe denumiri zonale: Augustru, Mâselar, Gustar, Secerar.

Fiind o perioadă a anului încărcată cu activități economice care se cereau împlinite la timp și cu mare rapiditate, luna august are puține sărbători populare: Ziua Ursului, Macavei, Sântămăria Mare, Probejenie sau Schimbarea la Față, Sântion de Toamnă.

Macavei

Sărbătoarea cu dată fixă – 1 august – închinată unui personaj creștin, Sfântul Mucenic Macobei, care ar fi fost prins și ars de păgâni într-un cuptor încins de flăcări, este numit de popor Macovei.

În ziua de Macavei oamenii stropeau cu agheasmă grădinile și livezile, sfințeau la biserică spice de grâu pe care le scuturau în podul palmelor și amestecau boabele obținute cu sâmbânța ce urma a fi semănată, scoteau ultima miere de la stupii de albine (știubeie, coșnițe), foarte căutată în practicile de medicină populară, culegeau diferite plante de leac și altele (Oltenia).

Împuiatul urșilor

Moș Marin, personificare a ursului, substituit al unui important zeu al Panteonului românesc, este sărbătorit în mai multe zile de peste an: Macavei (1 august), Martinii de Toamnă (12-14 noiembrie), Martinii de Iarnă (1-3 februarie), Ziua Ursului (2 februarie) și Sâmbăta Ursului (o săptămână înainte de Moșii de Florii).

La latitudinea geografică a României urșii se împerechează la sfârșitul verii și începutul toamnei, perioadă când aduc pagube însemnate turmelor de oi, livezilor și prisăcilor. Ziua dedicată acestui eveniment în calendarul popular este 1 august și se numește Macaveiul sau Împuiatul Urșilor.

După o perioadă de gestație de aproximativ 7-8 luni, ursoaica fată, în condiții grele, la începutul lunii februarie, în perioada numită de popor Martinii de Iarnă (1-3 februarie).

În tradiția românească, Moș Martin este mai degrabă folositor decât dăunător omului: influențează în bine Ursitoarele la nașterea copilului; pruncii unși cu untură de urs de către moașe cresc voinici și sănătoși; copilul bolnav de „sperietoare” este vindecat dacă se afumă cu păr de urs; bărbații „călcați de urs” primăvara nu-i mai doare spatele peste vară; sufletele oamenilor morți erau întâmpinate, în nopțile de priveghi, de fantastice spirite ascunse sub măștile de urs etc. Adesea, dinții lui „moș Martin” se purtau ca talisman.

Conform legendelor populare, Moș Martin ar fi fost, în vremuri imemorabile, un om obișnuit: morar sau păstor în satul său. În unele povești, deși este prezentat ca animal, are sentimente și preocupări umane: iubește o femeie pe care o fură și o duce la casa lui din pădure, este inteligent, își construiește adăpost pentru iarnă (bârlogul), prevestește vremea friguroasă sau călduroasă etc.

Un singur lucru nu știe să facă: focul.

Postul Sântămăriei

Excluderea din alimentația cotidiană a cărnii, ouălor, laptelui și produselor lactate între Macavei (1 august) și Sântămăria Mare (15 august) este cunoscut sub numele de Postul Sântămăriei.

La Probejenie (6 august), cea mai însemnată sărbătoare din timpul postului, este dezlegare de pește.

Datorită abundenței fructelor, legumelor și zarzavaturilor de la sfârșitul verii și începutul toamnei postul Sântămăriei este ușor suportat în comparație cu alte posturi de peste an, în special cu Postul Paștelui, din care se spune că ar fi fost „rupt”.

Postul negru

Suprimarea totală a alimentației timp de 7 zile, câte o zi din 7 săptămâni, pentru dovedirea și pedepsirea răufăcătorilor (hoți, tâlhari) poartă denumirea de „post negru”.

Persoana care ține postul negru, de obicei o femeie iertată, se claustra într-o cameră întunecoasă, petrecea timpul în deplină curățenie trupească și sufletească (Moldova de Nord, Bucovina).

Adesea, acest post sever se ținea în zilele de vineri și miercuri pentru sănătatea și prosperitatea familiei (Muntenia, Oltenia).

Odoleanul – leac împotriva zmeilor

Odoleanul (*Valeriana officinalis* L.) este o plantă din familia Valerianaceae cu puteri miraculoase care asigura, alături de usturoi, pelin, avrămească, cărstenească și alte plante, protecție magică împotriva ielelor, strigoilor, zmeilor.

Planta era invocată, precum o divinitate, să aducă dragoste fetelor și noroc nevestelor. Copilele din Munții Apuseni se scăldau, înainte de a pleca la joc, ospete sau la sălașele din hotarul satului, în lăutori de odolean, leuștean și iarbă neagră pentru a nu fi furate de zmei.

Planta are dese utilizări în medicina populară, mai ales pentru tratarea bolilor neoropsihice și cardiace.

Moșii Schimbării la Față

Ofrandele date pentru morți la Probejenie (6 august) constând din struguri, must și faguri de albine se numesc Moșii Scinibării la Față.

Boabele de struguri desprinse de pe ciorchine și sfințite la biserică se numesc, în unele zone etnografice (Tutova), „colivă de struguri”. Gustatul primei boabe de strugure se făcea după un ritual din care nu lipsea formula de consacrare pronunțată cu voce tare: „Boabă nouă în gură veche!” (Moldova și Bucovina).

De la obiceiul gustării rituale a strugurilor și a altor poame la Moșii Schimbării la Față, luna August a primit, local, și numele de Gustar (Muntenia centrală și Oltenia de vest).

Schimbarea la Față

Sărbătoarea cu dată fixă din data de 6 august, Probejenia sau Schimbarea la Față din calendarul ortodox, reprezenta, în calendarul popular, hotarul între vară și toamnă.

La Probejenie, când frunza codrului își schimbă culoarea, iarba încetează să crească, apele se răcesc și sunt „spurcate” de cerb, șerpii și alte viețuitoare (șopârle, salamandre, insecte) se retrag pentru iernat în ascunzișuri, și începe călătoria berzelor, stârcilor și altor păsări migratoare.

Din această zi omului îi era interzis să se mai scalde în apa râului și să omoare, conform obiceiului, șarpele care îi iese în cale. În schimb, la Probejenie era dezlegare de pește (sărbătoarea este plasată în interiorul Postului Sântămăriei) și de struguri.

În această zi sunt recoltate multe plante și fructe de leac: avrămeasa, împărăteasa, leușteanul, usturoiul de samulastră, florile de mușețel și de tigvă, alunele, crenguțele încărcate cu prune etc.

Ca la orice hotar calendaristic, apar practici de pomenire a morților (Moșii Schimbării la Față), se efectuau observații și pronosticuri astronomice etc. (Muntenia, Oltenia, Moldova, Bucovina).

Scăldatul în râu

Oamenii se puteau scălda în apa râurilor și lacurilor într-o perioadă de timp bine precizată în calendarul popular: era deschisă de Sângiorz (23 aprilie) și închisă de Schimbarea la Față sau Probejenie (6 august).

În acest interval, lung de 105 zile, femeile spălau rufe și lâna oilor la râu. Tradiția spune că la Probejenie, când apele curgătoare încep să se răcească fiind „spurcate de cerb”, ursul încetează și el să se mai scalde, cum îi e obiceiul, în scăldătoare (Moldova, Muntenia, Oltenia, Banat).

Purtatul căciulii

Obiceiul vestimentar care obliga bărbatul să poarte căciulă între Sântămărie (15 august) și Sângiorz (23 aprilie) și pălăria între Sângiorz și Sântămărie era respectat pretutindeni în România.

Cei care uitau să-și schimbe căciula cu pălăria la Sântămărie erau atenționați prin zicala populară:

„A venit Sântămărie,
„Te-ai pișat în pălărie!”.

Între Sântămării

Perioada secetoasă a anului, favorabilă semănatului grâului, secarei și orzului, cuprinsă între Sântămăria Mare (15 august) și Sântămăria Mică (8 septembrie) este numită în calendarul popular Între Sântămării.

După eșecuri și reușite îndelung repetate, românii au descoperit perioadele cele mai favorabile semănatului păioaselor pe care le-au transmis apoi din generație în generație prin zicala:

„Grâul să-l semeni toamna în praf și primăvara în noroi!” ceea ce înseamnă, în condițiile climaterice ale României, că semănatul grâului de toamnă trebuie efectuat Între Sântămării, perioadă lipsită de precipitații, iar al grâului de primăvară în luna martie, în mustul zăpezii.

Mama dracului

Românii, în special oltenii din Vâlcea, cred că Mama Dracului ar fi născut tutunul și obiceiul fumatului.

Aceasta ar semăna cu o babă, bătrână cât lumea, neagră și urâtă ca întunericul Iadului, cu coarne în cap ca rășchitoarele, cu nasul lung și încârligat, cu ochii umflați ca de capră înecată, cu colți în gură ca ai mistrețului, cu gheare ca secerele, cu coadă ca de vită, lungă și îmbârligată, c-o lulea sau pipă mare între dinți.

Și, peste toate acestea, pe nas îi ies flăcări și fum negru iar din gură duhoare de tutun.

Mama Gaia

Gaia este zeița morții în ipostaza păsării de pradă care ia sufletul la moartea omului. În textele de Zori, cântate la înmormântările oamenilor din unele sate din Oltenia, Banat și sudul Transilvaniei, Zeița Morții este, de cele mai multe ori, o pasăre de pradă, de zi sau de noapte: corboanca, gaia, bufnița, vulturul.

Prototipul ei este pasărea migratoare care urmărește neîncetat omul, dându-i rotocoale deasupra capului, numită Gaia.

În Evul Mediu, ea a fost supranumită Pasărea Turcului întrucât turcii în expedițiile lor de jaf prin Țările Române descopereau ascunzișurile băjenarilor din păduri observând zborul pe cer al găii, pasăre cunoscută de la ei de acasă, unde ierneză. Expresiile populare: „a da de Gaia” sinonimă cu „a da de Dracu”, sau „vezi că te ia Gaia”, sperietoare pentru copiii neascultători, sunt cunoscute astăzi în toate zonele etnografice românești.

Gaia este o pasăre răpitoare de zi care face parte, alături de vulturi, acvile, ulii, șoimi, din ordinul Falconiformes, spre deosebire de buha mare, cucuveaua, bufnița, striga care sunt răpitoare de noapte, grupate în ordinul Strigiformes. Are statură robustă și aerodinamică, gheare ascuțite și tăioase la cele patru degete, de unde și sintagma ghearele morții, cioc puțin curbat și turtit lateral, penaj colorat care variază cu vârsta. Simțul său cel mai dezvoltat este văzul. În România sunt cunoscute trei specii, din care numai două prezintă importanță deosebită pentru pasărea care avea să devină personificare a Zeiței Morții: Gaia roșie (*Milvus milvus*), cu penaj roșcat, pictat cu brun, și cu coadă scobită care cuibărește în pădurile carpatice iar toamna se îndreaptă spre iernare în sud-estul Europei, Turcia, Africa de nord-est (în iernile blânde unele exemplare rămân pe meleagurile de vârat); Gaia brună (*Milvus migrans*), cu penaj brun, roșcat pe piept și cu coada mai puțin scobită ca a găii roșii care cuibărește în copacii din pădurile mai joase și migrează toamna în Asia de sud-vest și Africa Centrală.

Gaia a îndeplinit criteriile de bază după care oamenii culturilor preistorice și-au ales, din lumea largă a viețuitoarelor, zeii: este misterioasă atât prin apariția și dispariția neașteptată din peisajul cotidian, datorită migrației, cât și prin ascensiunile ce le face în zbor până dispare în înaltul cerului. Întrucât comportamentul de reproducere al păsărilor, inclusiv rutele de migrație generate de acesta, este extrem de stabil în timp, zonele de cuibărit ale găii din ținuturile central și sud-est europene trebuie să fi rămas aceleași de-a lungul mileniilor; dintre răpitoare, gaia este cea mai frumoasă și mai plăcută pasăre, aleasă de altfel ca model de Brâncuși pentru Măiestrele sale; Gaia prevestește și astăzi, așa cum făcea și cu milenii în urmă, ploaia și, împreună cu aceasta, rodul și fertilitatea, în verile secetoase și zilele caniculare; este puternică, invincibilă; și-a impus numele prin propriul ei glas: ga! ga!, când anunță ploaia în zilele caniculare ale verii. Este puțin probabil ca oamenii să o fi numit vreodată altfel decât se recomandă ea însăși – gaia!

Credințe despre alungarea grindinii

„În Ostrița (Bucovina) era un om care știa întoarce din cale piatra (grindina). Se lega peste trup în cruciș cu lemn de clocotici, lua în mână o vargă (nuia) tot de clocotici și oprea la hotarul satului piatra care lua chip de bou. Aceasta îl ruga:

— Dă-mi drumul că plesnesc!

Pentru că n-o slobozea, boul de piatră pornea peste păduri, peste ape, acolo unde o trimitea el.

Dacă n-ar fi avut varga ceea de clocotici în mână, nu l-ar mai fi întrebat, ar fi bătut piatra”.

„În cer sunt grămezi, grămezi, de piatră (gheață); o strâng dracii și o fac în chip de cal, de bou sau de alt animal și pornesc călare pe ele s-o arunce asupra oamenilor, să-iucidă sau să le strice holdele. Sunt oameni care știu s-o întorcă de la hotar. Când piatra are formă de cal, le e mai ușor de întors, greu le e când e bou pentru că dă cu coarnele să-i împungă. Piatra berbec, cal, porc nu e așa de rea ca buhaiul (taurul). Dracii tot timpul sfarmă gheață și fac piatră; dacă nu s-ar teme de Dumnezeu, ar turna-o toată deodată.”

Maica Domnului

Maica Domnului, identificată în Panteonul românesc cu Sântămăria Mare (15 august), cu Sântămăria Mică (8 septembrie) și cu Maica Precesta are trăsăturile Marii Zeițe neolitice și este invocată în momentele de grea cumpănă.

În calendarul creștin Maica Domnului este sinonimă cu Fecioara Măria. Ziua de celebrare a Fecioarei Măria a fost suprapusă de creștini peste o zeiță anterioară, sărbătorită la echinocțiul de toamnă. Moartea și renașterea zeiței păgâne uzurpate: pe 15 august a fost fixată Adormirea (moartea) Fecioarei Măria iar pe 8 septembrie Nașterea Fecioarei Măria. Sărbătorile Maicii Domnului (Sântămăria Mare și Sântămăria Mică) împreună cu Simion Stâlpnicul (1 septembrie) și Ziua Crucii (14 septembrie) formează scenariul ritual de înnoire a timpului la Anul Nou Biblic celebrat în preajma echinocțiului de toamnă: moartea divinității adorate (Sântămăria Mare) urmată de renașterea ei (Sântămăria Mică).

În practicile magice, Maica Domnului este invocată de fete să se mărite, de femei să nască ușor, de mame să aibă copiii sănătoși, de descântătoare să vindece bolile etc. În basme ajută eroinele să iasă din impas, dar le pedepsește cu asprime când încalcă interdicțiile impuse de ea, vindecă boli grele, redă vederea fiicei orbite de mama vitregă, înzestrează fecioara vrednică și ascultătoare și o căsătorește cu fiul de împărat etc. În unele tradiții, Maica Domnului, identificată cu astrul nopții – Luna, sau cu Pământul, se roagă de Dumnezeu să nu prăpădească lumea și să nu izgonească vânturile cu avantajele care le aduc acestea oamenilor.

Maica Domnului ar fi fost născută miraculos, după ce mama sa a mirosit o floare sau a sărutat o frunză de păr. După o altă legendă, ea a fost născută din „durere de inimă”, întrucât mama ei avea numai șapte ani iar tatăl său șaptezeci și șapte de ani. Pruncul său, Iisus, conceput, de asemenea, miraculos, din sărutul unei icoane găsite într-o fântână, este născut în grajdul Moșului Crăciun, zeu patern, la vârsta senectuții care, prin tot ceea ce face, se opune venirii Fiului pe lume (o izgonește sau îi îngăduie să nască numai în grajdul vitelor, taie mâinile soției sale, numită Crăciunoaia sau Iova, pentru că i-a moșit Pruncul).

Maica Domnului binecuvântează boii, vacile, oile și porcii pentru că au încălzit-o și hrănit-o în timpul nașterii, rândunicile pentru că i-au dat vestea că Iisus va învia, ciocârlanul șchiop pentru că l-a văzut pe Mântuitor răstignit și a fost el însuși lovit cu o piatră. În schimb, calul este blestemat că a ronțait și tropăit în timpul nașterii sau că a mâncat fânul în care a fost ascuns Iisus, păianjânul pentru că a întrecut-o la tors, feciorul agresiv, numit Năvalnicul, a fost transformat în buruiană folosită în fermecele de dragoste, lemnarul că i-a făcut lui Iisus cruce grea etc.

Ariețul

Ariețul este o sărbătoare pastorală în cursul lunii august prăznuită într-o zi după coborârea oilor de la stână, când proprietarii își aleg oile din turmă, primesc brânza care li se cuvine, plătesc ciobanii și încheie socotelile cu baciul.

Ariețul se încheie cu o mare petrecere la care participă, cu mâncare și băutură, toți proprietarii de oi (Mehedinți). În alte zone pastorale ale României, Ariețul se numește Alesul, Răscolul Oilor și se ține la alte date calendaristice.

Dansul paparudei

Dansul zeiței pluviometrice în zilele caniculare ale verii, Paparuda, substituită de o fetiță îmbrăcată în vegetație, de obicei în frunze de bozii, se caracterizează prin mișcări coregrafice lente, desfășurate după o melodie cântată din gură de alaiul său divin sau din cimpoi sau vioară de către lăutari, în ritmul tobelor, bătutului din palme și pocnitului din degete.

În timpul dansului său ritual, Paparuda sare, se învâрте pe loc, se scutură de apă stropind persoanele care o însoțesc, bate din palme și pocnește din degete în timp ce alaiul său, care o udă cu apă, o invocă să dezlege ploile:

„Paparudă, rudă,

Vino de ne udă,
Cu găleata, leata,
Udă toată ceata!”

„Papalugă, lugă,
Sări în sus și udă!”

„Ploaie, Doamne, ploaie
Să curgă șiroaie!”

„Adă, Doamne, ploaie
Pământul să se înmoaie!”

Spiritele pădurii

Spiritele pădurii sunt reprezentări mitice care ar sălășlui în copaci și în planta numită Muma Pădurii (*Lathraea squamaria* L.) sau iau înfățișare de animal (iapă, bivoliță, vacă) și de om înfricoșător (Mama Pădurii, Fata Pădurii, Moșul Codrului, Omul Pădurii, Pădureana, Ciuma Pădurii).

Ele pot fi întâlnite noaptea, pe Lună Plină, în păduri și tufișuri, pe câmpii și răscruci de drumuri când pedepsesc (sperie, iau glasul, ologesc) femeile care torc în ziua de marți, bărbații care fluieră sau cântă prin pădure și trezesc copiii Mumei Pădurii, tăietorii de lemne care nu respectă regulile pădurii, pe cei care culeg fructele de pădure (mere și pere sălbatice, alune) în ziua de Probejenie.

Spiritele pădurii, patronate de o Zeiță Mumă, numită Mama Pădurii, alcătuiesc un adevărat panteon al strălucitei civilizații a lemnului atestată de etnologi în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Muma și Fata pădurii

Cele mai temute spirite ale pădurii sunt Muma și Fata Pădurii, femei înalte cât casa sau căpița de fân, acoperite din cap până în picioare cu păr lung și îmbrăcate în scoartă sau mușchi de copaci. Ele pot fi auzite jelindu-se, horcăind sau vâjâind printre copaci.

Fata Pădurii amăgește feciorii, luând înfățișarea iubitei lor, sau de zână, jumătate fată frumoasă și jumătate pește sau animal, îi răpește, uneori le fac copii, și apoi îi lasă rătăciți prin pădure. Bărbații îi pot lua puterea și să afle de la ea mari secrete dacă reușesc s-o încingă cu brăcinarul sau cureaua pantalonilor.

Muma Pădurii este, în schimb, bătrână și necăjită, mai ales atunci când i se taie copiii, copacii pădurii. Ea este stăpână peste tot ce crește și trăiește în pădure, are copii urâți și plângăcioși, motiv pentru care încearcă prin diferite mijloace să și-i schimbe cu copiii femeilor din sate. Atât Mama, cât și Fata Pădurii îmbolnăvesc nou-născuții de sperietoare și le fură somnul dacă mamele lor le lasă scutecele pe culme, la uscat, pe timpul nopții, îi scaldă sau le aruncă scaldă după apusul soarelui etc. Muma și Fata Pădurii, cele mai cunoscute reprezentări mitice ale Panteonului românesc, apar în toate genurile creației populare (legende, basme, credințe, zicale și proverbe etc).

Hora

Dans maiestuos, cu ținută dreaptă a bustului participanților prinși de mâini în cerc, simbol al perfecțiunii, cu funcție rituală în obiceiurile din ciclul calendaristic (Perinița, Hora Junilor, Hora Călușului etc.) și din ciclul familial (Nuneasca, Hora Miresei, Hora dată de pomană, Hora Mortului), festivă (Hora Unirii) și distractivă (hora jucată la petreceri, duminica și la sărbătorile de peste an).

Este un dans domol, al liniștii sufletești care contrastează cu alte dansuri românești caracterizate prin mișcări repezi (Brâul, Sârba), adesea vijelioase (Ciuleandra, unele jocuri călușărești). Hora, deși poartă nume variate și are numeroase variante locale și zonale, este, din punct de vedere coregrafic, un dans inconfundabil. Ca vechime, el a fost atestat în spațiul carpatic cu peste 5 000 de ani în urmă: pe un suport de vas, numit Hora de la Frumușica, descoperit de arheologi în așezarea cucuteniană de pe teritoriul comunei Bodești (jud. Neamț), sunt modelate în lut siluete antropomorfe prinse în lanțul horei în mișcare.

Solomonarii

Solomonarii sunt oameni care ar avea știința de a conduce norii încărcăți cu grindină pe unde doresc.

Ei „au școală unde învață”.

„... au o carte de citit de fac ce știu ei. Învață în orașul sau cetatea Babariului”.

„Solomonarii sunt oamenii lui Dumnezeu și numai unul din șapte iese solomonar; ei dau piatră ca să pedepsească pe cei care nu țin sărbătorile, sau pe cei care au greșit cu ceva înaintea lui Dumnezeu. Piatra se face din coada balaurului. Încotro dă balaurul cu coada, într-acolo bate și piatra. De aceea, oricât de călduroasă ar fi vara, balaurul tot rece rămâne; în fântâna unde nu este șarpe și broască apa nu e rece vara. Solomonarul merge cu balaurul spre răsărit și acolo, în țările acele, îl vinde câte o bucățiță pe care oamenii o țin în fereastră ca să fie mai răcoare, că pe acolo e tare cald” (Munții Apuseni).

Murgilă, Miazănoapte și Zorilă

Despre cei trei purtători ai conacelor, Murgilă sau De-cu-Seară, Miazănoapte și Zorilă sau De către-Ziuă se spune că ar fi frați, uriași înfricoșători, care ar putea pricinui multe răutăți oamenilor. Ei ar merge unul în spatele celuilalt de la răsărit la apus, așa cum merge și noaptea.

Dacă un voinic îndrăzneț se grăbește, Miazănoapte poate fi ajuns din urmă și folosit la ceea ce are el nevoie. Când unele nopți par mai lungi, înseamnă că Miazănoapte este oprit din drum pentru a fi pus la treabă de vreun voinic: „Un om lăsă cu limbă de moarte celor trei fii ai săi, să-i facă la mormânt un foc din 99 care de lemne și din 99 care de paie. După ce muri, fiii, negăsind foc nicăieri, au zărit flăcări pe un vârf de munte. Crâncu, cel mai mic dintre ei, porni repede într-acolo. În drum legă pe De-cu-Seară, apoi pe Miazănoapte și De-către-Ziuă. Când a ajuns la foc, cei șapte uriași care-l păzeau i-au promis că-i dau tăciuni aprinși dacă le va aduce fetele lui Verde-împărat. Crâncu, ajutat de De-cu-Seară, Miazănoapte și De-către-Ziuă, omoară uriașii, intră la fetele împăratului și ia inelul celei mici. După ce dezlegă pe De-cu-Seară, Miazănoapte și De-către-Ziuă” pentru a continua să măsoare timpul oamenilor, ia un tăciune și se întoarce de aprinse focul.

De-a Mama Gaia

Asemănător limbii vorbite, jocurile și folclorul copiilor sunt mari depozitare de relicve preistorice. Ipoteza este confirmată, printre altele, de jocul „De-a Gaia”, cu numeroasele lui variante și denumiri zonale (De-a Mama Gaia, De-a Baba Gaia, Gaia și Cloșca, De-a Puia Gaia).

Semnificația funerară a jocului se deslușește ușor din prezentarea sumară a acestuia:

După ce se alege doi copii mai voinici, aceștia își împart rolurile, unul de Gaie, unul de Cloșcă, și își alcătuiesc două cete egale ca număr. În timp ce copiii se țin cu mâinile de brâu celui din față. Gaia se așează pe pământ și sapă cu un băț o groapă (mormânt?!). Cloșca, apropiindu-se cu puii șirag intră în vorbă cu Gaia:

- Ce faci acolo?
- O groapă!
- Dar în groapă ce ai să faci?
- Un foc.
- Da cu focul ce ai să faci?
- Pun ceaunul (în unele variante ceaunul este înlocuit cu tigia).
- Da cu ceaunul ce ai să faci?
- Opăresc un pui de-al tău!

Gaia se ridică și îi dă Cloștii bățul cu care a săpat groapa. Cloșca, împreună cu puii săi, îl scuipe și îl aruncă cât mai departe. În vreme ce Gaia aleargă după băț, Cloșca cu șiragul său se învârte în jurul gropii și cântă De trei ori pe după groapă, croncănesc, cârâie și îi fac în necaz Găii. Încep apoi ostilitățile: Gaia încearcă să ia puii Cloștii și invers. Lupta, dusă cu înverșunare, este însoțită de frica nemăsurată a copiilor că vor ajunge în ghearele morții, ale Mamei Gaia. Când Gaia și Cloșca rămân fără pui, se iau la trântă, urmând ca învingătorul să se facă cloșcă în al doilea joc.

Hora călușului

Dansul cu care se încheie jocul călușarilor și în care se pot prinde și alte persoane este numit Hora Călușului sau Floricica. Mamele își dau copiii în brațele călușarilor pentru a-i juca și feri de boli și spiritele rele, fetele se prind lângă Mut în credința că se vor căsători, femeile și nevestele tinere că vor fi dragăstoase de-a lungul anului.

Hora junilor

Dansul ritual al junilor brașoveni în timpul căruia feciorii aruncă în sus buzduganul obiect cultic care imită, în formele vechi, phalusul cabalin, se numește Hora Junilor.

Junii, în ordinea vârstei și a funcției pe care o aveau în ceată, prinși de mână într-o horă neîncheiată, aruncă buzduganul drept în sus după un ritual solemn: vătaful își descoperă capul, lasă pălăria junelui de lângă el, merge în mijlocul cercului descris de hora junilor, aruncă în sus buzduganul și încearcă să-l prindă în căderea lui pe pământ, după care se prinde la capătul opus al horei. Aruncarea spre cer a buzduganului faliform este interpretată ca o fertilizare a Universului în preajma echinocțiului de primăvară. Actul ritual este repetat de ceilalți juni.

Hora cerbului

Dansul ritual al cetei de feciori care colindă cu masca cerbului la sărbătorile de Crăciun se numește Hora Cerbului. Hora este jucată după încheierea dansului executat de feciorul care îmbracă masca cerbului (Hunedoara).

Broasca și vrabia

Pe când Noe se afla în corabie, având cu sine câte o pereche din toate viețuitoarele pământului și când corabia sa oprit pe Muntele Ararat, văzând că apa a scăzut, a despiedicat și a dat drumul la toate animale.

Numai pe broască și pe vrabie a uitat să le despiedice.

Văzând că numai ele au rămas împiedicate, broasca s-a lățit pe mare iar vrabia s-a urcat deasupra. Așa au putut scăpa de la înec, căci apa nu scăzuse de tot. De atunci și până astăzi broasca și vrabia au rămas sărind împiedicate.

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII SEPTEMBRIE

Răpciune

Septembrie este luna a șaptea în calendarul roman cu început de an la 1 martie, luna a noua în calendarul iulian (Stilul vechi) și gregorian (Stilul nou) cu început de an la 1 ianuarie și luna întâi în calendarul biblic cu început de an la 1 septembrie.

În graiul popular luna Septembrie este cunoscută și sub numele de Răpciune, cu înțeles de răcire a timpului, așa cum indică și zicala:

„În luna Răpciuni
Cad copiii pe tăciuni!”

adică se strâng în jurul focului, și de Vinițel sau Vinimeriu, timpul culesului viței de vie și stoarcerii strugurilor pentru vin. Calendarul popular cuprinde sărbători specifice schimbării anotimpurilor (toamna cu iarna) la echinocțiul de toamnă precum și străngerii roadelor de pe câmp, din vii, grădini, livezi și semănaturilor de toamnă: Simion Stâlplnicul, Anul Nou Biblic, Ciuda lui Arhanghel, Sântămărie Mică, Ziua Crucii, Cârstovul Viilor, Ziua Șarpelui, Teclele, Berbecari, Începutul Verii lui Mioi.

Anul nou biblic

Ziua de 1 septembrie este un străvechi început de an de unde se numărau anii de la presupusa „Facere a Lumii” (anul 5508 î.Hr.). Calendarul a fost utilizat până în secolul al XVIII-lea de Biserica ortodoxă română și cancelaria domnească pentru datarea actelor și documentelor. Pentru transformarea anilor „biblicii” în ani „creștini”, cercetătorii scad, din totalitatea unei date consemnate până în secolul al XVIII-lea, 5508 ani, dacă evenimentul s-a petrecut între 1 ianuarie și 31 august, și 5509 ani, dacă evenimentul a avut loc între 1 septembrie și 31 decembrie. Spre deosebire de Anul Nou oficial (1 ianuarie), Anul Nou agrar (9 martie), Anul Nou pastoral (23 aprilie), Anul Nou viticol (2 februarie), Paștele etc., Anul Nou biblic este reprezentat în calendarul popular de obiceiuri și credințe nesemnificative.

Simeon Stâlplnicul

Divinitatea Panteonului românesc care a preluat numele Cuviosului Simeon Stâlplnicul din calendarul ortodox este celebrată la 1 septembrie, ziua Anului Nou biblic.

Conform tradițiilor populare, Simeon Stâlplnicul ar sta într-un picior, pe un stâlp înalt, pentru a ține cu mâinile Cerul și Pământul să nu se prăbușească (Moldova, Bucovina, Oltenia), arși a opri vânturile să bată pentru a nu provoca molime (Bucovina).

Ziua cuprinde mai multe practici specifice Anului Nou: era favorabilă observațiilor și proorocirilor meteorologice și climatice; bătrânii apreciau dacă anul va fi secetos sau ploios, sărac sau îmbelșugat după stadiul de dezvoltare al larvelor unei insecte în așa-numitele „gogoși” sau „mere” care se dezvoltă pe fața inferioară a frunzelor de stejar. La Simion Stâlplnicul păsările, în special vrăbiile, „merg pe măsură”, „să-și facă boierescul”, adică să transporte cu ciocul grăunțele care li se cuvin din fiecare holdă la împărăteasa lor, unde se află cămărilor pentru iarnă.

Sfântul Simion și cocoșul

Conform unor tradiții, Simion Stâlplnicul ar ține vânturile într-un butoi pentru a le da drumul când crede el de cuviință.

Odată, supărat pe Dumnezeu care i-a luat unicul copil, a legat vânturile spunând: „Mi-ai luat tu copilul, n-am să mai dau nici eu vânt la lume!”.

Trimite Dumnezeu vorbă prin alți sfinți, dar răspunsul rămâne același: „Nu m-a ascultat pe mine când l-am rugat să nu-mi ia copilul, nu am să-l ascult nici eu!”. Pe pământ se înmulțiseră bolile, oamenii mureau pe capete „căci vântul e ca o scaldătoare, curăță totul”. Pentru a-l convinge să dea drumul vântului, Dumnezeu cere ajutor tuturor viețuitoarelor. Vine și rândul cocoșului să intervină pe lângă stăpânul vânturilor:

— De ce nu dai drumul vântului, Sfinte Simioane, căci uită-te ce rău e pe lume!

— Nu dau pentru că mi-a luat Dumnezeu copilul!

— Ce poznaș ești! Dar mie câți copii mi-a luat Dumnezeu? Ce-ar mai fi să mă necăjesc și eu ca dumneata? Mie nici nu-mi pasă; dacă moare unul, fac altul pe loc! și ia un pui și-i sucește gâtul.

Sfântul Simion se uită la cocoș, se luminează la față și îi răspunde:

— Ce bine zici, de nimeni n-am ascultat, dar pe tine am să te ascult.

Și a dat drumul la vânt. De șapte ani, cât a jălit el copilul, nu fusese vânt prin lume. De aceea când moare cineva se jelește șapte ani și apoi se uită. Dumnezeu, după ce i-a făcut cocoșul treaba asta, l-a chemat la dânsul și i-a spus:

— Pentru că mi-ai făcut un așa bine, îți dau voie să îți 40 de femei și prin sat să umbli”.

Și de atunci, spune tradiția, e cocoșul așa de voinic și de drag găinilor.

Nupțialitatea și calendaristica populară

În vremurile vechi calendarul popular ritma atât reproducția plantelor și animalelor, cât și natalitatea umană. Principiul fertilității era exprimat unitar prin sărbători și obiceiuri calendaristice la toate formele de viață din natură: vegetală, animală și umană. Sunt zile anume pentru împerecherea păsărilor (Dragobete, Vlasie), lupilor (între Filipii de Toamnă și Filipii de Iarnă), urșilor (Macavei), oilor (Nunta Oilor), urzicilor (Nunta Urzicilor), grâului (Sulul) etc.

Adesea, erotica populară era dependentă de împerecherea și înmulțirea plantelor și animalelor.

Astfel, la Dragobete, considerată zi de împerechere a păsărilor și animalelor, tinerii satelor căutau și ei să se întâlnească cu fetele, să glumească pentru a fi îndrăgostiți tot anul. Calendarul creștin a influențat semnificativ nupțialitatea întrucât interzicea nunțile și relațiile sexuale în zilele de post ale săptămânii (miercurea și vinerea), Ajunul Bobotezei (5 ianuarie), Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul (29 august), în cele patru posturi de peste an (Crăciun Paște, Sântămăria și Sânpetru), perioada dintre Crăciun și Bobotează, în Săptămâna Luminată.

Interdicțiile sexuale impuse de calendarul religios și calendarul popular însuma peste 230 de zile.

Talpa ursului

Talpa ursului (*Acanthus longifolius*) este o plantă perenă, din familia Acanthaceae ale cărei frunze mari, decorative, au fost luate ca model de sculptorii în piatră ai antichității; ea dă nota specifică capitelului coloanelor corintice.

În România este considerată o plantă protectoare a omului: bărbații, mai ales cătanele, purtau rădăcina în șerpar sau în buzunar pentru a le spori puterile, iar femeile la brâu pentru a le feri de rele (Banat).

Mortalitatea și calendaristica populară

Mortalitatea, asemănător natalității și nupțialității, este supusă ritmurilor calendaristice.

În satul vechi românesc, excluzând epidemiile și războaiele generatoare de dezastre demografice, vârful mortalității erau atinse primăvara, „la colțul ierbii”, „la înfrunzitul codrului”, „la înfloritul mărăcinelui”, și toamna, „la căzutul frunzei”.

Principala cauză a maximului de primăvară era alimentația deficitară în calorii și vitamine pe timpul iernii și a Postului de Paște extrem de sever. Cele două anotimpuri de trecere, toamna și primăvara, grăbeau evoluția bolilor digestive și pulmonare. În unele sate se spune și astăzi că bolnavii de plămâni mor la „înfloritul dovleacului”. Cauza morții este, firește, boala și bătrânețea.

Dar, la încetarea funcțiilor vitale contribuiau și factorii psihici, credința muribunzilor și a celor din prejmă lor că fiecare maladie își are sorocul în scurgerea timpului calendaristic.

Credințe despre Șarpele blestemat de Dumnezeu

„Șarpele nu a fost de la început șarpe. A fost om și locuia la Dumnezeu în cer, dar l-a blestemat și l-a făcut șarpe când a înșelat-o pe Eva”.

„În cer, la Dumnezeu, sunt de toate lighioanele, numai șerpi nu. Șarpele dintâi era zburător, avea aripi și picioare, ședea în cer și era bun la Dumnezeu. Dar, el a primit duh rău întrînsul și a învățat-o pe Eva de au

păcătuit. Dumnezeu s-a mâniat și i-a dat afară din Rai, atât pe dâșii Eva și Adam, cât și pe șarpe. Șarpelui i-a luat picioarele, i-a tăiat aripile și l-a aruncat pe Pământ blestemându-l să se târâie ca funia, iar când îl va dura capul să iasă la drum, că va veni popa și îi va face agheasmă să-i treacă. De aceea iese șarpele la drum, iară omul merge cu măciuca de-i dă în cap și-l omoară”.

„Șarpele e degetul Diavolului. Avea el un deget mai șurubar și s-a gândit oare ce-ar putea face dintr-însul?

— Ia să-l tai să-mi fac mie un ajutor” își zise el, și cum l-a aruncat pe pământ a început a umbla și s-a făcut șarpe”.

(Bucovina)

Sântămăria Mică

Sărbătoarea de pe data de 8 septembrie din calendarul popular este dedicată morții și renașterii Zeiței Mamă la echinocțiul de toamnă.

Peste sărbătoarea precreștină părinții Bisericii au suprapus Nașterea Preasfintei stăpânei noastre de Dumnezeu, Născătoarei și Pururea Fecioarei Măria numită de români Maica Domnului, sinonimă cu Precesta Mică.

Sântămăria Mică este considerată hotar astronomic între vară și iarnă, marcat de închiderea pământului pentru reptile și insecte (Ziua Șarpelui), de plecarea păsărilor migratoare spre țările calde, de timpul favorabil observațiilor meteorologice și astronomice, de schimbarea pălăriei cu căciula, de târgurile și iarmaroacele unde se vindeau și se cumpărau produse specifice sezonului și altele.

Sărbătoarea indică activitățile practice ce trebuie efectuate în această perioadă: culegerea unor plante și fructe de leac, „bătutul” nucilor, începerea culesului viilor, continuarea semănatului grâului, orzului și secarei, jupuirea cojii ulmului pentru legat vița de vie. Sântămăria Mică și Sântămăria Mare sunt sărbători respectate cu sfințenie de românii de pretutindeni, în special de femeile dornice să aibă copii și să nască ușor.

Credințe despre vin

„Spre Anul Nou, când se deschide cerul, toate apele se prefac în vin. În ceasul acela, dacă iei apă din fântână e vin. Un om cu femeia lui a cărat în ajunul Anului Nou multă apă, ca să aibă vin tot anul. După ce au pus copiii pe laviță, la fereastră, ca să păzească când se va deschide cerul la miezul nopții și să ceară lui Dumnezeu să transforme apa în vin, bărbatul cu femeia s-au culcat, Dumnezeu a făcut ca lavița să se răstoarne tocmai când cerul s-a deschis și apa nu s-a mai făcut vin. Numai dacă nimerești de o scoți în ceasul acela din fântână se preface apa în vin!”

„De mult, prin toate pâraiele și prin toate fântânile era vin, nu apă. Dar oamenii au fost răi. Dumnezeu s-a mâniat pe ei și le-a luat vinul; a lăsat atâta vin și atâta pâine cât să aibă cu ce sluji preotul la liturghie.”

(Bucovina)

Rachiul – invenția dracului

Spre deosebire de vin, băutura creată de Dumnezeu, țuica e licoarea inventată de Drac: „A fost un om care a greșit mămăliga nesărată; Dracul, care mănâncă numai mâncăruri nesărate, a găsit o bucățică și a mâncat-o. Seara, când au venit toți dracii la cel mai mare, fiecare a spus ce a făcut. Aista a spus că a mâncat mămăliga omului.

— Apoi n-ai făcut bine ceea ce ai făcut, de amu du-te și-i slujește pentru mămăliga ceea un an de zile, i-a zis cel mai mare.

Na avut încotro: s-a dus și s-a băgat în slujbă la om. Acesta l-a învățat să meargă la boier să-i termine de legat tot lanul de grâu până a doua zi, și altceva să nu-i ceară, decât pâine cât va putea duce băiatul lui în spate. Diavolul și dracii lui au lucrat toată noaptea, astfel că dimineața treaba era încheiată. Așa a făcut la mai mulți boieri...

— Amu ce-om face noi, zice omul, cu pâinea asta așa de multă?

— Las că te-oi învăța eu ce să faci. Fă o velniță (cazan de țuică)!

L-au învățat cum să facă. Când a fost velnița gata, dracii s-au strâns ca să se sfătuiască cum să numească băutura pe care o vor face. Dracii cei bătrâni au zis că în numele lor să se cheme drachi.

— Da în numele nostru cum să se cheme? au zis cei mijlocii.

— S-o chema drăcilă!

— Da în numele nostru? au zis cei mititei.

— Într-al vostru, țuică.

Și așa a rămas: rachiul cel mai tare e drachiu, cel mijlociu e drăcilă, iar cel slab, care se face din perje, țuică.”

(Bucovina).

Pământul, mama noastră

Personificarea neolitică a Pământului, Terra Mater, este atestată în cele mai neașteptate unghere ale spiritualității românești:

„Pământul s-ar jelui lui Dumnezeu de neplăcerile pe care i le aduce omul:

— Doamne, mă zgârie, mă taie, nu mai pot!

— Rabdă, zice Dumnezeu, că acuma se îngrașe omul de pe tine, dar pe urmă te vei îngrașa tu de pe el!”

„Pământul e sfânt: la pământ să bați mătânii și să te închini, că el ne hrănește și ne ține, din pământ avem hrană și apă, el ne încălzește, el e mama noastră.

— Bateți mătânii și sărutați pământul, zic eu la copiii mei, și vă rugați să ne ție, că din pământ ieșim și în pământ avem să mergem!”

„Pământul e jumătate bărbat și jumătate femeie, pentru că Dumnezeu din coasta lui Adam a facut-o pe Eva!”

„Se zice ca blestem: Mânca-te-ar țărâna! Mânca-te-ar pământul!”

„Pământul cel de deasupra e bărbat, iar cel mai dinăuntru este femeie. Lui îi e ciudă pe femeia lui și o muștră:

— Pe mine mă taie, mă muncesc, dar ție ți-e bine. Tu nu numai că nimica nu faci, ba încă și oamenii îți dau să mănânci”, aluzie la ritul funerar de înhumare (Bucovina, Moldova).

Păcatele olarului

Olarul care prelucrează pământul, îl modelează și îl arde în cuptor este socotit un om păcătos:

„El va avea mare muncă pe lumea cealaltă, pentru că arde și chinuiește pământul”.

„Cel ce fură oală de la un olar nu face păcat. După moarte îi e mai ușoară țărâna pe mormânt, pentru că și-a furat din lut.”

„Dracul râde când furi oala, zice că se fură lut pe lut!”

„Lui Dumnezeu tare-i place când se drăgostește bărbatul cu femeia, râde și zice că se drăgostește lut pe lut.”

(Bucovina)

Șarpele casei

Credința că fiecare casă are șarpele său protector, numit și ceasul casei, este atestată în toate zonele etnografice românești. Omorârea lui se pedepsea cu moartea unei persoane, femeie dacă murea șerpoaica, bărbat dacă murea șarpele, iar apariția șarpelui în pragul casei eră considerat semn de moarte:

„Șarpe este la toată casa; unde este șarpe e noroc în casă, merge bine și nici un rău, nici un farmec nu se prinde. Ferească Dumnezeu să-l omori, că îndată moare unul din gospodari. Acela se cheamă șarpe de casă. S-au văzut astfel de șerpi bând lapte din strachină, de-a valma cu copiii. Copiii le dădeau cu lingura peste cap, plângând că le mănâncă laptele, dar șerpii mâncau înainte, nu se supărau” (Moldova, Muntenia).

Șarpele este una din primele divinități ale omenirii, atestată de arheologi încă din paleolitic. Semnificația exclusiv malefică este relativ târzie și aparține mitului biblic.

Ziua Crucii

Sărbătoarea din calendarul popular care a preluat data și numele din calendarul ortodox (14 septembrie, Înălțarea Sfintei Cruci), dedicată culegerii ultimelor plante de leac (boz, micșunele, mătrăgună, năvalnic, iarba de năjit etc), este numită, local, Cârstovul Viilor sau Ziua Șarpelui.

Pământul, care se deschide pentru plante, insecte și reptile la Alexii (17 martie), se închide, după șase luni, la Ziua Crucii. Cele două sărbători plasate în preajma echinocțiului de primăvară (Alexii) și echinocțiului de toamnă (Ziua Crucii) împărțeau calendarul popular în două anotimpuri de șase luni: vara (17 martie – 14 septembrie) și iarna (14 septembrie – 17 martie).

Se spune că la Ziua Crucii florile se plâng una alteia că se usucă iar cele care înfloresc după această dată, în special brândușa de toamnă și fragii, sunt „necurate” și aparțin morților.

În această zi șerpilor, înainte de a se târî în adăposturile hibernale, s-ar aduna în alunișuri unde se încolăcesc unii cu alții pentru a plămădi din spuma care îi acoperă „piatra nestemată”. De acum era interzisă omorârea șarpelui care ieșea întâmplător în drum.

De Ziua Crucii se efectuau diferite practici apotropaice și fertilizatoare în zădini și livezi, se pomeneau morții și li se împărțeau alimente și vase de ceramică (Moldova, Bucovina). În sudul țării, unde sărbătoarea se numește și Cârstovul Viilor, se începea culesul viilor și „bătutul” nucilor.

Povestea lumii de demult

„— Ascultă-mă, Evo, zise Dracul cu care Eva se avea bine. Adam a simțit că noi doi ne iubim și vrea cu orice chip să ne despartă. Corabia o face ca să vă mutați pentru totdeauna de aici. Fără tine eu nu pot trăi! Când va fi gata corabia și veți pleca, eu mă fac șarpe. Tu să nu te sui în corabie până nu mă vei lua și pe mine, despre care îi vei spune că sunt șarpele casei” (Bucovina).

Șarpele ce-ți iese-n cale

Relațiile dintre om și natură erau reglementate după reguli care aveau ca efect menținerea unui echilibru stabil între componentele mediului ecologic. Spre deosebire de calendarul bisericesc, dedicat Sfintei Treimi și câtorva mii de sfinți, omul satului tradițional își împărțea zilele calendarului popular cu plantele (Nunta Urzicilor, Ziua Grâului), păsările (Ziua Cucului, Dragobete, Constantin Graur, Marțea Ciorilor etc.) și animalelor (zile ale ursului, lupului, calului, șarpelui etc).

Iată o credință despre interdicția de a omori șarpele:

„Dacă găsești șarpe după Ziua Crucii n-ai voie să-l omori. Numai până în această zi se poate omori, pe urmă e păcat. La Ziua Crucii intră dihăniile în pământ, iar șarpele care a mușcat pe cineva, om sau vită, nu-l primește pământul să intre înapoi, și umblă rătăcind în toate părțile, iese la drum să-l omoare omul”.

Spartul oalei

Cel mai cunoscut substitut ritual al omului, din neolitic până astăzi, este ceramica, în special oala. Ea se naște din modelarea lutului și redevine ceea ce a fost, pământ, printr-o moarte violentă, spargerea rituală. Animată cu viață, oala substituie, în anumite contexte rituale și ceremoniale omul și diferite reprezentări malefice sau benefice.

În practicile magice oala este nu numai un obiect de recuzită, ci și un agent ritual manipulat, de la caz la caz, de persoane inițiate: vrăjitoare, moașă, nănașă, muț, vătaf (cetele de călușari) etc. Aruncată în fântână sau în râu în zilele caniculare ale verii, devine mesagerul oamenilor pe lângă divinitatea care dezleagă ploile; prin spargerea ei la prima scaldă a copilului, moașa realizează transferul magic al sănătății și glasului frumos de la lutul ars la noul născut; prin spargerea oalei curate, neîncepte, nănașa repară la căsătorie necinstea „fetei greșite”.

În satele de olari din jud. Dâmbovița strachina agățată pe peretele prispei cu fața la drum anunță pețitorii că în casă este fată de măritat; întoarsă cu spatele, refuză pețitorii (fata este prea mică, nu a fost scoasă la horă sau nu are zestrea pregătită).

Oala poate adăposti însă și spiritele potrivnice omului. De aceea, în perioada de lăuzie, în nopțile și zilele când stă mortul în casă, în timpul vrăjilor și descântatului de dezlegare și alungare a spiritelor malefice, oalele stau întoarse cu gura în jos pentru a opri cuibărirea chiriașilor nepoftiți (Muma sau Fata Pădurii, spiritul mortului etc). După scoaterea mortului din casă se sparge, în cele mai multe sate românești, o oală goală sau umplută cu cenușă sau cu apă de către un membru apropiat al familiei pe locul morții, pe pragul casei sau la mormânt iar în practicile magice de destrigoire, după aflarea mortului strigoii și deshumarea lui, se spargeau în colțurile mormântului, patru ulcioare.

Vechimea obiceiului este atestată de cunoscutul proverb românesc „I s-a spart oala”.

Semnificația spargerii oalei la înmormântare se leagă de credința obișnuită că sufletul, după ieșirea lui pe gură, părăsește în zbor casa pe fereastra larg deschisă de membrii familiei. Sufletul mortului, după ce vizitează locurile îndrăgite în viață, se întoarce acasă și dorește să intre în adăpostul părăsit, ceea ce ar atrage cu sine transformarea mortului în strigoii. Pentru a evita acest pericol, în satele din sudul jud. Argeș (Izvoru), mortul „este înpietrit”, adică i se înfundă toate gurile cu piatră și sticlă pisată, cu tămâie etc. Dar, obiceiul cel

mai cunoscut este înșelarea lui prin înlocuirea unui adăpost cu alt adăpost, a trupului părăsit de suflet cu oala așezată la capul sau sub masa pe care este așezat până la înmormântare.

Maica Domnului și Sfântul Nicolae

Asemănător marilor mitologii ale lumii, reprezentările mitice ale Panteonului românesc sunt ierarhizate după puterea și atribuțiile lor: unele dezleagă ploile, altele le leagă; unele căsătoresc fetele și ajută femeile la naștere, altele îmbolnăvesc și iau sufletele oamenilor; unele păzesc sau transportă Soarele pe bolta Cerului, altele îl devorează în timpul eclipselor etc. etc.

Un exemplu îl reprezintă și următoarele credințe despre Maica Domnului și Sfântul Nicolae:

„Cei înecați sunt ai Maicii Domnului, sunt norodul ei pe ceea lume. Ea se bucură când cineva se îneacă; pe cei în pericol îi trage în apă să se înece. Niciodată când mergi pe la o apă să nu te rogi la Maica Domnului ca să-ți ajute, că-i rău: să te rogi la Sfântul Nicolae.”

„Un om trecea odată, înotând, o apă mare și tot se ruga la Maica Domnului să-l ajute. Dar, cu cât se ruga, tot mai tare se scufunda, pentru că ea îl trăgea. Atunci, deodată strigă: Sfinte Neculai, nu mă lăsa! Și pe loc a fost deasupra apei”.

„Sfântul Nicolae e pe ape; de ce fac corăbierii praznice de ziua lui?!”

„Sf. Nicolae a oprit apele când a fost potopul, altfel îneca corabia lui Noe”.

„Sf. Nicolae e podar mare.”

(Moldova, Bucovina)

Maica Precesta

În gândirea celor vechi, lumea sacră are aceleași trăsături etice și morale cu lumea profană; în rândul divinităților poți întâlni mai multă sau mai puțină îngăduință și toleranță. Dumnezeu, Zeul Tată din Cer, este, de pildă, neiertător față de oamenii păcătoși iar Maica Precesta, Zeița Mamă a Pământului, este iertătoare și miloasă:

„Dumnezeu tot una vrea: să prăpădească lumea pentru păcatele care se fac pe Pământ. Nu-i place să vadă cum se înmulțesc sufletele păcătoșilor în Iad. Dar, Maica Precesta, îl tot roagă:

— Rabdă, rabdă, zice ea. Pe mine vezi cum mă taie și mă calcă și eu rabd. Lasă-i să mai trăiască!”
(Bucovina, Moldova).

Dracul, inventator al ceramicii

Mai toate invențiile de pe pământ sunt atribuite, în credințele românești, Dracului, frate dintr-un început cu Dumnezeu. Ingenios și neastâmpărat, el inventează din joacă sau din întâmplare, din proprie inițiativă sau la rugămintea lui Dumnezeu, lucrurile, plantele și animalele de pe pământ.

De cele mai multe ori, creația lui ori rămâne neterminată, urmând s-o finalizeze Dumnezeu, ori nu știe s-o folosească sau o utilizează în scopuri distructive. Un exemplu este confecționarea oalei pentru apă:

„Dracul a făcut ciurul, ca să care apă și a tot cărat două săptămâni. Dumnezeu a venit și i-a zis să facă o ulcică cu care să care apa” (Bucovina).

Sărbătorile echinocțiului de toamnă

Calendarul popular păstrează în zona echinocțiului de toamnă amintirea unui străvechi început de an, marcat de moartea și renașterea Zeiței Mumă, de origine neolitică, peste care părinții bisericii creștine au suprapus moartea, numită Adormirea, și nașterea Fecioarei Măria. Fixând mai întâi moartea (15 august) și apoi nașterea (8 septembrie), Biserica creștină a preluat modelul precreeștin: trebuie să moară mai întâi divinitatea ajunsă la vârsta senectuții, popular numită Sântămăria Mare sau Precesta Mare, și apoi să se nască Sântămăria Mică sau Precesta Mică.

Deși textele religioase îndeamnă să ne bucurăm la nașterea Fecioarei Măria: „să trâmbițăm duhovnicește...”; „Ioachim se veselește și Ana prăznuiește”; „Să dănțuiască toată făptura, să se veselească și David...” românii întâmpină cu mai multă bucurie celebrarea morții născătoarei de Dumnezeu.

Importanța sărbătorii care deschide ciclul de înnoire a timpului la echinocțiul de toamnă, Sântămăria Mare, este subliniată de postul de două săptămâni care o prefațază (1-14 august), de pelerinajele organizate la mănăstirile cu același hram, de deschiderea unui important sezon de nunți (16 august-14 noiembrie), de

începerea târgurilor și iarmaroacelor de toamnă, de praznicele de pomenire a morților și de pomenile date pentru cei în viață etc.

După aproximativ un ciclu lunar de la moartea Fecioarei, creștinii îi celebrează nașterea.

Unele din obiceiurile specifice Sântămăriei Mici au fost preluate de sărbătoarea vecină, înălțarea Sfintei Cruci (14 septembrie) numită în calendarul popular Ziua Crucii și, local, Ziua Șarpelui. La aceste sărbători, hotar între vara și iarna anului agrar, se desfășoară numeroase practici cultice, profilactice și economice (observații astronomice și pronosticuri meteorologice, culegerea plantelor de leac și altele).

Fecioara Măria este născută în mod miraculos. Părinții ei, Ioachim, descendent al unui neam împărătesc, și Ana, descendentă din neamul lui David, erau defăimați și huliți că nu aveau copii. Ioachim se roagă lui Dumnezeu în munți iar femeia lui, „stearpă și neroditoare”, în grădină să le dea rod sfânt pântecelui.

După unele tradiții populare, Ana ar fi rămas însărcinată mirosind o floare, credință care a generat și sintagma copil din flori pentru nașterea nelegitimă.

Lutul și sufletul

În graiul popular, oala și strachina de pământ sunt termeni obișnuiți de comparație pentru trupul și sufletul omului. Oala are gură, buză, gât, burtă, toartă, mânășă, mână, picior când e bine arsă are glas frumos, când e ciobită sună răgușit; fecioara este asemuită cu oala nouă, neîncepută, fata „greșită” cu oala dogită iar femeia bătrână cu hârbul și oala hodorogită.

În peste 140 de proverbe și zicători românești referitoare la vasele de lut, oala este termen polivalent de comparație:

„Sună a oală! pentru omul grav bolnav, sinonim cu zicala e pe ducă, adică trage să moară;

S-a făcut oale și ulcioare, pentru omul mort de multă vreme, transformat în pământ din care se fac oalele și ulcioarele.”

A mâncat din oală, pentru fata care și-a pierdut fecioria.”

În oala acoperită, nimeni nu știe ce fierbe!... pentru persoanele ascunse și fățarnice.”

Nici o bucată pricopsită nu sunt, dar nici fi-te ce oală mă încape!.. adică nu sunt mare lucru, dar nici atât de neisprăvit pe cât mă credeți.”

Pământul până nu-l calci, oale din el nu faci!.. pentru copilul nepedepsit când greșește.”

A fi goală ca oala!.. pentru femeia lipsită de suflet.”

Bețivanului și Dracul îi iese cu oala (cu vin) în cale!.. pentru oamenii care umblă beți.”

Altele definesc cinstea, puritatea, sărăcia, bogăția, lăcomia, zgârcenia, vârsta oamenilor. Numitorul comun care leagă spiritual omul de oală este Pământul, prezentat de credințele populare ca un organism viu, înzestrat cu inteligență.

Tecelele

Reprezentările mitice, rele de foc și lupi, celebrate în mediile pastorale în ziua de 24 septembrie, care au preluat numele și data Sfintei Mucenice Tecla din calendarul creștin ortodox, se numesc Teccelele.

Local, ele sunt sărbătorite și în zilele Berbecarilor (26-29 septembrie). Teccelele pot fi îmbunate, asemănător Filipilor, prin severe interdicții de muncă: nu se mătură și nu se aruncă cenușa din casă pentru a nu găsi lupoaicele cărbunii aprinși să-i mănânce pentru a se împuia, nu se lucra lână și pieile de animale etc. (zona Subcarpatică).

Noaptea, timpul marilor prefaceri

Timpul nocturn este propice marilor prefaceri: moartea, învierea, renașterea divinităților etc.

Cele mai importante sărbători din ciclul calendaristic, precum nașterea Anului (Revelionul), Nașterea lui Iisus (Crăciunul), învierea Mântuitorului (Pastele), Noaptea Strigoilor (Sântandrei), Focul lui Sâmedru, Mâncătoarea etc. sunt nocturne nu diurne. După modelul divinităților care mor și renasc fără excepție noaptea, au fost alese și sărbătorile din ciclul familial: ursitul copiilor în a treia noapte după naștere (Masa Ursitoarelor), actul nupțial și începutul unui nou ciclu vital (noaptea nunții), Priveghiul de înmormântare în zonele unde se fac jocuri și apar mascați etc.

Vechimea sărbătorilor nocturne se leagă de un străvechi cult lunar și agrar, de vremurile imemorabile când timpul se măsura, probabil, pe nopți nu pe zile.

Mama pământului

Numele ultimelor spice lăsate intenționat nesecerate pe holdă pentru a se adăposti în ele spiritul grâului din fața secerei și coasei, imagine a Morții, și pentru a rodi în anul viitor (Valea Nistrului: Soroca).

Știma apei

Stăpâna apelor, numită Știma, este o reprezentare feminină antropomorfă care se face văzută și simțită pe timp de noapte:

„Știma apei e femeie albă și rece”.

„Sede în apă, are pieptii mari, că-i dă pe spate”.

„E femeie înaltă, îmbrăcată în alb”.

„E jumătate pește, jumătate om și este femeie și bărbat”.

„Știma apei e femeie cu păr până în pământ, galben, sclipește ca aurul. E cât o cămilă și albă; iese la suprafață când e vremea rea, dar și noaptea pe lună. Când apare, se scutură, umblă pe uliță ca un nor, se scaldă. Dacă-i dai pace, nu zice la nimeni nimica, dar de nu, te muțește, te sluțește. Umblă până la miezul nopții, când încep cocoșii a cânta. Ea trage pe om la înec zicând:

„Ceasul a sosit,
Omul n-a venit!”

Secera, coasa și moartea lanului de grâu

Ciclul vegetal al grâului, deschis de sămânța semănată și închis de sămânța recoltată (seceratul), a fost asemuită cu lacunara formulă a vieții omului nașterea, căsătoria și moartea.

Conform gândirii magice, spiritul grâului locuiește în corpul plantei mamă până când aceasta face sămânță, în care se retrage. Planta este iertfită (distrusă) violent de seceră (cu dinți de piatră în neolitic, din metal în epoca bronzului și fierului) și de coasă (evul mediu). Simbolul morții vegetale, coasa, a devenit unealtă obișnuită a morții antropomorfe (moartea cu coasa: oase deșirate sau femeie feroasă care poartă coasa în mână sau pe umăr).

Moara și moartea

Pentru a deveni pâine sau colac, alimente sacre care poartă, adesea, nume de sfinți: Crăciun, Arhangheli, Sfinți, Sfințișori etc.) spiritul grâului trebuie eliberat prin spargerea casei locuite (sămânța), prin înlăturarea tegumentului și zdrobirea violentă a bobului în particule minuscule în piuă, la râșniță sau moară. Între spartul bobului de grâu și măcinatul lui la moară, omul a parcurs un impresionant proces tehnologic și spiritual.

Moara și locul morii, mai ales morile pe apă, unde se măcinau semințele, adevărat măcel al sufletelor aflate în fașă aveau, aproape fără excepție, semnificație malefică: acolo apăreau moroi, strigoii și alte fantome; acolo sau cu produse furate de acolo se prindeau farmecele și descântecele. Moara, altarul de piatră pe care este jertfit spiritul grâului, era oprită în unele sate când apărea pe cer (se naștea) Luna Nouă și în ziua de Blagoveștenie, ziua zămislirii lui Iisus în pântecele Fecioarei Măria.

Semnificația funerară a morii este amintită de zicala „la rând ca la moară” care a avut, inițial, sensul de răboj, rând, evidență a oamenilor la moară. Deși expresia a pătruns ca normă juridică nescrisă în viața cotidiană, este auzită frecvent la înmormântări sub forma „ne vine rândul ca la moară”. Funcția de altar a pietrelor de moară a fost intuită de Brâncuși când le-a așezat sub formă de masă în monumentul comemorativ de la Târgu Jiu.

Moara și iazul morii și-au păstrat până astăzi semnificațiile lor malefice: acolo apăreau strigoii, moroi, fantomele, se prindeau farmecele vrăjitoarelor, mureau înecați oamenii etc.

Transmiterea acestor credințe arhetipale peste timp este un miracol. Conștient sau inconștient simbolul funerar al morii și iazului de moară apare și în lumea contemporană. La canalizarea râului Dâmbovița, prin deceniul șapte al secolului trecut, a apărut în nord-vestul orașului București o mare acumulare de apă numită Lacul Morii, după numele unui fost lac care alimenta morile pe apă existente altădată pe râul Dâmbovița. Nici nu s-au încheiat lucrările hidrotehnice că au și început să circule zvonurile, fără să se transforme în credințe veritabile, privind înghițirea oamenilor de apa lacului.

Trupul, lutul și aluatul

Două importante invenții neolitice, pregătirea pâinii din aluat și a oalei din lut, exprimă ideologia animistă a omului preistoric despre nemurirea sufletului.

Dacă țărâna amestecată cu apă formează lutul, făina amestecată cu apă formează aluatul. Din lut și aluat femeia neolitică a modelat oala și colacul, chipuri ale divinităților adorate. Mult mai târziu, la întrecere cu femeia neolitică, Dumnezeu indo-european (Epocile Bronzului și Fierului) a modelat din lut omul. Dumnezeu și-a însuflețit creația suflând viață asupra ei, omul neolitic și-a însuflețit chipurile din lut și aluat arzându-le în cuptor. Oala și colacul, scoase din cuptor, sunt însuflețite și, ca urmare, pot fi jertfite, adică date de pomană ca substitute divine sau umane: oala la Moșii de Vară, la înmormântare, colacul, coliva la Măcinici, Crăciun etc.

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII OCTOMBRIE

Brumărel

Așa cum îi arată și numele, octombrie este luna a opta în calendarul roman cu început de an la 1 martie și luna a zecea în calendarele iulian (stilul vechi) și gregorian (stilul nou).

Denumirea populară a lunii, Brumărel, anunță primele brume și apropierea iernii. Activitățile economice sunt specifice perioadei de trecere de la toamnă la iarnă: continuarea semănăturilor de toamnă, strângerea roadelor de pe câmp, vii, livezi și grădini, deschiderea țărinelor pentru pășunatul comunitar, împerecherea oilor și pornirea turmelor spre locurile de iernat, valorificarea produselor agrare, pastorale și meșteșugărești la vestitele târguri și iarmaroace organizate la Sâmedru și Vinerea Mare (Sfânta Paraschiva), lichidarea înțelegerilor încheiate în luna aprilie, la Sângiorz, și altele.

Peisajul spiritual al lunii octombrie este dominat de sărbătorile și obiceiurile cu semnificație pastorală: Procoavă, Vinerea Mare, Sfârșitul Verii lui Mioi, Vara lui Sâmedru, Lucinul, Sâmbăta Morților, Moșii de Toamnă, Focul lui Sâmedru, Sâmedru și altele.

Procoavă

Ziua de 1 octombrie, numită în calendarul popular Procoavă, este dedicată unei divinități meteorologice care ar acoperi pământul cu un strat de zăpadă pe timpul iernii.

Fetele o invocau pentru a le acoperi capul cu păr bogat și frumos, să le facă plăcute feciorilor și să le grăbească căsătoria (Moldova, Bucovina).

Sărbătorile femeiești

Reprezentările mitice feminine și zilele lor de celebrare în calendarul popular sunt mult mai aprige decât cele bărbătești.

Nu numai personificările malefice, feminine prin excelență, Moartea, Ciuma, Holera, ci și „sfintele bune” Maica Precesta, Varvara, Sf. Vineri etc. pot pedepsi cu asprime oamenii care le nesocotesc zilele de ținere:

„Într-o sărbătoare femeiască cum e Marina, Ciurica, Cuvioasa Paraschiva ia să îndrăznești ceva și-i vedea! Da în sărbătorile bărbătești să lucrezi, nu-ți e nimica ...”.

Pricolici

Sufletele oamenilor care își părăsesc trupul în timpul nopții se rostogolesc de trei ori și iau înfățișare de lup sau de altă vietate (câine, porc cal, bivol, pisică, șarpe, broască) se numesc pricolici. Ei nu se întrupează în vietăți sfinte (arici, oaie, cerb, porumbel, rândunică, albină).

Spre deosebire de vârcolaci, care călătoresc prin văzduh, pricolicii se deplasează pe pământ. Adesea, sunt oameni din sat recunoscuți după înfățișare și comportamentul animalului-pricolici. Trăiesc puțin, cât animalul în care se metamorfozează, și se deplasează rapid dintr-un loc în altul.

Într-una din legende, pricoliciul este un tânăr căsătorit care, mergând pe drum cu soția, dispare, revine sub formă de câine și se repede s-o muște. Nevastă-sa se apără cu brâul și îl alungă lovindu-l cu secera. În final, pricoliciul este recunoscut după scamele catrinței rămase între dinți.

În alte legende pricoliciul este fratele cel mic care pleacă de acasă și este recunoscut tot după scamele hainelor rămase printre dinți.

O dată pe an, în Noaptea Strigoilor (29/30 noiembrie), strigoii vii sau pricolicii se întâlnesc în locuri tainice cu strigoii morți și își aleg, prin luptă, stăpânul. Pe timp de iarnă, pricoliciul intră în haita lupilor, preia conducerea și atacă oamenii și turmele de vite.

Poveste despre înmulțirea lumii

„După ce a alungat Dumnezeu pe Adam și Eva din Rai, le-a dat o palmă de pământ ca s-o muncească și să scoată tot ce le va trebui.

Vine Diavolul la dânșii:

— Da voi ce puteți face cu palma asta de pământ? Vouă vă trebuie pământ mult ca să hrăniți copiii! Eu v-aș da pământ, dacă mi-ați da ce aveți voi mai drag pe lume!

Stătură Eva și Adam un moment pe gânduri:

— Îți vom da ceea ce ceri!

Diavolul le-a spus să lucreze pământ cât vor vrea, iar în schimb să-i deie lui cei doi copii.

Adam și Eva n-au avut ce face, i-au dat. Diavolul i-a luat și i-a dus în Iad, în împărăția lui.

Când a auzit, Dumnezeu s-a supărat foc. L-a trimis pe Sf. Vasile să-l slujească trei ani pe Diavol, doar fi va da copiii înapoi.

Sf. Vasile a mers și a stat slugă un an, pe atunci anul era de trei zile. A slujit și al doilea, Diavolul nu l-a întrebat pentru ce slujește. Când a terminat al treilea an, l-a întrebat și a aflat vicleșugul. De ciudă, Dracul i-a tras o bătaie bună și i-a dat copiii. Sf. Vasile i-a dus pe pământ și de la ei s-a înmulțit lumea”.

Sfredelul Rusaliilor

Stea luminoasă din constelația Taurului care apare și dispare de pe firmament la aceleași date calendaristice cu Găinușa (Brașov).

Același nume, Sfredelul Rusaliilor, îl poartă și un grup de trei stele din constelația Vizitiul (Teleorman, Dorohoi).

Anul Nou pastoral

Calendarul oierilor români este împărțit în două anotimpuri egale: vara pastorală între Sângiorz (23 aprilie) și Sâmedru (26 octombrie); iarna pastorală între Sâmedru și Sângiorz. Miezul verii este marcat de Sântilie (20 iulie), sfânt creștin care a preluat atribuțiile unui zeu preistoric al soarelui și focului, în timp ce la miezul iernii pastorale tronează Sânpetru de Iarnă, divinitate năprasnică care împarte în noaptea de 15/16 ianuarie tainul (oi, vite, oameni etc.) lupilor pe un an întreg. Miezurile sezoanelor pastorale sunt marcate însă și de ciudate reprezentări mitice: Circovii de Vară (16- 8 iulie) și, la șase luni depărtare, Circovii de Iarnă (15- 7 ianuarie).

Începuturile și miezurile sezoanelor pastorale marcate de Sângiorz, Sântilie, Sâmedru și Sânpetru Lupilor sunt repere calendaristice esențiale pentru planificarea întregii activități cultice și practice a crescătorilor de animale, în special a crescătorilor de oi.

Anul pastoral fiind format numai din două anotimpuri, locul de unde se începe numărarea zilelor poate fi fixat atât la Sângiorz, după fătatul oilor, înțărcațul mieilor și urcarea turmelor la munte, cât și de la Sâmedru, după coborârea turmelor, împerecherea (mârlitul) oilor și pregătirile pentru iernat. Intrarea în aceste sezoane era marcată de ample scenarii rituale din care nu lipseau sacrificiile: mielul la Sângiorz, berbecul la Sâmedru.

Spre deosebire de Anul Nou agrar celebrat la moartea și renașterea simbolică a Dochiei (1-9 martie), când dă colțul ierbii și înfrunzește codrul, scenariul Anului Nou pastoral se desfășoară în preajma Sâmedrului (14-27 octombrie), în perioada de împerechere a oilor și de desfrunzire a codrului. Turmele ciobanilor, sterile în timpul verii pastorale, sunt fertilizate la intrarea în iarnă, în timp ce holdele țaranilor sunt fertile vara și sterile iarna.

Anul pastoral dacic și celtic

Asemănător românilor, popoarele de origine celtică din nord-vestul Europei (scoțienii, irlandezii și altele) au avut un calendar pastoral structurat tot pe două anotimpuri: vara între Armindenii (1 mai) și Ziua Tuturor Sfinților (1 noiembrie), și iarna între 1 noiembrie și 1 mai.

Diferența de câteva zile între cele două importante arii culturale ale Europei, dacică și celtică, în ceea ce privește începutul verii pastorale (23 aprilie și 1 mai) și începutul iernii (26 octombrie și 1 noiembrie) se

explică prin diferența de latitudine geografică și de condițiile locale de climă în care trăiesc urmașii actuali ai celților și geto-dacilor.

În insula Man, rețută în care limba și civilizația celților au rezistat cel mai bine invadatorilor saxoni, în ziua de 1 noiembrie (stil vechi), cete de colindători cântau o melodie numită Hogmany, care începea cu cuvintele „Noaptea asta este noaptea Anului Nou, Hogunaaa!”.

Mult mai multe informații despre ritualul Anului Nou pastoral celebrat la intrarea în iarnă l-au păstrat românii.

Structura socială și calendarul popular

Societatea este alcătuită din indivizi diferențiați biologic, în primul rând după vârstă și sex, după statutul social și economic etc.

Neomogenitatea biologică sau socială este exprimată și de calendarul popular care repartizează sărbătorile și obiceiurile pe criteriile generate de aceasta: copiii, indiferent de sex, umblă cu Sorcova; fetele cu Lăzărelul și Drăgaica; feciorii organizează Strigatul peste sat; numai femeile căsătorite construiau țestele de copt pâinea la Ropotinul Țestelor și participau la Iordănitul Femeilor; numai mamele participau la petrecerea numită Ziua Moașei; numai bărbații căsătoriți puteau intra în ceata Călușului etc. etc.

Prestigiul vârstei în satul românesc

Spre deosebire de omul contemporan care, de la o anumită vârstă începe să-și „ascundă anii”, membrii societății tradiționale își comunicau ei înșiși etatea printr-un cod de semne.

Vârsta era aducătoare de prestigiu întrucât cuvântul omului bătrân avea greutate, uneori era hotărâtor, în familie, sfatul obștii, în judecarea pricinilor, educarea copiilor, nepoților și strănepoților.

Inevitabilul dezavantaj biologic era compensat prin asimilarea unor funcții sociale care reșezau generația vârstnică într-o poziție avantajoasă sau, în ori ce caz, de egalitate cu celelalte categorii ale societății.

Codul culorilor și vârstele omului

În societatea tradițională vârsta omului era comunicată atât prin îmbrăcămintea purtată (piese specifice de port, culoare, cromatică, croi), podoabele capului și pieptănătură (modul de împletire a părului, purtatul cârpei, al broboadei sau basmalei; tunsoarea, purtatul chicii și a mustății etc), cât și prin comportamentul cotidian al individului (intrarea în șezători, în cetele de feciori și de colindători, în hora satului, ocuparea unei strane la biserică etc).

Prin același sistem ingenios de semne se putea comunica obștii și evenimente considerate astăzi de strictă intimitate, cum ar fi intrarea în starea de sarcină a femeilor și altele. Deși codul vârstei era unitar în cadrul unei comunități umane, el putea varia de la zonă la zonă și, uneori, de la sat la sat.

Pentru diferențierea vârstei funcționează încă în unele zone etnografice un cod al culorilor.

Culoarea albă domină îmbrăcămintea primei părți a copilăriei. Treptat, își fac apariția culorile vii, care devin din ce în ce mai aprinse, în special roșul, în preajma căsătoriei. După căsătorie acestea devin mai sobre, paleta coloristică reducându-se la cumpăna dintre maturitate și bătrânețe la alternanța alb negru și, spre apusul vieții stingându-se din nou în alb.

Despre ce vorbesc animalele

Credința că animalele domestice vorbesc la miezul nopții marilor sărbători de peste an a fost consemnată în toate zonele pastorale.

Conform tradiției, persoanele curioase să afle ce vorbesc animalele, se furișează pe timp de ziuă, se ascund și stau de veghe pe timpul nopții. Spre surprinderea lor, aud cum li se procește moartea în anul care începe.

Luna și femeia

Luna, astrul cântat și îndrăgit de tineri și poeți, are, în spiritualitatea populară, mai curând o semnificație malefică. Ea e prototipul femeii capricioase care patronează noaptea, iarna și frigul, spre deosebire de Soare care e bărbatul înțeleghător, patron al zilei, verii și căldurii.

„Luna câteva zile cât e plină luminează că se vede noaptea ca de la Soare și pe urmă iar se pișcă! Ia uită-te la Dochia! Amu-i ploaie, amu cald, amu vânt, amu iar frumos. Așa-i femeia!”

Alesul

Încheierea festivă a văratului, după coborârea oilor de la munte la Sântămăria Mare sau după pășunatul de toamnă al turmelor în hotarul satelor la Vinerea Mare și Sâmedru, când proprietarii își aleg oile după semnul crestat în ureche la formarea turmei (Sângiorz), este numită Alesul, Arieșatul, Râscolul etc.

Oile lipsă sunt plătite de ciobani sau de ceilalți proprietari, conform înțelegerii încheiate la formarea turmei. Proprietarii oilor primesc brânza după cantitatea de lapte însemnată pe răboj la Sâmbra Oilor sau în fișa stânei și, după plata ciobanilor, petrec laolaltă.

Se pot ivi, însă, neînțelegeri de unde și zicalele:

„La așezatul stânei,
Se mănâncă câinii;
Iar la spartul stânei,
Se sfădesc stăpânii!”

sau

„Primăvara se încaieră câinii,
Toamna se ceartă stăpânii!”.

Vinerea Mare

Vinerea Mare este o sărbătoare cu dată fixă (14 octombrie) dedicată reprezentării mitice cu același nume, Sfânta Vineri, identificată în Panteonul roman cu Zeița Venera, inițial protectoare a vegetației și fertilității.

Biserica de rit oriental a suprapus peste ziua de celebrare a Zeiței Venera, prăznuirea personajului creștin Cuvioasa Paraschiva. După modelul Fecioarei Măria care este numită în calendarul popular Sfântămăria Mare, zeița Venera devine și ea Vinerea Mare.

Cu timpul, sfânta creștină a preluat unele atribuții ale zeiței uzurpatoare, devenind un stâlp calendaristic care indică începutul sau sfârșitul unor importante activități pastorale: deschiderea țărinelor pentru pășunatul devălmaș, organizarea turmelor pentru iernatul transhumant, începerea coborârii oilor în zonele de iernat din luncile, bălțile și Delta Dunării, angajarea ciobanilor pentru noul sezon pastoral, slobozirea berbecilor în turmele de oi (Nunta Oilor, Năpustitul Arieșilor), organizarea unor vestite târguri de toamnă unde se valorificau produsele turmelor de oi, se făceau praznice pentru morți și se împărțeau ofrande etc. (Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Moldova și, parțial, în Transilvania).

Sunt argumente etnologice că marele pelerinaj la Biserica Trei Ierarhi din Iași cu hramul Cuvioasei Paraschiva, care adună astăzi zeci de mii de credincioși, reprezintă o replică creștină a cultului preistoric închinat Zeiței Mumă de origine neolitică, prezentă în calendarul popular sub diferite nume (Maica Precesta, Dochia, Zâna Bătrână, Muma Pădurii, Muma Caloianului, Vinerea Mare etc.). Ea este invocată în special de femeile lipsite de fertilitate, dar și pentru tămăduirea bolilor, căsătoria fetelor, nașterea ușoară a copiilor etc.

Nunta oilor

Ciclul de reproducere al ovinelor și caprinelor poate debuta, la latitudinea geografică a României, atât primăvara, caz în care acestea fată toamna, cât și toamna, pentru a fâta primăvara.

Din motive economice, ciobanii vărează turmele de oi separat de berbeci până la Vinerea Mare, uneori până la Arhangheli (8 noiembrie). Aceste zile, când slobozesc berbecii pentru împerechere, se numesc Nunta Oilor, Năpustitul Berbecilor sau Arieșilor. Astfel, mieii și iezii, care prind sezonul călduros și abundent în hrană, intră pregătiți pentru a face față rigorilor iernii.

Ceasurile rele ale sâmbetei

Orice sfârșit de perioadă de timp (zi, săptămână, lună, anotimp, an) are, în Calendarul popular, un caracter mai puțin fast pentru om; el este timpul îmbătrânit care trebuie să moară pentru a renaște. Trăsătura aceasta apare mai puțin evidentă la unitățile mici de timp, ziua și săptămâna, și mai clar exprimată la unitățile de timp superioare, cum ar fi anotimpul și anul. Totuși, ritualul sfârșitului și începutului de săptămână se supune și el regulei generale: sâmbăta, al cărei caracter nefast este amintit și astăzi de zicala „celor trei ceasuri rele”, duminica, cea care celebra victoria binelui asupra forțelor răului acumulate în săptămâna anterioară, și lunea, care marca începutul săptămânii sub cele mai bune auspicii pentru activitatea umană. Treptat, timpul săptămânal se împlinea, se maturiza, joia fiind puterea sau mijlocul săptămânii, după care se degrada, condiție obligatorie pentru înnoirea lui.

Ziua Domnului

O dată cu răspândirea creștinismului, prima zi a săptămânii, Ziua Soarelui (dies solis), a devenit Ziua Domnului (dies domini, dominica), realitate păstrată de întreaga cronologie medievală.

Cel care a fixat duminica început de săptămână a fost Constantin cel Mare, în anul 321 d. Hr., și este considerată cea mai veche sărbătoare creștină care a înlocuit sabatul iudaic. Într-o zi de duminică a înviat Iisus, s-a arătat apostolilor, s-a coborât Duhul Sfânt etc.

La români și la celelalte popoare sud-est europene săptămâna începe luna, nu duminica, cum se obișnuiește în țările vest-europene.

Lucinul

Numele și data sărbătorii pastorale, Lucinul (18 octombrie, Sf. Apostol și Evanghelist Luca), au fost preluate din calendarul ortodox. Ziua, plasată în perioada constituirii haitelor de lupi în vederea reproducerii, este dedicată unei divinități protectoare a acestora.

Pentru prevenirea stricăciunilor provocate de lupi, cele mai temute fiare pe plaiurile carpatice, se efectuau, în această zi diferite practici magice, cea mai cunoscută fiind încleștarea dinților de la pieptenii cu care se scarmăna lăna, se interzicea orice activitate legată de prelucrarea lânii, părului și pieilor de animale Banat).

Credințe despre suferința pământului

„Pământul e viu; el are sânge și vine de sânge ca și omul. Când a dat Dumnezeu oamenilor plugul ca să are, aceștia au observat, după prima brazdă, că înăuntru curge sângele șiroaie. Oamenii s-au speriat și au lăsat aratul.

— De ce nu mai arați? Le-a zis Dumnezeu.

— Pentru că plugul nostru e plin de sânge!

— Duceți-vă și arați acum din nou!

Când au tras a doua brazdă n-a mai curs sângele roșu. Îi schimbase Dumnezeu culoarea, l-a prefăcut alb”.

Vântul aleargă să se însoare

„Vântul e un flăcău frumos și zburdalnic, care trăiește în văzduh cu mamă-sa. El este neînsurat și caută, de când e lumea, să se însoare.

Când aleargă prin lume, atunci când zicem noi că bate vântul, el umblă după însurătoare.

Când ostenește șade acasă și se odihnește și-și caută în gospodărie, ca orice om, de treburile lui. Apoi îl apucă din nou dorul însurătorii...”.

Moșii de Sâmedru

Practicile legate de cultul morților din sâmbăta dinaintea zilei de Sâmedru sunt numite Moșii de Toamnă, Moșii cei Mari sau Moșii lui Sâmedru.

În această zi se împărțeau ofrande (grâu fiert, colaci, lapte, unt, brânză) și se invocau spiritele moșilor pentru sănătate, belșug, spor în casă:

„Voi, moși strămoși,
Să-mi fiți tot voioși,
Să-mi dați spor în casă,
Mult pe masă,
Cu mult ajutor
În câmpul cu flori!”

Vinerelele

Numele zilelor de 14 octombrie (Vinerea Mare) și de 27 octombrie (prima zi după Sâmedru) patronate de două „sfinte” Paraschiva, se numesc Vinerelele.

Deși timpul în această perioadă a anului se caracterizează printr-o vreme stabilă, se considera nefavorabil semănăturilor de toamnă (Bucovina, Moldova).

Butucul

Trupul neînsuflețit al zeului vegetației jertfit la marile sărbători de înnoire a timpului calendaristic, care renaște printr-un rit funerar de incinerare (Butucul de Crăciun, Arezanul Viilor, Focul lui Sâmedru) se numește butuc.

Sacrificiul anual al divinității în ipostază fitomorfă este atestat de apariția frecventă a cadavrului fitomorf butucul, în diferite domenii ale culturii populare: expresii și zicale: „a găsi pe cineva butuc” pentru omul mort fără lumânare, „a-l lega butuc” pentru omul legat și imobilizat ca un mort, întocmirea arborilor genealogici (butucul este numele strămoșului din care coboară spițele de neam), terminologia inventarului gospodăresc (butucul roții carului în care se înfig spițele din lemn se numește și căpățână, termen care, la om și animale, înseamnă cap desprins de trup), obiceiuri de înmormântare (îmbrăcarea butucului din lemn și înhumarea lui ca substitut al omului mort departe de casă și de țară) și altele. Incinerarea butucului la Anul Nou, punerea ramurii verzi la stâlpii porților și caselor, grajdurilor și stânelor pentru a le apăra de forțele malefice la Sângiorz, Arminden, Ispas, Rusalii, precum și fertilizarea lanurilor de grâu cu Sulul împodobit al războiului de țesut sunt vii reminiscențe ale unei străvechi civilizații ale lemnului ale cărei rădăcini coboară în neoliticul agrar și ceramic.

Civilizația carpatică a lemnului, care a fost contemporană cu civilizația mediteraneană a pietrei din Grecia antică, este atestată astăzi la români de un adevărat Panteon forestier (Muma Pădurii, Fata Pădurii, Fetele Pădurii, Moșul Codrului, Omul Pădurii, Pădureana, Ciurma Pădurii etc), de zilele Calendarului Popular dedicate fiarelor pădurii, în special lupului și ursului, de creații folclorice, de arta și arhitectura lemnului, de obiceiurile închinării noului-născut la brad, de împărțășirea și spoveditul omului la pomi, de agățarea icoanelor în copaci, de credința în arborii sacri etc.

Ziua soroacelor

Sâmedru (26 octombrie) a fost o importantă zi de soroc (de socoteală), când se rezolvau și lichidau toate datoriile, chirile, împrumuturile, slujbele sezoniere și alte înțelegeri încheiate cu șase luni în urmă, la Sângiorz (23 aprilie). Era o zi de „bilanț” dar și de noi învoieli, prilej cu adălmașuri și veselie.

Originea pastorală a obiceiului este dovedită atât de durata de șase luni al înțelegerilor care se suprapune peste principalul sezon al crescătorilor de animale, văratul, deschis de Sângiorz și închis la Sâmedru, cât și de cunoscuta zicală populară:

„La Sângiorz se încaieră câinii,
La Sâmedru se bat stăpânii!”

adică primăvara când se formează turmele se încaieră câinii pentru că nu se cunosc, toamna, când se împart oile, se bat stăpânii pentru că nu se respectă contractele încheiate la Sângiorz.

Focul lui Sâmedru

În noaptea de 25/26 octombrie se desfășura în satele din nordul județelor Argeș (Jugur, Poienari de Argeș), Dâmbovița și, parțial, Vâlcea, un ceremonial nocturn, egal, prin spectaculozitate, numai cu noaptea de Revelion.

În preajma unui imens rug, aprins de tineri într-un loc înalt al satului (munte, deal, movilă), se aduna întreaga suflare a așezării. În formele vechi, în mijlocul grămezii de lemne și al cetinii uscate se împlânta, pentru a fi incinerat, un brad tăiat din pădure, substitut al zeului care moare și renaște anual. În jurul focului, întreținut cu lemne uscate, paie și spuldării de la melișatul cânepei, se striga, în cor, formula consacrată:

„Hai la Focu lui Sâmedru!”

Femeile împărțeau, ca la un adevărat mort, covrigi, fructe și băutură. Acolo se bea, se mânca, se glumea, se juca în timp ce butucul sau bușteanul era mistuit de flăcări. Bătrânii povestesc că petreceau, jucând și chiuind, chiar și femeile în vârstă.

Momentul cel mai așteptat era prăbușirea bradului incinerat moment care indica renașterea simbolică a zeului mort. Prin direcția în care cădea trupul divin (jarul sau tăciunii aprinși) se aprecia care dintre feciori sau fete urmau să se căsătorească în noul an. La plecare, participanții luau cărbuni aprinși cu care fertilizau grădinile și livezile.

Fără să se mai cunoască semnificațiile inițiale, obiceiul este practicat și astăzi în unele sate din nordul Muscelului.

Sâmedru

Sâmedru, zeu al Panteonului românesc, incinerat simbolic în cadrul unui spectaculos ceremonial nocturn, numit Focul lui Sâmedru, a preluat numele și data de celebrare ale Sfântului Dumitru, Marele Mucenic de la Tesalonic din calendarul ortodox. Împreună cu Sângiorzul, Sâmedru împarte Anul Pastoral în două anotimpuri simetrice: vara între 23 aprilie și 26 octombrie, având ca miez al timpului data de 20 iulie (Sântilie), iar iarna între 26 octombrie și 23 aprilie cu miez al timpului la 16 ianuarie (Sânpetru de Iarnă). În opoziție cu Sângiorzul, care încuie iarna și înfrunzește codrul, Sâmedru încuie vara și desfrunzește codrul.

În creația populară (legende, credințe, basme) Sâmedru este un om obișnuit, păstor sau crescător de animale, un sfânt care umblă pe pământ însoțit adesea de Sângiorz, un personaj mitic care se metamorfozează pe timpul nopții în porc, străveche divinitate agrară, reprezentând spiritul grâului.

Într-o poveste muscelană se spune că un unchiaș și o babă, necăjiți că au ajuns la bătrânețe fără să aibă un copil, au plecat în lume să-și caute un suflet să-l crească. Mergând pe jos, moșul într-o parte, baba într-alta, au găsit un purcel pe care l-au luat și l-au îngrijit ca pe un copil. Când împăratul care domnea peste acea țară a dorit să-și căsătorească fiica, nici-un fecior din împărăție n-a trecut probele de încercare. Singurul care a făcut față la toate încercările a fost purcelul unchiașului. Împăratul își ținu cuvântul și își mărită fata cu purcelul moșului și babei. Noapte de noapte, purcelul își lepăda pielea devenind un Făt-Frumos, precum Soarele. Într-o seară, nevastă-sa îi aruncă pielea în foc. Supărat pentru această nehibzuință, îi mărturisește că el este Sâmedru și că va pleca în lume, iar ea va trebui să-l caute până îl va găsi, întrucât numai atunci va naște copilul ce-l purta în pânțe. Se zice că l-ar fi găsit după nouă ani și ar fi trăit fericiți până la moarte. Sâmedru asemuit cu personajul de basm Făt-Frumos apare și în unele tradiții transilvănene.

Sfântul Dumitru cel Nou

Divinitatea invocată pentru lecuirea bolilor, Sf. Dumitru cel Nou, a preluat din Calendarul ortodox data de celebrare (27 octombrie) și numele Cuviosului Dimitrie cel Nou din Basarabi. El ar fi, după unele tradiții muscelene, frate cu Sâmedru.

Legenda lupului

Se povestește că în vremea de demult Sfântul Petre era pescar. El se mai ocupa, împreună cu Sf. Andrei, cu creșterea oilor. Auzind ei de minunile Mântuitorului, au părăsit atât pescuitul cât și oile și au intrat în rândurile ucenicilor Domnului Iisus Hristos; oile le-au lăsat în paza câinilor.

Mai târziu, alți păstori, alungând câinii în pustie, au pus stăpânire pe oile lor. Câinii Sfântului Petre și Andrei, văzându-se prigonți, au început să dea năvală asupra oilor, mâncând și omorând din ele cât puteau, până când interveneau ciobanii cu câinii lor. Și, în felul acesta, s-au sălbăticit și s-au înrăit câinii Sfântului Petre devenind lupi.

Sfântul Petre, după moarte, ajungând la cer și aducându-și aminte de câinii lui, le trimetea la vreme de nevoie mană din cer, ca să li se mai astâmpere foamea. Iar Sfântul Andrei îi chema în fiecare an, în noaptea de 30 noiembrie, când se serbează ziua Sfântului Andrei, și-i binecuvântează ca să se prăsească. Tot atunci se spune că ei capătă dezlegare să plece după pradă.

Tinerețea și bătrânețea lui Dumnezeu

Zeul cel mai vechi al omenirii este Anul, reprezentarea mitică care moare și renaște după 365 sau 366 de zile. Indiferent cum a fost numit (Zeus, Saturn, Shiva, Dumnezeu etc), el se confundă cu timpul scurs între echinocșii și solstiții.

Iată cum este asociat timpul calendaristic cu marea divinitate într-o tradiție populară:

„Dumnezeu la începutul anului e tânăr, la sfârșit e bătrân. De aceea se cheamă Anul Nou, pentru că atunci e tânăr, e frumos.

Tot astfel și Sfântul Pavel, învățătorul oamenilor: la începutul anului este tânăr și până la sfârșit e bătrân” (Bucovina).

Dumnezeu, îngerii și dracii

„Dumnezeu avea ca slujitori cetele îngerești iar Sarsailă cetele dracilor. Ei trăiau în bună înțelegere cu toții în cer. Dar, ce le dă dracilor în gând? Să-și puie ei scaunele mai presus decât ale lui Dumnezeu și ale îngerilor lui.

Dumnezeu înțelegând gândul dracilor, a pornit cu Sfeti Aranghel, mai marele îngerilor, să doboare dracii din cer pe pământ.

Sfeti Aranghel a dat poruncă îngerilor de sub stăpânirea lui, să dea brânci dracilor din cer. Îngerii voinici au aruncat dracii tocmai în fundul pământului, îngerii mai slăbănogi, abia i-au urnit din cer. Acești draci au rămas pe aici, pe pământ, sau stau spânzurați prin văzduh” (Ștefănești, jud. Vâlcea).

Strigoii vii

Strigoii vii sunt considerați spirite ale oamenilor, femei sau bărbați, care își părăsesc trupurile noaptea, mai ales la Sântandrei (Noaptea Strigoilor) și Sângiorz și în alte împrejurări.

Cauzele pentru care numai o parte din oameni devin strigoii în viață sunt diverse: copiii născuți cu coadă (o vertebră în plus), cu tichie, dintr-o legătură incestuoasă, al treilea copil din flori născut de o femeie etc. Mama comunica ea însăși taina copilului născut strigoii pentru ca acesta să-și avertizeze copiii să-i împlinescă fără greș practicile de destrigoire la moarte.

Activitatea lor cea mai intensă este în Noaptea Strigoilor (29/30 noiembrie) când își părăsesc în somn corpul, ies din casă pe horn sau pe ușă, se rostogolesc de trei ori pentru a se întrupa într-un animal (lup, câine, pisică, porc, berbec, găină, broască), încalecă pe melițe, butoaie, cozi de mătură pentru a merge în locuri numai de ei știute (între hotare, răspântii de drumuri, poieni din păduri) unde se întâlnesc cu strigoii morți. Acolo redevin oameni, se bat cu limbile de meliță, se zgârie, se rănesc până iese învingător unul din ei, care le va fi conducător un an de zile. Se bocesc unii pe alții, își vindecă pe loc rănilor, se întrupează din nou în animale și pornesc împăcați spre case înainte de primul cântat al cocoșilor.

În ajunul Sângiorzului, la Mânecătoare (noaptea de 22/23 aprilie), își părăsesc din nou trupurile pentru a merge să fure mana holdelor, laptele vitelor, să strice taurii, să lege sau să ia puterea bărbaților etc. În cele două nopți oamenii se ungeau cu mujdei de usturoi, ascundeau melițele, întorceau vasele cu gura în jos, produceau zgomote, îi strigau pe nume, aprindeau focuri, păzeau cu atenție vii.

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII NOIEMBRIE

Brumarul Mare

Noiembrie este luna a noua în calendarul roman cu început de an la 1 martie și luna unsprezecea în calendarele iulian și gregorian cu început de an la 1 ianuarie. Denumirile ei populare indică fie timpul căderii brumelor groase și promoroacei (Brumar, Brumarul Mare, Promorar), fie vremea fermentării și limpezirii vinurilor (Vinicer, Vinar).

Pregătirile pentru iarnă și activitățile legate de industria casnică sunt în toi. Îmbătrânirea timpului calendaristic este exprimată de numărul mare al sărbătorilor și obiceiurilor dedicate lupilor, strigoilor și altor forțe malefice: Ziua Tâlharilor, Martinii de Toamnă, Filipii de Toamnă, Ziua Lupului, Filipul cel Schiop, Noaptea Strigoilor. La aceste sărbători, cert precreștine, se adaugă cele legate atât de ritul creștin, cât și de cel precreștin: Moșii de Arhangheli, Arhangheli, Lăsatul Secului de Crăciun, Ovidenia și Sântandreiul.

Cosmadinul

Numele sărbătorii cu dată fixă, Cosmadin (1 noiembrie), este provenită din contopirea numelor sfinților creștini Cosma și Damian din Asia. Aceștia ar fi fost medici care vindeau bolnavii fără bani, de unde le-a rămas și numele de „Sfinți doctori fără de arginți”.

În ziua de Cosmadin, timp ritual favorabil pentru practicile de medicină populară, cei doi sfinți erau invocați în descântecurile de lingoare (febra tifoidă) și de răul copiilor (epilepsia).

Sărbătoarea a fost atestată în Moldova, Bucovina, Transilvania și Banat.

Lupul, mesager al morții

Pentru modul de gândire al bătrânilor sosirea Morții este anunțată prin mesageri speciali: păsări prădătoare de zi și de noapte, animale sălbatice și domestice, prin vise și diferite semne.

Printre vestitorii ei obișnuiți sunt lupul, în satele montane din județul Vrancea (Câmpuri, Nereju), și ruda lui domestică, câinele, în majoritatea zonelor etnografice românești.

Mesajul funest este transmis întotdeauna prin cântec: câinele și lupul cântă urlând, găina cântă cocoșește, cucuveaua, bufnița cântă. Etnologul constată surprinzătoare analogii între mesagerii zeului morții Yama din panteonul indian (cucuveaua dintre păsări și câinele dintre animale) și zeiței morții din panteonul românesc.

În legendele și credințele populare urlatul lupilor sunt rugăciuni adresate Sânpetrului de Iarnă (16 ianuarie), Filipului cel Mare (21 noiembrie) și Sântandreiului (30 noiembrie) așa cum omul credincios înalță cântări divinității în biserică, sinagogă, templu, moschee. În acest sens, inspirate par a fi versurile unui cântec oltenesc:

„Rămăsei cu cântecul
Ca lupul cu urlatul!”

Lupul, protector al omului

Ca orice divinitate, lupul își pedepsește sau își ajută credincioșii după fapta acestora.

În spiritualitatea românească lupul apare nu numai ca fiară neîntrecută prin cruzime, ci și ca protector al omului: sfășie dracii, sperie sau alungă bolile copiilor etc.

În Platforma Luncani, în imediata apropiere a cetăților dacice din Munții Orăștiei, primul alăptat al copilului se făcea printr-un aparat în formă de cerc, confecționat din falca și pielea unui lup, numit gură de lup.

În satele de pe Valea Bistriței moldovenești, în Maramureș, nordul Dobrogei etc. copiilor grav bolnavi li se schimbau numele creștin de botez cu cel de lup sau de urs, în timpul unei practici magice: înhumarea terapeutică a copilului prin introducerea lui pe o gaură săpată în pământ (moartea simbolică) și scoaterea lui pe o altă gaură (nașterea simbolică). Cu acest prilej se abandona numele vechi al mortului (Ion, Măria, Gheorghe etc.) și se acorda copilului renăscut un nume de fiară (Lupul, Ursul) de care să se sperie boala și moartea.

Frecvența în antroponomastica românească a numelor de Lupu, Ursu și derivatele lor, confirmă marea extensiune care a avut-o această practică magică până la începutul secolului al XX-lea.

Izomorfismul lup-strigoi

Unul din criteriile folosite de români pentru identificarea strigoiului aflat în preexistență (fătu în pântecul matern), era țipătul copilului înainte de a se naște, fenomen cunoscut în medicina sub numele de vagitus uterinus sau strigăt fetal.

Psihologii au făcut deja studii asupra reacțiilor psihice primare; se prefigurează chiar o nouă disciplină de cercetare, psihologia prenatală. Strigătul fetal a fost însă sesizat, la anumite sarcini în a 24-a săptămână de viață intrauterină, înaintea medicilor și psihologilor, de oamenii simpli, dovadă fiind superstițiile și credințele generate de acest curios fenomen.

De pildă, eroul unui frumos basm românesc, „Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte”, intră în acțiune înainte de a se naște, începând să plângă – strigătul fetal redescoperit de medici. El tăcu și se născu numai când tatăl său, împăratul, îi promite tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte. Întrucât acesta nu și-a respectat promisiunea, Făt Frumos pornește să și le caute de unul singur.

Tema aceasta apare și în alte basme românești: Roșu-mpărat și Strigoaica, Glasul Morții, Sfântul Arhanghel și lemnarul. Dar cea mai cunoscută credință generată de strigătul fetal este legată de transformarea în strigoi a copilului care se va naște.

Românii împart spiritele malefice ale morților după genul gramatical pe care îl poartă în moroi (strigoi), activi în special în perioada rece a anului, între Sâmedru (26 octombrie) și Sângiorz (23 aprilie), și iele, prezente numai în sezonul călduros, între Sângiorz și Sâmedru. Lipsa strigoilor pe timpul verii este lăsată pe seama lui Sântilie care îi trăsnește cu biciul lui de foc.

După origine, strigoii se împart în strigoi (moroi) morți și strigoi (moroi) vii. Credința în strigoi sau moroi este legată, firește, de credința în nemurirea sufletului. Dacă după moarte supraviețuiesc sufletele celor răi, moroi sau strigoii, cu atât mai mult ar trebui să se întâmple și cu sufletele bune.

Sărbătorile lupului

Peste comportamentul natural de reproducere al lupului sunt suprapuse importante sărbători și obiceiuri populare românești. La latitudinea geografică a României lupii se strâng în haite prin luna octombrie. Urmează o perioadă de hoinăreală și acomodare: colindă, atacă prada în haită, se împrietenesc și se formează perechile reproducătoare. După aproximativ o lună de zile, la Filipii de Toamnă (14-21 noiembrie) încep împerecherile propriu-zise care, în raport de latitudinea și altitudinea geografică, se încheie la Filipii de Iarnă (29-31 ianuarie). După o perioadă de gestație de 62-63 de zile, lupoaicele fată primăvara târziu. Pe timpul verii, lupii duc o viață familială (lupul, lupoaica și căteii de lup). Toamna, la formarea haitei, noua generație de lupi participă deja la atacarea și prinderea prăzii.

Concentrarea sărbătorilor dedicate lupului la sfârșitul lunii noiembrie (Filipii de Toamnă, Ovidenia, Sântandrei) și începutul lunii decembrie (Moș Nicolae, Zilele Bubatului, Varvara) obiceiurile, actele rituale și practicile magice adăpostite de acestea formează scenariul ritual al Anului Nou dacic. Acesta cuprinde, printre altele: ospețele nocturne (Noaptea Strigoilor, Usturoiului) cu excесе de mâncare, băutură și distracție care amintesc de orgiile antice; prepararea și consumarea alimentelor și băuturilor rituale (Turta de Andrei, Covașa); credința că în nopțile de Ovidenie sau de Sântandrei se deschid mormintele și se întorc spiritele morților, vorbesc animalele, se prind farmecele și vrăjitoriile, mai ales cele de aflare a ursitei etc. Miezul

sărbătorilor de celebrare a Anului Nou este Sântandreiul, considerat, în unele zone etnografice, patron al lupilor.

Moșii de Arhangheli

Ofrandelor alimentare date pentru morți sub formă de pomană în Ajunul sau în Ziua Arhanghelilor (8 noiembrie) se numesc Moșii de Arhangheli.

Cu acest prilej se aprindeau lumânări atât pentru oamenii în viață, cât și pentru cei dispăruți fără lumânare în împrejurări năprasnice (înghețați, înecați, trăsniți, sfâșiați de fiare etc.) (Moldova și Bucovina).

Arhanghelii

Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril, celebrați pe data de 8 noiembrie în Calendarul ortodox sunt numiți de popor Arhanghelii.

În zonele în care Arhanghelii erau considerați patroni ai turmelor de oi, aceștia erau prăznuiți două zile la rând (8-9 noiembrie). În alte zone, acolo unde credința generală este că Arhanghelii preiau sufletele morților și le conduc, după caz, în Rai sau în Iad, li se rezervă o singură zi (8 noiembrie).

În tradițiile populare Arhanghelii sunt conducători ai cetei îngerilor și responsabili cu transportul sufletelor morților. Spre deosebire de îngerii obișnuiți, aceștia poartă nu numai aripă, ci și săbii.

Arhanghelul Mihail mult mai prezent în folclorul românesc în comparație cu Arhanghelul Gavril, poartă, uneori, cheile Raiului, este slugă la Scaraoțchi cu care se luptă, veghează la capul bolnavului dacă acesta este ursit să moară sau la picioarele lui dacă mai are zile de trăit, prezice, când este naș, moartea cumătrului, apare ca patron al țiganilor și altele.

Turta arieților

Coptura din mălai sau făină preparată în ziua de Arhangheli (8 noiembrie) când, în unele zone etnografice, se amestecau oile cu berbecii pentru împerechere, este numită Turta Arietilor sau a Berbecilor.

Pentru a afla dacă le va fi bine sau rău oilor peste aproximativ 21 de săptămâni, durata de gestație a ovinelor, Turta Arietilor se arunca în mijlocul turmei și se făcea pronosticul: de cădea cu fața în sus era semn bun, de cădea cu fața în jos era semn rău (Transilvania).

Vara Arhanghelilor

Scurta perioadă calendaristică cu cer senin și vreme călduroasă care apare în preajma Arhanghelilor (8 noiembrie) este numită Vara Arhanghelilor (Transilvania).

Ziua tâlharilor

Ziua dedicată personajului doveditor al răufăcătorilor, Mina, care a preluat din calendarul ortodox numele și data de celebrare ale Sfântului Mucenic Mina (11 noiembrie) este numită, în Moldova, și Ziua Tâlharilor.

Dintre practicile magice efectuate pentru aflarea adevărului în perioada 11 noiembrie (Mina) – 25 decembrie (Crăciun) despre hoți, ucigași și făcătorii de rele, cea mai obișnuită era aprinderea lumânărilor, intenționat greșit, la capetele care se lipsesc de sfeșnic. Procedând astfel, se credea că li se schimbă dușmanilor gândurile, că se întoarce afecțiunea flăcăilor doriți de fete.

În această zi se plăteau sărindare și acatiste pentru măritiș, pentru împlinirea blestemelor și aflarea tainelor.

Sfinții surghiuniți

Ciclul de sărbători de 12 zile, cuprins între 11 și 23 noiembrie, dedicat lupilor este numit de macedo-români Sfinți Surghiuniți. În această perioadă se lega botul sau gura lupului prin diferite practici magice, cea mai cunoscută fiind încheștarea pieptenilor de scărmanat lâna sau a foarfecilor de tuns oile.

Filipii, haită divină

Filipii, năprasnice personificări ale lupilor, sunt o haită divină a cărei căpetenie, Filipul cel Mare sau Filipul cel Schiop, sunt sărbătoriți fie la Ovidenie (21 noiembrie), fie la Sântandrei (30 noiembrie).

În perioada de gestație a lupilor, la Circovii de Iarnă sau Miezul Ierni pastorale (16 -18 ianuarie), crescătorii de animale sărbătoreau o altă mare divinitate a acestora, Sânpetru de Iarnă (16 ianuarie). În Oltenia și Muntenia de vest zilele dedicate Filipilor de Toamnă, variabile ca număr de la zonă la zonă și, uneori, de la sat la sat, se moșteneau în linie maternă: tânăra nevestă primea ca zestre de la mama sa unul sau mai mulți Filipi, zile în luna noiembrie care urmau a fi celebrate prin severe interdicții de muncă.

În nopțile de Filipi se credea că lupoaicele căutau cu înverșunare tăciuni aprinși. Cele care nu reușeau să mănânce foc, simbol universal al masculinității și virilității, rămâneau sterpe un an de zile. De aceea, pentru a nu se împuia peste măsură, femeile nu scoteau în zilele de Filipi cenușa și gunoiul din casă și nici nu împrumutau vecinilor foc.

Lăsatul secului de Crăciun

Sărbătoarea nocturnă din noaptea de 13-14 noiembrie, care deschide Postul de 6 săptămâni (15 noiembrie - 24 decembrie) se numește Lăsatul Secului de Crăciun. Sărbătoarea, care ocaziona petreceri familiale, cu mâncare și băutură din abundență, era, în unele zone etnografice, prefațată de ajun (13 noiembrie) și postfațată de rituri de purificare în ziua de Spolocanie (15 noiembrie).

În aceste zile de la mijlocul lunii noiembrie se celebrau Filipii de Toamnă când se efectuau numeroase acte rituale cu caracter apotropaic (alungarea spiritelor rele prin zgomote și împușcături, ungerea cu usturoi a ușilor, porților și ferestrelor), profilactice (îmbunarea păsărilor, în special a vrăbiilor, cu resturile alimentare rămase de la ospățul nocturn, să nu strice roadele recoltelor, întoarcerea vaselor din casă cu gura în jos ca să nu se ascundă în ele spiritele malefice etc.) și divinator (aflarea ursitei, preziceri despre rodul holdelor, dacă anul va fi sărac sau bogat în precipitații etc).

Gădineții

În perioada sărbătorilor dedicate lupilor (Filipii de Iarnă și de Toamnă, Filipul cel Mare, Sântandrei, Sânpetru de Iarnă) se evită pronunțarea cuvântului lup sau, dacă este absolut necesar, i se spune Gădineț.

Se credea că numai la simpla pronunțare a cuvântului lup, acesta auzea și venea în „vizită” prin grajdurile vitelor și târlele oilor. Este interesant că numele cu care este răsfățat iupul, Gădineț, înseamnă în unele zone, porc de un an de zile.

Vara iernii

Scurta perioadă de încălzire trecătoare a timpului, de două până la patru zile, care apare de obicei între Arhangheli și Crăciun este numită, local, vara iernii (Transilvania).

Șezătoarea

De la începutul postului de Crăciun (mijlocul lunii noiembrie) și până la intrarea în Postul Paștelui (Săptămâna Căii lui Sântoader) își desfășura activitatea o importantă instituție premaritală, șezătoarea.

Sfânta Duminică și Sfântul Ilie

„Pe cea lume, la Dumnezeu, toate sfintele își au căsuța lor, unde își are fiecare lucrurile cu care orânduiește. La Sf. Duminică în casă se află o măsuță și un scaun; pe masă este o oglindă, iar dinaintea oglinzii stă un sfeșnic cu lumânare. Sf. Ilie când are să trăsnească pe undeva, vine și se sfătuiește cu Sf. Duminică. Prin oglinda ceea se uită în lume, de vede tot ce fac oamenii; și dacă au hotărât să trăsnească pe cineva, ia sfeșnicul cu lumânarea în mână și amenință asupra oglinzii, în acel loc și în acel moment a și trăsniț... Până nu se sfătuiește cu Sf. Duminică nu face nimic. La Sf. Marți se află un săculeț cu piatră și când trebuie, dezleagă săculețul și toarnă piatră peste lume, spunând niște cuvinte din gură. Un alt sfânt al săptămânii ține ploaia, altul vântul și așa mai departe.” (Moldova).

Strigoii morți

Spiritele morților care nu ajung din anumite motive în lumea de „dincolo” după înmormântare sau refuză să se mai întoarcă „acolo” după ce își vizitează rudele la marile sărbători calendaristice (Crăciun, Măcinici, Joimari, Sântandrei și altele) se transformă în strigoii sau moroi.

Plecați „de aici” și neajunși „acolo”, strigoii devin periculoși pentru cei vii: iau viața rudelor apropiate, aduc molime, grindină și alte suferințe. După relele provocate și locul unde acționează, pot fi strigoii de apă și de uscat, de vite și de stupi, de ploi și de foc etc. Spre deosebire de Iele, care plutesc în aer cântând din diferite instrumente în sezonul călduros al anului, între Sângiorz și Sânpetru, și coboară pe pământ numai când se prind în horă, strigoii morți călătoresc pe uscat și pe ape, strigând și moroind, de unde și numele de strigoii și moroi, cu mijloace improvizate de transport (pe meliță, pe coadă de mătură, pe butoi sau în butoi etc).

Strigoii morți provin din strigoii vii, la moartea acestora, și din ceilalți morți cărora nu li s-au făcut sau li s-au greșit rosturile la înmormântare. Aceiași soartă o au și morții care s-au rătăcit din cauză că nu au respectat sfaturile date la înmormântare (Cântecul Zorilor) sau nu au avut cu ce plăti vămile întrucât nu li s-au dat

banul la plecare sau l-au pierdut pe drum. Din acest motiv, „banul mortului” este, uneori, găurit și legat de degetul mic al mâinii, se bagă în gura mortului sau i se leagă în batistă.

Strigoii vii, unii cunoscuți încă de la naștere, erau „omorâți” înainte de înmormântare prin înfigerea în inimă a unui fus, țeapă de lemn, cui, piron de fier. Pentru a înlătura orice posibilitate de înhumare a unui om aflat în stare de moarte clinică „omorârea” strigoiiului a fost atestată pe întreg spațiul românesc. În cazul în care prezența unui strigoi devenea evidentă într-o comunitate rurală, se foloseau diferite procedee pentru descoperirea și anihilarea lui. Cel mai eficient mijloc se considera intrarea pe timp de noapte cu armăsarul în cimitir și sărirea peste morminte. Mormântul peste care calul nu voia să sară se presupunea că adăpostește un strigoi și, ca urmare, trebuia deshumat și omorât. Bătrânii care au participat la asemenea practici declară că au găsit mortul, în unele cazuri, în altă poziție decât l-au înhumat: întors pe o parte sau pe burtă, zgâriat pe față, cu barba și unghiile crescute.

Este posibil ca cel puțin unii oameni înhumați în stare de moarte clinică, fenomen biologic de care cei vechi nu aveau cunoștință, să-și revină în reavănul pământului, tragedii care amplificau și mai mult credința în strigoii sau moroi.

Norocitul anului

Ca la orice început de an, la Sântandrei abundau practicile magice de aflare a ursitei, adică a viitorului soț. Fata de măritat prepara o „Turtucă de Andrei”, turtiță subțire din făină de grâu, foarte sărată, coaptă pe plită sobei și o mânca înainte de culcare. Băiatul care venea în vis să-i aducă apă ca să-și potolească setea urma să o ceară de nevastă în cursul anului.

Alte fete, după ce soseau acasă de la Păzitul Usturoiului, semănau câte un cățel de usturoi privegheat într-un cocoloș de aluat. După modul cum încolțea și creștea usturoiul semănat, se făceau anumite pronosticuri matrimoniale.

Timpul era însă favorabil și pentru observații meteorologice și astronomice. Unii bătrâni observau cerul în noaptea de Ovidenie sau de Sântandrei și noroceau anul, prevestind dacă va fi bogat sau sărac, ploios sau secetos, dacă va fi pace sau război etc.

Obiceiul de a semăna în noaptea de Sântandrei grâu într-o oală de pământ pentru a interpreta rodnicia ogoarelor în noul an este practicat și astăzi.

Ovidenia

Ziua intrării în Biserică a Fecioarei Măria, care corespunde, în Calendarul popular, cu celebrarea unei năprasnice divinități a lupilor, Filipul cel Șchiop sau Filipul cel Mare (21 noiembrie), se numește Ovidenia, Obrejenia și Vovidenia.

Local, în Bucovina, se credea că în această zi s-ar fi născut Hristos.

Ovidenia, împreună cu Filipii de Toamnă, Noaptea Strigoilor, Sântandrei, Sânnicoară (Moș Nicolae), formează, în perioada 13 noiembrie - 6 decembrie, un scenariu ritual de renovare a timpului, probabil Anul Nou dacic.

În noaptea de Ovidenie, când se credea că se deschide Cerul și vorbesc animalele, se priveghea la lumina unei lumânări aprinse și încolăcite, uneori de mărimea unui om, o strachină cu apă de leac, se făceau farmece și descântece, se afla ursita, se efectuau observații și previziuni meteorologice. Pentru copiii morți nebotezați și pentru oamenii înecați și morți fără lumânare se făceau în această zi praznice și li se împărțeau pomeni.

Întrucât se credea că în noaptea de Ovidenie strigoii circulau fără opreliște, se ungeau cu usturoi cercevelele ferestrelor, tocurile ușilor, vatra și cuptorul care comunicau, prin horn, cu exteriorul. Pentru protecția vitelor împotriva animalelor sălbatice se interzicea orice activitate legată de prelucrarea lânii și a pieilor de animale. De la Ovidenie până la Sângiorz, femeilor le era interzis să mai „bată” sau să spele rufele la râu. Acte rituale și practici magice la Ovidenie au fost atestate în Bucovina, Moldova, Muntenia și Oltenia.

Gădinețul șchiop

Divinitatea lupilor celebrată în mediile pastorale în zilele de Sântandrei sau Ovidenie, sinonimă cu Filipul cel Șchiop sau Filipul cel Mare se numește Gădinețul Șchiop.

Pentru a fi îmbunați, lupii erau numiți, în zilele lor, gădineți. Cel mai puternic, dar și cel mai rău dintre ei era Gădinețul sărbătorit la Ovidenie sau la Sântandrei cu severe interdicții de muncă, în special ptelucrarea lânii de oaie și pieilor de animale, paralel cu efectuarea actelor rituale cu caracter apotropaic precum ungerea coarnelor vitelor, porților și ușilor cu usturoi, legarea sau încleștarea dinților de la pieptenii de scărmanat lâna etc.

Se spune că la Sântandrei și Ovidenie gâtul țeapăn al lupului devine mobil, de unde și credința că acum, când „își vede lupul coada”, ar fi extrem de periculos.

Iarna și vara

Sucesiunea celor două anotimpuri de bază, iarna și vara, și datele schimbării acestora în calendarul popular sunt redate, cu mare exactitate, pe stil vechi, de următoarea povestioară: „Se zice că de mult, când erau oamenii mai curați, Soarele răsărea mai de dimineață; până la amiază te săturai de lucru. Vara el umblă mai pe sus, iarna mai pe jos. Tocmai în ziua de Ana Zacetenia (8 decembrie, ziua solstițiului de iarnă pe stil vechi) se dă înapoi spre vară și începe ziua a se mări, cu cât sare cocoșul pe prag, iar până la Bobotează e mai mare cu un ceas. De Stretene (2 februarie), iarna se întâlnește cu vara; atunci, când soarele se suie tot mai sus și noaptea e tot mai mică, începe a se călători iarna. La Sf. Onofrei (12 iunie) e ziua cea mai mare, iar după Sf. Onofrei începe a se da soarele înapoi, merge spre iarnă, așa că de la Pantelemon (27 iulie) se călătorește vara, e începutul toamnei. Atunci se răcește apa iar cerbul iese din râu, se schimbă crângurile cerului, cele de vară cu cele de iarnă, și se întâlnesc iarna cu vara și spun: de-amu te duci tu vară, vin eu iarnă!”

Frații din lună

Soarele este asociat cu căldura și arșița, Luna cu răcoarea și frigul.

„În Lună, spune o povestioară, se văd doi frați. Unul stă jos și dă fân în car celuilalt și vorbesc:

— Eu, zice unul, să am puterea care o ai tu, aș îngheța vițelul în vacă și coarnele din rădăcină la bou.

— Ce folos dacă nu poți să-ți arăți puterea! După timpul nostru, noaptea, vine Soarele de încălzește Pământul” (Bucovina).

Vârcolacii

Monștrii proveniți din al treilea sau al șaptelea copil născut de aceeași fată mare și din strigoii născuți cu coadă care mănâncă sau întunecă Luna și Soarele poartă numele de vârcolaci.

Ei ar locui în văzduh, printre nori sau deasupra norilor. Când mușcau Luna și Soarele în timpul eclipselor, Vârcolacii erau alungați prin bătutul tablei și fiarelor vechi, prin rugi și mătânii închinat lui Dumnezeu. Iarna ei se puteau transforma în oameni, coborau peste câmpuri și făceau rele celor întâlniți în cale. De cele mai multe ori, aceștia căpătau înfățișare de lup și se numeau pricolici sau vârcolaci.

Credința în Vârcolaci, local numiți și Țidira (Maramureș, Bistrița-Năsăud), a fost atestată în toate zonele etnografice.

Aflarea rodului

Practicile magice de prorocire a anului, în special de aflare a rodului pomilor fructiferi, se efectuau la una din sărbătorile care încheia Anul Vechi și deschidea Anul Nou: Sântandrei, Varvara, Sânnocoară, Bobotează.

Crenguțele tăiate de la diferiți pomi fructiferi se puneau, în seara acestor sărbători, într-o oală cu apă la temperatura camerei locuite. După modul cum înfrunzeau și înfloreau crenguțele se aprecia dacă anul era bogat sau sărac în fructe.

Local, copiii foloseau crenguțele înflorite ca sorcovă de Anul Nou (Moldova, Muntenia, Oltenia, sudul Transilvaniei).

Colacul de Andrei

Pâinea dospită în formă de colac, preparată de fetele necăsătorite în noaptea de Sântandrei pentru aflarea ursitei se numește, de obicei, Colacul de Andrei.

Fetele se strângeau mai multe la o casă unde își prepara fiecare câte un colac. După ce îl coceau și îl lăsau să se răcească, semănau în mijlocul lui un cățel de usturoi. Răsăritul usturoiului se interpreta ca semn că fata va fi pețită de feciori și va avea noroc în căsnicie (Moldova, Bucovina).

Lumânarea anului mort

O practică extrem de interesantă, atestată în noaptea de Ovidenie, este arderea și privegherea unei lumânări lungi, făcută colac. Mărimea lumânării reprezintă, precum firele colorate ale Mărțișorului, măsura simbolică a anului calendaristic.

O astfel de lumânare poate fi întâlnită astăzi în numeroase sate românești la moartea omului. Ea este numită Măsura Mortului, Priveghetoare, Statul Mortului,.. și se confecționează din ceară de albine pe o ață de lungimea mortului și încolăcite invers acelor de ceasornic. Lumânarea este aprinsă și arde în anumite momente ale ceremonialului funerar și, apoi, puțin câte puțin, timp de 40 de zile cât se crede că mai zăbovește sufletul în lumea de aici.

Arderea lumânărilor încolăcite la Ovidenie, Noaptea Strigoilor sau Păzitul Usturoiului și la moartea omului are aceeași semnificație: renașterea simbolică, printr-un rit funerar de incinerare a zeului mort, în primul caz, a omului mort, în al doilea caz.

Bocetul Andreiului

Un obicei care atestă suprapunerea sărbătorii creștine a Apostolului Andrei peste Anul Nou dacic este Bocetul Andreiului.

Fetele, după confecționarea unei păpuși din cârpe, numită Andreiu, substitut al anului vechi, și așezarea ei pe laviță (pat), o jeleau, ca pe un mort, în noaptea de 29/30 noiembrie. Lipsește de aici marele sacrificiu, jertfa rituală a animalului care personifică divinitatea, specifică oricărui început de an.

Este posibil ca una din tradițiile care a migrat din toamnă, de la Anul Nou dacic (sfârșitul lui noiembrie și începutul lui decembrie, cu numeroase zile dedicate lupilor) la Anul Nou contemporan să fi fost sacrificiul porcului. De altfel, din numele purtate de lup în zilele lui de sărbătoare, gădineț, este preluată de la porcul tânăr, numit de popor și godin, godineț (Basarabia).

Noaptea strigoilor

În noaptea de Sântandrei se desfășura, în Moldova și Bucovina, o petrecere asemănătoare cu Revelionul contemporan, numită Noaptea Strigoilor sau Păzitul Usturoiului.

Pentru a fi feriți de acțiunea malefică a moroilor și strigoilor, care căpătau frecvent înfățișare de lupi, tinerii camuflau și ungeau cu mujdei de usturoi ferestrele și ușile casei unde se desfășura petrecerea. Se credea că între lăsatul serii și miezul nopții de Sântandrei este un timp nefast, când strigoii vii (oamenii care se nasc cu căiță pe cap sau cu coadă, o vertebră în plus, din legături incestuoase etc.) își părăsesc trupurile fără știrea lor, iar strigoii morți ies din sicrie, morminte și cimitire pentru a provoca suferințe oamenilor (pocesc, leagă sau iau puterea bărbaților, strică taurii, răspândesc molimele, fură sporul vitelor, se joacă cu lupii și urșii etc).

Fetele aduceau câte trei căpățâni de usturoi, le puneau laolaltă într-o covată pentru a fi păzite de o bătrână la lumina lumânării. Feriți și izolați de lumea din afară, stăpânită de forțele malefice, tinerii se distrau (cântau, jucau, beau, adesea peste măsură, glumeau) ca la Revelion, în chiar Postul Crăciunului. Obligatoriu era consumată o băutură rituală, cu gust dulce-acrișor, Covașa, obținută din făină de grâu amestecată cu făină de mei, înlocuită ulterior cu mălaiul de porumb. Dimineața, pe lumina zilei, tinerii ieșeau în curtea casei unde era jucată covată cu usturoi în mijlocul horei. Se împărțea usturoiul și, în mare veselie, se întorceau pe la casele lor.

Începea un nou an, probabil Anul Nou dacic. Usturoiul privegheat se păstra ca ceva sfânt, la icoană, și se folosea peste an ca leac pentru vindecarea bolilor, pentru prinderea farmecelor și descântecelor etc. În noaptea de Sântandrei, asemănător marilor sărbători de înnoire a timpului (Crăciun, Anul Nou, Sângiorz, Sânziene), se credea că vorbesc animalele, se deschid mormintele și cerul, ard comorile etc.

Sântandrei, Anul Nou dacic

Sărbătorile și obiceiurile românești de la sfârșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie corespund, ca dată calendaristică, cu Dionisiacele Câmpenești ale tracilor și Saturnaliile romanilor.

În această perioadă părinții bisericii creștine au fixat data de celebrare a Apostolului Andrei care a propăvăduit credința în Iisus la Dunăre și Marea Neagră în primele decenii ale mileniului întâi al erei creștine. Noua sărbătoare creștină s-a impus în conștiința credincioșilor împreună cu unele din atribuțiile zeului uzurpat, realitate confirmată de obiceiurile, actele rituale și practicile magice din noaptea de 29/30 noiembrie.

Perioada calendaristică de trei săptămâni (14 noiembrie și 7 decembrie), care adună laolaltă numeroase sărbători, obiceiuri, acte rituale și practici magice dedicate lupului, este identificată, pe criterii etnologice, cu Anul Nou dacic. Unele din aceste tradiții au migrat, de-a lungul secolelor, spre solstițiul de iarnă, la Crăciunul și Anul Nou contemporan, altele, adevărate relicve preistorice au rămas pe loc, precum zilele dedicate lupilor și strigoilor.

Spre deosebire de Anul Nou contemporan unde apar Moș Ajun și Moș Crăciun (24 și 25 decembrie) care sugerează, prin vârsta înaintată, apropierea morții și renașterii timpului calendaristic după 365 sau 366 de zile, pe locul de celebrare a Anului Nou dacic apar alți doi „moși”, Moș Andrei (30 noiembrie) și Moș Nicolae (6 decembrie).

TRADIȚIILE POPULARE ALE LUNII DECEMBRIE

Undrea

Decembrie este luna a zecea în calendarul roman cu început de an la 1 martie și luna a douăsprezecea în Calendarul iulian și gregorian cu început de an la 1 ianuarie.

Denumirea populară a lunii, Neios, se referă la căderea abundentă a zăpezilor, în timp ce alte denumiri zonale, Andrea, Indrea și Undrea, păstrează amintirea lui Sântandrei, prăznuit în ultima zi a lunii noiembrie.

În cursul acestei luni se află începutul iernii atât în calendarul oficial (1 decembrie) cât și în calendarul popular (6 decembrie, Moș Nicolae) și în calendarul astronomic (ziua solstițiului de iarnă).

La sate viața economică intră într-un proces de oarecare relaxare paralel cu intensificarea manifestărilor spirituale. Sărbătorile lunii decembrie pregătesc, prin obiceiurile, actele rituale și practicile magice pe care le adăpostesc, sfârșitul și începutul anului calendaristic: Bubatul, Sava, Moș Nicolae, Ana Zacetenia, Modest, Ignatul Porcilor, Moș Ajun, Moș Crăciun,

Fata uriașului

Credința în existența gigantilor, numiți uriași, căpcăuni, jidovi etc, este frecvent atestată în toponimia și folclorul românesc. Ei ar fi făcut movilele de pământ din zonele extracarpatică care, adesea, sunt tumuli funerari din Epocile Bronzului și Fierului, ar fi construit și locuit în cetăți etc.

În multe legende gigantismul acestor făpturi antropomorfe este evidențiat, prin comparație, cu minusculele făpturi umane:

„Odată, o fată de uriaș, mergând prin țarină, a găsit un plug cu șase boi și doi oameni care arau. Fata s-a jucat cu ei, i-a luat în poală, i-a dus acasă, la mă-sa, și a zis:

— Iată, mamă, am găsit niște viermișori care scurtau pământul.

— Aceștia sunt oameni ! Du-te, draga mamei, du-i de unde i-ai luat, că la vremea vremii, ei vor stăpâni pământul”.

Zâna minerilor

Fiecare ocupație mai importantă își avea în Panteonul românesc un „sfânt” protector: păstorii pe Sângiorz, agricultorii pe Maica Precesta, marinarii pe Sânnicoară etc. Minerii au ales-o pe Varvara descrisă de numeroase legende minerești:

„Minerii pe aici lucrau așa cum au apucat, toată săptămâna și se odihneau doar duminica. Nu știau și nu le era frică de sărbătorile și duhul minei. Până într-o zi, într-un prag de iarnă, când toți minerii erau în mină. Și cum lucrau ei acolo, s-a auzit un glas care se văita:

— Nu mai dați că mă doare, nu mai dați!

— Tale, nea Mitică, ce crezi? Râde cineva de noi! Cine-o fi?

Când începeau lucrul, văicăreala le lua puterea din brațe și rămâneau cu uneltele în aer. Prin oase li se scurgea un fel de răceală. Deodată, din grămada de cărbuni o ieșit o fată frumoasă și i-a întrebat aspru:

— De ce lucați azi, în ziua mea de cinstire? Nu știți că am puterea să vă surp mina și să vă apăr de nenorociri? Eu sunt Varvara, vă apăr clipă de clipă viața și voi nu-mi cinstiți ziua!

Cărbunele s-a deschis și-a cuprins-o din nou. N-a mai lucrat nici un miner în ziua aceea. Era 4 decembrie. Și data asta a trecut din tată în fiu ca zi a Varvarei. Un miner, când moare, primul lucru pe care-l amintește

urmașilor este cinstirea acestei sărbători. În ziua aceasta nu intră în mină, e veselie mare. Varvarei îi plac petrecerile, glumele și cântecul. Un blestem o ține în cărbune și numai o zi pe an răsuflă și se bucură și ea”.

Zilele Bubatului

Sărbătoarea de trei zile (3-5 decembrie), numită zilele Bubatului, este respectată de pentru a le feri copiii de variolă (bubat) și de alte boli.

Varvara și bolile copilăriei

Spre deosebire de mineri, Varvara este prăznuită de agricultori și păstori ca stăpână a bubatului (variolei) și a altor boli ale copilăriei. Ea a preluat numele și data de celebrare ale Mare Mucenițe Varvara din Calendarul ortodox (4 decembrie). Pentru a opri creșterea „bubatului” și întărirea lui ca sâmburii, copii nu mâncau în ziua ei semințe fierte sau coapte de fasole, linte, mazăre, dovleac, porumb (Bucovina, Moldova, Basarabia).

Tineretea și bătrânețea soarelui

„Soarele, dimineața când se scoală, e copil de 7 ani și cât umblă toată ziua și vede răutățile pe lume, capătă o barbă albă până-n brâu. După asfințit mă-sa îl scaldă în lapte dulce, îi dă cămăși curate și se face iar copil. Se duce de se scaldă toată noaptea în mare de tot răul și de toate relele câte le vede, până iese curat. De aceea Soarele e roșu dimineața, pentru că iese din scaldătoare”.

Moș Nicolae, Crăciunul copiilor

Divinitatea din generația sfinților-moși care a preluat numele și data de celebrare a Sfântului Nicolae din calendarul creștin (6 decembrie), este numită în Calendarul popular Sânnicoară în Transilvania și Moș Nicolae în Muntenia.

Deși în hageografia creștină Sfântului Nicolae a fost personaj real (episcop din Myra, mort probabil în anul 342), apărător al dreptei credințe în Iisus, în tradițiile românești are atribuții străine unui sfânt: apare pe un cal alb, aluzie la prima zăpadă care cade în luna Decembrie; păzește Soarele care încearcă să se refugieze, pe lângă el, spre tărâmurile de miazănoapte pentru a lăsa lumea fără lumină și căldură; este iscoadă a diavolului; stăpânește apele și este patron al corăbierilor pe care îi salvează de la înec; apără soldații în război, fiind invocat de aceștia în timpul luptelor; ajută văduvele, orfanii și fetele sărace la măritat; aduce cadouri copiilor în noaptea de 5/6 decembrie, dar îi pedepsește când sunt leneși și neascultători etc. De ziua lui se fac vrăji, farmece și pronosticuri meteorologice, se pun crenguțe de pomi fructiferi (măr, păr, cireș, prun etc.) în apă, la căldura camerei, pentru a fi înflorite la Anul Nou cu care ocazie se aprecia și rodul livezilor.

Moș Nicolae ar avea mai mare trecere pe lângă Dumnezeu; când se deschide cerul la miezul nopții de Crăciun, el ar fi văzut stând la masa împărătească chiar lângă Dumnezeu. Ziua de 6 decembrie încheie ciclul sărbătorilor și obiceiurilor dedicate în special lupilor și spiritelor morților-strigoi. Acest scenariu ritual care începe la mijlocul lunii noiembrie (Filipii de Toamnă, Filipul cel Șchiop, Ovidenia, Lăsatul Secului de Crăciun, Noaptea Strigoilor și Sântandrei) și se încheie în decembrie (Zilele Bubatului, Varvara, Moș Nicolae), este specific unui străvechi început de an autohton, probabil Anul Nou dacic.

Soarele și vântul

„Soarele s-a luptat cu vântul. Voia cu orice preț să nu mai fie: l-a chinuit, l-a tras pe roata morii, voia să-l prăpădească, să rămână singur.

Atunci Maica Domnului i-a spus:

— Soare, ai văzut cofă fără toartă și casă fără ferești?

— N-am văzut, zise Soarele.

— Dacă n-ai văzut, atunci nu se poate nici lume fără vânt!

... și Soarele i-a dat drumul vântului”.

Frumușelile

„Frumușelele sunt toamna, când se însoară un fecior de Drac. Vine așa un vânt și rupe frunzele de pe păpușoi și se învâрте cu o frunză până în cer. Frunza aceea e mireasa Dracului, zic oamenii în răs.

Dacă trece peste un om un așa vânt, îi ia puterile, îl strâmbă. Să nu-i zici Vântoasă la un astfel de vârtej, că e rău. Să-i zici Frumoasă, Frumușele, că atunci e bine.

Fetele și copiii când văd un vârtej, atâta chiuiesc și ocărăsc pe mireasă, pe frunza aceea, că fuge Diavolul cu ea cu tot în vârful, cine știe unde! Ei zic că Dracul n-are mireasă acolo, vine aicea de și-o ia”.

Ana Zacetenia

Ziua de 9 decembrie, solstițiul de iarnă pe stil vechi și începutul urcușului Soarelui spre vară, era un important hotar al calendarului popular. Peste fenomenul astronomic al stsolstițiului de iarnă părinții bisericii creștine au suprapus sărbătoarea Zămislirii Sfintei Fecioare Maria de către Sfânta Ana (9 decembrie).

Poveste despre Sfântul Petru

„Sf. Petru mânca tare mult. Cât umbla pe pământ cu Sf. Paul și cu Dumnezeu tot una cerea: mâncare și mâncare, Doamne!

Dumnezeu amu nu mai știa ce să facă. O dată, mergând ei la drum și fiindu-i lui Petre iarăși foame, Dumnezeu l-a adormit, i-a scos mațele și le-a aruncat pe o răchită. Apoi l-a trezit și s-au dus mai departe; dar acum foame nu-i mai era.

La câteva zile se întorc amândoi pe acolo și văd răchita mâncată.

— Ce să fie asta, Doamne, zice Sf. Petru, mai alaltăieri am trecut pe aici și răchita era sănătoasă, doar m-am culcat la umbra ei?

— Da ție amu nu ți-i foame?

— Nu!

— Apoi iată ce-i ... au mâncat-o mațele tale!

Alții spun că Dumnezeu a pus mațele pe un măr, și la câteva zile când s-au întors era mâncată toată frunza, iar mațele țipau și ghiorăiau”.

Dracii și Sfântul Ilie

„Dracii în cer s-au apucat să facă munți, ziduri mari, să ajungă la Dumnezeu, până în al nouălea cer, să-l răstoarne. Dumnezeu, văzând ce se întâmplă, l-a chemat pe Sf. Ilie și i-a zis:

— Ilie, ia și mănâncă un pahar de miere și o azimă de orz și mergi cu tunul de trânteste pe draci la pământ.

Sf. Ilie când a tunat, toți dracii au căzut din cer pe pământ; unii s-au făcut pulbere, alții au fugit”.

Legenda prostituției

„Noe a trăit 260 de ani și a avut 12 feciori și 13 fete. Feciorii și fetele lui Noe s-au luat unul pe altul, numai o fată a rămas singură.

— Da eu ce-oi face? Zise fata.

— Tu vei sluji pe la celelalte, a zis tata Noe.

— Ba nu, a zis Dumnezeu. Ea să fie pentru cătane!

Și de atunci sunt prostituatele”.

Zilele săptămânii

„Oamenii pe care i-a făcut Dumnezeu au început a face copii și tot făceau în toată ziua câte unul; așa a vrut Dumnezeu ca să se facă zilele. În ziua întâi a făcut pe Duminica, fată; apoi pe Luni, bărbat; pe Marți, iar bărbat; pe Miercurea, femeie; pe Joi, bărbat, apoi pe Vinerea, iar femeie, precum și Sâmbăta, ca să aibă oamenii sfinți și zile”.

Lunile anului

„A fost odată un om care trăise mulți ani cu femeia lui și n-aveau copii. Necăjit, omul a plecat de acasă cu gândul să se prăpădească. Pe drum, îl întâlnește un moșneag. Acela era Dumnezeu care îl întreabă unde se duce. După ce i-a spus omul supărarea, Dumnezeu i-a dat o buruiană și i-a zis:

— Ia buruiana aceasta, du-te acasă și bea tu și nevasta ta, și veți avea copii.

Dumnezeu le-a dat 12 feciori și din numele lor se trag numele celor douăsprezece luni ale anului”.

Ion vântul

„Vântul e un copil făcut de o fată de împărat fără bărbat, numai așa, din vis. Când s-a născut, Dumnezeu i-a pus numele Ion Vântul, a mers apoi într-o pădure, unde știa că șede într-un copac un zmeu și i-a cerut să-i

deie lui copacul. Zmeul i l-a dat. Dumnezeu, aducându-l pe Ion, l-a pus în copac și, cu voia lui, l-a cercuit cu cercuri de fier, ca un butoi, lăsându-i o răsuflătoare, și l-a aruncat în mare.

Acum, Ion Vântul umblă purtat de valuri și suflă numai pe răsuflătoarea aceea, căci altfel de-l lăsa, nu mai era lume, pământul ar fi fost răsturnat de puterea lui”.

Butucul zeului jertfit

Butucul de Crăciun, un trunchi de brad tăiat (jertfit) și ars pe vatră (incinerat) în noaptea de 24/25 decembrie, simbolizând moartea și renașterea anuală a divinității, este substitutul fitomorf al zeului autohton, Crăciun.

Împodobirea bradului la sărbătorile de Crăciun și așteptarea de către copii a „moșului”, numit Crăciun în sud-estul Europei, care vine încărcat cu daruri multe, este un obicei occidental care a pătruns de sus în jos și de la oraș la sat începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Împodobirea pomului de Crăciun s-a suprapus deci peste obiceiul autohton al incinerării arborelui mort, butucului de Crăciun.

Obiceiul, astăzi dispărut, a fost atestat la aromâni, letoni și sârbo-croați.

Paznicii soarelui

„Soarele e pus de Dumnezeu să lumineze Pământul. Îngrozit de răutățile ce le vede pe aici și sătul de același drum vecinic, Soarele într-una vrea să fugă și să scape.

Așa cum umblă el de-a curmezișul peste pământ, de la răsărit spre asfințit, își tot schimbă drumul și fuge cu răsărirea când spre miazăzi, când spre miazănoapte, că doară-doară va putea ajunge vreodată să-l înconjoare și să stea și el să se odihnească.

Iar sfârșitul Pământului va fi atunci când Soarele va ajunge să răsară de la sfințit și să sfințească la răsărit.

Dar, Dumnezeu nu voiește lucrul acesta. De aceea a pus străjer la Miazănoapte pe Sânnicoară și la miazăzi pe Sântoader. ... Dar, odată și odată tot o să scape soarele de păzitorii lui. Dacă nu de Sântoader, de Sânnicoară, pentru că Sântoader este tânăr și are cai, dar Sânnicoară n-are cai și e bătrân”.

Înfloritul ferigii

Credința că în nopțile sărbătorilor de la solstițiul de vară (Tăierea Capului Sfânt Botezătorul sau Sânziene) și ale solstițiului de iarnă (Crăciunul, Anul Nou) ar înflori feriga a fost atestată în mai multe zone etnografice din Banat, Transilvania și Bucovina. Conform tradiției, cel care veghează și surprinde acel moment va avea noroc în casă și în dragoste, va descoperi comori și va afla gândurile ascunse ale oamenilor. În realitate, feriga este o plantă inferioară care nu înflorește și se înmulțește prin spori.

Toiegele morților

Bețele din lemn de alun înfipite de copii în morminte, lângă stâlp (cruce), în Ajunul Crăciunului în care se vor sprijini sufletele morților la deschiderea mormintelor se numesc colindele.

Adesea, aceste toiege se dădeau de pomană pițărăilor colindători de către gazdele colindate. Nuiielele de alun sunt tăiate de copii până în ziua de Ignat, se usucă și apoi se ornamentează prin diferite tehnici (tăiere, jupuirea cojii, afumare) cu romburi albe și negre reprezentând eterna opoziție dintre zi și noapte, dintre vară și iarnă, dintre viață și moarte.

Motivele ornamentale de pe colindele, asemănătoare cu romburile stâlpilor funerari și ai stâlpilor de la foișoarele caselor din sud-vestul României ciopliți în lemn, se obțin prin trasarea pe bățul de alun, de la un capăt la celălalt, a unei spirale „dus-întors” (Oltenia și satele de bufeni din Banat).

Ignatul porcilor

Divinitatea solară care a preluat numele și data de celebrare a Sfântului Ignatie Teofanul (20 decembrie) din calendarul ortodox, este numită în Calendarul popular Ignat sau Ignatul Porcilor.

Sacrificiul sângeros al porcului, substituit neolitic al spiritului grâului, în ziua de Ignat, este o practică preistorică care supraviețuiește în ținuturi românești extracarpate.

Credințele, obiceiurile și practicile magice referitoare la prevestirea morții violente, prinderea și înjunghierea victimei, semnele făcute pe corp (pe frunte, pe ceafă, pe spate), jumulirea părului pentru bidinele, jupuirea șoricului pentru opinci, pârlirea (incinerarea simbolică a cadavrului), ciopârțirea lui, grăsimea folosită la farmece, descântece și prepararea leacurilor, alimentele rituale preparate din diferite organe vitale ale animalului, formulele magice etc. sunt relicve ale sacrificiului, prin substituție, ale unui mare zeu preistoric.

Inătoarea

Reprezentarea mitică a Panteonului românesc care pedepsește femeile surprinse că lucrează (torc, țes) în ziua de 20 decembrie se numește Inătoarea, femininul de la Ignat.

Inătoarea este o femeie carnivoră, lacomă și foarte urâtă, trăsături specifice altei reprezentări mitice românești Marțolea (Muscel). Dar, întrucât își face apariția în prejma rugului de incinerare (pârlire) a porcului, ea se aseamănă cu Joimărița, zeiță a morții care vizitează rugurile (focurile) în noaptea de Joimari. Femeile care lucrează în ziua de Ignat sunt torturate cu focul și opărite cu apă clocotită, așa cum procedează și Joimărița la Joimari.

Deschiderea cerului

Credința că în nopțile marilor sărbători calendaristice, în special în noaptea de Revelion, se deschide cerul pentru o clipă, vorbesc animalele și ard comorile, a fost atestată la românii de pretutindeni.

Oamenii, care aveau șansa să surprindă acest moment, vedeau pe Dumnezeu stând la masa împărătească înconjurat de cei mai apropiați sfinți. Atunci, orice dorință aleasă de aceștia era împlinită.

Se povestește că un bărbat, care pândea deschiderea Cerului stând cu capul afară scos pe fereastră, i-a cerut lui Dumnezeu să-l facă mai deștept. Dar, când a dorit să închidă geamul, capul nu i-a mai încăput prin cercevele. Bietul om a trebuit să aștepte până anul viitor, să urimărească iarăși deschiderea Cerului pentru a-l ruga pe Dumnezeu să-l facă la fel de deștept cum a fost cu an în urmă.

Deschiderea mormintelor

Credința întoarcerii spiritelor morților în ajunul marilor sărbători de peste an (Crăciun, Măcinici, Sângiorz, Sânziene, Sâmedru) pentru a se întâlni și a petrece cu cei vii, este atestată și astăzi, prin diferite acte rituale și practici magice, în unele așezări românești.

În aceste zile, adesea numite Moși sau Sâmbete ale Morților, sufletele inofensive sunt întâmpinate cu mese întinse (Masa de Ajun, în Moldova și Bucovina) sau în bătătură (Focurile de Joimari, în Muntenia), li se confecționează toiege care sunt înfipite în morminte (Oltenia de vest) să se sprijine cât călătoresc pe Pământ, li se purifică sălașul prin tămâierea mormintelor, și li se împart ofrande bogate. Cu acest prilej li se solicită ajutorul pentru rezolvarea unor probleme presante: căsătoria fetelor, sporirea roadelor, prosperitatea turmelor, sănătatea oamenilor, pedepsirea dușmanilor etc.

Dar, la date și momente bine precizate (la miezul nopții de Revelion, Sângiorz, Rusalii, Sântandrei) spiritelor morților erau obligate prin diferite mijloace (Încurcatul cailor, Jocul Călușarilor, zgomote produse de bice, tălângi, fiare vechi, strigăte, pomeni etc.) să se întoarcă la locuințele lor subpământene.

Colacii de Crăciun

Colacii preparați la Crăciun din aluat dospit de femeile „curate”, mâncați la mesele și ospetele rituale, dăruți colindătorilor și, prin pomană, spiritelor morților sunt alimente sacre fără de care nu se poate concepe petrecerea sărbătorilor Crăciunului. Ei pot avea forme de cerc, potcoavă și stea, închipuind Soarele, Luna și stelele de pe Cer, de păpușă și cifra opt (8), care reprezintă trupul antropomorf al divinității indo-europene și creștine, de cerc umplut, fără gaură la mijloc, reprezentând divinitatea neolitică geomorfă, și de diferite animale și păsări sacre (taurul, pupăza etc).

În raport de formă, denumire și ornamente, de momentul oferirii, de perioada păstrării și contextul ritomagic al folosirii, colacii de Crăciun reprezintă sacrificiul spiritului grâului la Anul Nou și ocupația, vârsta, sexul, statutul social al celui care oferă sau îi primește. Adesea, colacul de Crăciun se păstra până la Măcinici, la pornirea plugului, când se pune în bârsa plugului sau în coarnele boilor pentru a fi mâncat de gospodari și vitele de muncă sau era "înmormântat" sub brazda plugului (Transilvania, Bucovina, Basarabia, Moldova).

Prepararea, urarea și primirea colacului, ruperea și utilizarea acestuia sunt momente ceremoniale de adâncă trăire spirituală, încărcate de numeroase practici și credințe preistorice.

Moș Ajun și Moș Crăciun

Zeul Panteonului românesc, celebrat pe 24 decembrie și ajuns după 365 de zile la vârsta senectuții și a morții, este, conform tradițiilor românești, Moș Ajun, fratele lui Crăciun.

Conform tradiției, Maica Domnului fiind cuprinsă de durerile Facerii, cere adăpost lui Moș Ajun. Motivând că este om sărac o refuză, dar o îndrumă spre fratele său mai mare și mai bogat, Moș Crăciun. În unele legende populare și colinde Moș Ajun apare, uneori, ca cioban sau baci la turmele lui Crăciun.

În cultura românească Crăciunul este un personaj cu trăsături bivalente: are puteri miraculoase, specifice zeilor și eroilor din basme, dar și calități și defecte specifice oamenilor. Ca persoană profană, Crăciunul este „un om bătrân”, „un păstor bătrân cu barba de omăt”, vecin cu Moș Ajun, fratele său mai mic.

Sub influența creștinismului, Crăciunul apare și ca figură apocrifă: „s-a născut înaintea tuturor sfinților”, este mai mare „peste ciobanii din satul în care s-a născut Hristos” și altele.

Legende nașterii Maicii Domnului ne introduc în peisajul etnografic al unui sat pastoral unde trăia Moș Crăciun și unde avea case mari și multe grajduri pentru vite. Pe neașteptate, în acest sat sosește o femeie necunoscută care, simțind că i-a venit vremea să nască, bate la poarta casei lui Moș Ajun și îi cere adăpost. Motivând că este om sărac, Moș Ajun o trimite la fratele său bogat, Moș Crăciun. Acesta, neștiind că femeia este Maica Domnului, nu o primește sau o trimite să nască în grajdul vitelor.

În alte legende se specifică anume că Moș Crăciun aștepta în acea zi vizita unui mare împărat. Crăciuneasa, fiindu-i milă de străină, o ajută, fără știrea soțului, să nască. Fapta este pedepsită de Moș Crăciun cu tăierea mâinilor din coate. Când Crăciun află că în grajdul său s-a născut Iisus, se căiește și îi cere iertare lui Dumnezeu devenind „primul creștin”, „sfântul cel mai bătrân”, „soțul femeii care a moșit-o pe Măria”.

Lipsa bunei cuviințe răsplătită nefiresc până la omologarea lui Crăciun cu divinitatea din legendele românești ascund un mare adevăr istoric: la apariția creștinismului, Crăciun era un zeu atât de venerat încât nu a putut fi exclus cu desăvârșire din calendarul popular și din conștiința oamenilor care au adoptat credința în Hristos. Prin tot ceea ce face, Crăciun se opune s-au împiedică nașterea pruncului Iisus întrucât venirea Pruncului presupune mai întâi plecarea (moartea) Moșului.

Tradițiile contemporane despre „sfântul” Crăciun, despre Moșul „darnic și bun”, „încărcat cu daruri multe” sunt printre puținele influențe livrești pătrunse în cultura populară de la vest la est și de la oraș la sat.

Crăciunul

Crăciun este un zeu solar specific teritoriilor locuite de strămoșii autohtoni ai românilor, geto-dacii, identificat cu zeul roman Saturn și cu zeul iranian Mithra.

Mai mult de un mileniu creștinii au sărbătorit Anul Nou în ziua de Crăciun (25 decembrie) în imediata apropiere a solstițiului de iarnă: la Roma până în secolul al XIII-lea, în Franța până în anul 1564, în Rusia până în vremea țarului Petru cel Mare, în Țările Române până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

La români amintirea acelor vremuri este încă proaspătă devreme ce în unele sate bănățene și transilvănene ziua de 1 ianuarie se numește Crăciunul Mic, nu Anul Nou.

În spațiul sud-est european Crăciunul a fost o sărbătoare solstițială când oamenii celebrau divinitatea solară cu același nume. Determinativul de „moș” (Crăciun) indică vârsta zeului adorat care trebuie să moară și să renască împreună cu timpul calendaristic la Anul Nou.

În calendarul popular vârsta „sfinților” creștini îmbrăcați în haine păgâne, și a zeităților păgâne, îmbrăcate în haine creștine, este apreciată prin numărarea zilelor începând cu Anul Nou.

Peste sărbătoarea autohtonă a Crăciunului s-au suprapus Saturnaliile romane (la începutul mileniului I î. Hr. zeul Saturn se celebra între 17 și 23 decembrie, apoi nașterea zeului solar de origine iraniană, Mithra, și, după apariția creștinismului, nașterea lui Iisus).

Obiceiurile de Crăciun, Anul Nou și Bobotează formează, laolaltă, scenariul morții și renașterii divinității: sacrificiul ritual al porcului la Ignat (20 decembrie), animal care reprezenta la unele popoare ale Antichității, spiritul grâului; prepararea alimentelor rituale, în special colacii de Crăciun; abundența obiceiurilor și credințelor care ilustrau degradarea timpului, dezordinea și haosul dinaintea Creației (excese de băutură, mâncare, distracție, avalanșa cuvintelor și expresiilor licențioase, dansul ritual al Periniței, jocurile grotești ale unor măști etc); „sfârșitul” Anului Vechi, prin stingerea rituală a luminilor la cumpăna dintre ani, la miezul nopții de Crăciun sau de Anul Nou; nașterea Anului Nou prin aprinderea luminilor; explozia de bucurie, însoțită de îmbrățișări și felicitări, că lumea a fost salvată de la pieire; alungarea spiritelor malefice prin strigăte, pocnituri și zgomote produse de bice, tulnice, buhae, iluminării nocturne, purificarea oamenilor prin stropitul cu apă și prin scăldatul feciorilor în apa rece a râurilor, curățirea văzduhului prin Încuratul sau alergatul cailor; Colindatul, Plugușorul, Semănatul, Sorcova, Vasilca, etc.

Vechimea și suprapunerea sărbătorilor creștine peste cele precreștine, a celor greco-romane și orientale peste cele autohtone, geto-dace, au dat naștere unei realități spirituale unice în Europa, greu de disociat în elementele care au clădit-o de-a lungul mileniilor.

Turca și cerbul, substitute ale Zeului Dyonisos

Zeița în ipostază zoomorfă, substituită de feciorul cetei masculine care îmbracă masca bovină la colindatul de Crăciun, se numește Turcă, femininul de la taur.

Turca se naște la confecționarea măștii cu același nume, petrece și se desfată împreună cu ceata de feciori, anturajul său divin și moare violent, prin lovire cu ciomagul, împușcare sau înecare, pentru a renaște la Anul Nou. Turca acționa independent de membrii cetei de feciori, nu se supunea ordinelor Vătafului, se amuza sperind femeile și copiii, mușca cu ciocul asistenții curioși care se apropiau de ea, făcea loc și apăra membrii cetei în timpul colindatului, solicita plata (darul) atât cât considera că i se cuvine.

Turcașul, feciorul care îmbrăca masca, nu avea voie să vorbească și nu însoțea membrii cetei când mergeau la biserică sau cu colindatul la preot.

Înainte de a muri, Turca joacă solitar, în centrul satului, dansul său fără egal, numit Jocul cel Mare (Transilvania de sud).

Mască zoomorfă, este compusă din cap, corp și un băț (picior) care o sprijină în pământ. Capul are două coarne de bovină împodobite cu panglici, bete, clopoței, flori artificiale, un bot nedefinit de animal (lup, capră) din lemn pe care purtătorul măștii îl deschide și îl închide, clămpănind ca o barză, cu ajutorul unor sfori ascunse și o barbă, ca de țap, din piele de iepure. Corpul Turcii este confecționat dintr-o față de masă, cusută ca un sac, pe care sunt prinse numeroase panglici și basmale colorate, smocuri din piele de iepure sau fulgi de pasăre și o coadă în spate. Trasă peste cap, Turca lasă să se vadă în partea de jos capătul bățului care o sprijină, cioplit ca un phalus, și gleznele celui care-o îmbracă. Este o mască compozită care seamănă cu un ciudat patruped, mai ales atunci când turcașul stă aplecat (Transilvania centrală și de sud, Crișana și, izolat, în Banat).

În alte cete de colindători Turca este înlocuită de alte măști zoomorfe: Capră, Brezaie, Boriță, Cerb. Ele sunt cu măiestrie împodobite și îndemnate să joace după o muzică bine ritmată. De pildă, Cerbul joacă după fluierași, după bătaia dubelor (tobelor) și în strigătele de încurajare ale „cerbașilor”, numele feciorilor care-i formează anturajul:

„Iese cerbul în drumul mare,
Și frică de nimeni n-are,
C-are coarne împungătoare
Și urechi auzitoare!”

sau

„Hai sus, sus, ccerbule, sus,
Că la mândra poale nu-s,
Că le-a pus după cuptor
Și-a pus mâța păzitor!”

(Hunedoara, Timiș, Caraș-Severin)

Legatul fiarelor din pădure

Practica magică începută la Crăciun (decembrie) și încheiată la Sânvăsâi (1 ianuarie) pentru apărarea vitelor de lupi este numită Legatul Fiarelor.

În seara de Crăciun, masa pe care este așezată o pâine rituală, numită Stolnic, se înconjoară cu un lanț de fier. După opt zile, în ziua Anului Nou pâinea este tăiată felii și mâncată de copii și animale, iar lanțul cu care a fost legată masa se așează în fața grajdului pentru a trece vitele peste el (Maramureș).

Îngroparea Crăciunului

Parodia înmormântării Crăciunului Vechi și a renașterii a Crăciunului Nou organizată de cetele de feciori pe data de 28 decembrie se desfășoară după scenariul înmormântării omului.

Feciorii, adunați la „casa jocului”, aleg pe cel care va interpreta rolul lui Crăciun. Acesta este așezat pe o scară de lemn (targa funerară) și acoperit pentru a nu fi recunoscut. În timp ce „mortul” este condus la râu, „pe ultimul drum”, cortegiul funerar „cântă morțește” (jelesc), popa slujește, cantorul dă răspunsuri „la

ectenii”, iar lăutarii cântă „ca la înmormântările adevărate cu ceterași” făcute la înmormântările tinerilor necăsătoriți.

Textul ritual, cântat pe melodia prohodului, descifrează semnificația obiceiului:

„Măi, Crăciune, măi, Bătrâne,
Astăzi te-ngropăm pe tine.
Haideți toți, cu mic cu mare,
Să ducem Crăciunu-n vale,
Și să-l băgăm în produc,
Pe el să punem butuc.
O, Crăciune, o, Bătrâne,
Du-te de la noi cu bine;
Meri pe apa Sâmbetei,
Și-napoi nu mai veni,
C-a veni altu Crăciun
Și-a fi ca tine mai bun”.

La produc, după ce i se luau „iertările” și „i se dezlegau păcatele”, mortul era aruncat de pe scară pe gheață. În acel moment Crăciunul renăscut se ridică în picioare pentru a fi văzut de întreaga asistență. Crăciunul (Anul Nou), însoțit de feciori și melodii vesele de joc, se întorcea la „casa de joc” unde se desfășura pomana (comandarea) Crăciunului (Someș).

Buhaiul, instrument care imită glasul zeului

Buhaiul este un obicei agrar structurat după modelul colindelor, practicat la Anul Nou, sinonim cu Plugușorul (Moldova).

Taurul, numit și buhai, denumire populară a taurului, a fost, înainte de apariția creștinismului, substituit zoomorf al zeului trac Dyonisos sau al zeului iranian Mithra care se sacrifică în ziua de 25 decembrie. Același nume, buhai, îl poartă și o piesă din recuzită a cetei de Plugușor folosită la colindatul de Anul Nou cu care se imita răgetul taurului, străveche divinitate agrară.

Buhaiul se confecționează dintr-un vas de lemn (putină, doniță, cofă), împodobit pe dinafară, căreia i se scot cele două „funduri”. Una din gurile vaselor, care funcționează drept cameră de rezonanță, este astupată cu o piele de animal (oaie, capră, vițel) bine întinsă și cu un orificiu prin care trece o șuviță din păr de cal. Buhaiul este purtat de un membru al cetei sau, când are dimensiuni mai mari, în sanie sau căruță, trasă de boi sau cai. Prin trecerea părului de cal printre degetele umezite se obține un sunet grav, ciudat și nemuzical care amintește de mugetul sau răgetul taurului înfuriat.

Instrumentul care imită glasul divin păstrează amintirea scenei sângeroase în care se jertfea taurul, substituit atât al zeului Dyonisos, cât și a zeului Mithra, peste care creștinismul a suprapus Nașterea Domnului Iisus (Buhaiul a fost atestat la toți românii din sud-estul Europei, de la care a fost preluat și de alte popoare vecine).

Sfântul Vasile

„Sfântul Vasile e mare bețiv dar, altfel, e tare bun. El s-a rugat lui Dumnezeu să-i dea o zi. Acesta i-a dat cea dintâi zi, Anul Nou. Bucuros, Sf. Vasile a luat un clopoțel și a legat la toartă o crenguță de busuioc și s-a suit la Dumnezeu să ureze. De aceea la Sfântul Vasile se urează”.

„Sfântul Vasile stă călare pe boloboc. De ziua lui se fac veselii și chefuri”.

„Sf. Vasile e holtei, atunci se fac petreceri mari. El face pozne mari; e împăratul iubirilor. El petrece și iubește, cântă muzici, strică fete, beau ...” (Moldova, Bucovina).

Revelion

Ceremonialul de înnoire simbolică a timpului calendaristic la cumpăna dintre ani în noaptea de 31 decembrie/1 ianuarie este numit Îngropatul Anului sau, mai recent, Revelion.

Timpul obiectiv, care curge spre infinit, este „oprit” după 365 de zile și întors, precum ceasornicul, pentru a fi reluat de la început în ziua de Anul Nou. Asemănător divinității, timpul se naște anual, întinerește, se maturizează, îmbătrânește și moare pentru a renaște după alte 365 de zile.

Idera înnoirii timpului supraviețuiește în calendarul popular unde „sfinții” sunt tineri, maturi și bătrâni, după șansa sau neșansa avută la împărțirea sărbătorilor. Cei sărbătoriți la începutul anului sunt tineri (Sânvăsâi, Dragobete, Sângiorz), la mijlocul anului sunt maturi (Sântilie, Sântămăria), iar ultimii sărbătoriți sunt, fără excepție, bătrâni (Moș Nicolae, Moș Ajun, Moș Crăciun). Excepțiile întăresc însă regula: Moș Alexă și Baba Dochia (1 și 17 martie), celebrați primăvara, și-au păstrat locul avut în calendar, cu început de an în perioada echinocțiului de primăvară.

Ciclul sărbătorilor de Anul Nou este un timp ritual împărțit simetric de Revelion în două segmente: perioada dintre Crăciun și miezul nopții de Revelion; perioada dintre miezul nopții de Revelion și Bobotează. În prima parte a ciclului timpul se degradează neîncetat: se mărește noaptea, sporește frigul și întunericul și, odată cu acestea, spaima oamenilor că lumea merge spre pierzanie, că va veni momentul când Soarele va dispărea definitiv de pe cer. Sosește însă fenomenul astronomic spectaculos al solstițiului de iarnă când Soarele începe să urce pe bolta cerului și ziua să crească puțin câte puțin, „cu cât sare cocoșul de pe pragul casei” sau „cu cât se mișcă puiul în găoacea oului”.

Prin infinite obiceiuri și credințe care exprimă, la început, teama, dezordinea și haosul iar după miezul nopții de Revelion optimismul, veselia, ordinea și echilibrul, oamenii culturalizează fenomenele naturale care se desfășoară independent de dorința și voința lor: sacrificiul ritual al porcului, reprezentare zoomorfă a spiritului grâului; prepararea alimentelor rituale din grâu (colaci, turte), și din carne de porc (piftie, cârnați); credința că se deschid mormintele și se întorc spiritele morților printre cei vii; abundența ospetelor și petrecerilor unde apar excese de mâncare, băutură, distracție, gesturi, cuvinte și expresii licențioase, Perinița, supraviețuiri ale unor practici orgiastice; strigătul peste sat, bilanț nocturn, în auzul tuturor, pentru ceea ce a fost bun sau rău în anul care se încheie; activitatea cetelor de feciori care redau, printre altele, prin colinde și numeroase acte rituale, drama nașterii și morții anuale a divinității adorate; stingerea luminilor în noaptea de Revelion înfățișând întunericul și haosul desăvârșit provocat de moartea divinității; aprinderea luminilor care simbolizează nașterea divinității și, odată cu aceasta, a timpului lumii înconjurătoare; credința deschiderii cerului, arderea comorilor și vorbitul animalelor; alungarea spiritelor malefice prin zgomote și încuratul cailor; Sorcova; Chiraleisa; încercarea norocului, aflarea ursitei, întocmirea calendarului, efectuarea observațiilor astronomice și meteorologice; împăcarea pricinilor și săvârșirea actelor de toleranță și îngăduință; începerea simbolică a lucrului și altele.